KATHOLIEKE UNIVERSITEIT TE LEUVEN

PHILOLOGISCHE STUDIËN

TIJDSCHRIFT ONDER REDACTIE VAN
Prof. Dr. J. COCHEZ

KEIZER MARCUS AURELIUS ANTONINUS AAN ZICH ZELVEN

Uit het Grieksch vertaald en met aanteekeningen
voorzien door

Dr. A. VAN DER HEGGE ZIJNEN
(Zr. M. COSTANZA, C.R.S.S. Turnhout)

TEKSTEN EN VERHANDELINGEN
Nrs 5 en 6 - December 1932
(4de Jaargang)
LEUVEN
Beheer van
PHILOLOGISCHE STUDIËN
Brabançonnestraat, 88.

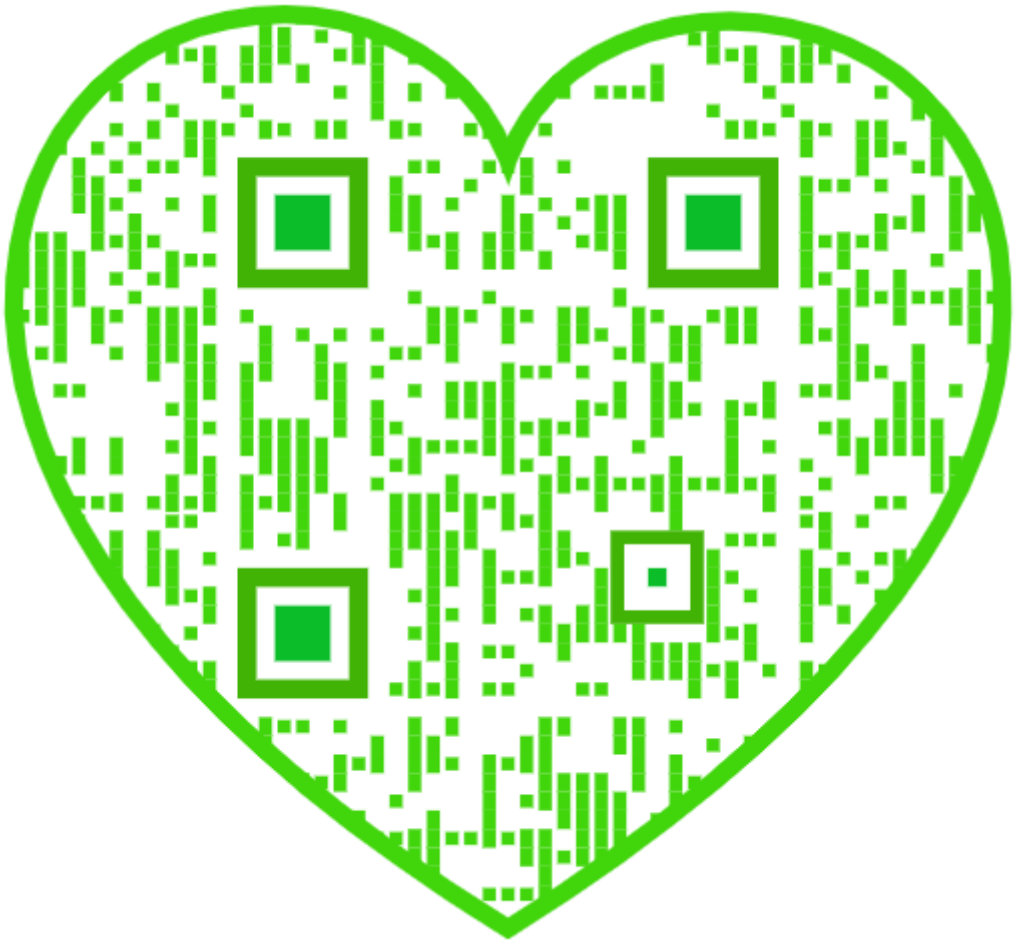

PHILOLOGISCHE STUDIËN

Tijdschrift voor Classieke Philologie onder redactie van Prof. Dr. J. COCHEZ

verschijnt zesmaal 's jaars.

Drie afleveringen komen geregeld uit op 1 November, 1 Maart en 1 Juli.

De drie overige vormen aparte reeksen : TEKSTEN EN VERHANDELINGEN en ALBUMREEKS. Zij verschijnen ondertusschen als brochuren of boekwerken met afzonderlijke pagineering en bevatten op zich zelf staande werken.

ABONNEMENT per jaar : België 50 fr., doch voor studenten en leeraren bij het Middelbaar Onderwijs : 35 fr. ; Nederland *f* 4. Andere landen : 15 Belgas. Gewone afleveringen afzonderlijk per nummer : 10 fr. Afleveringen van de *Teksten en Verhandelingen* afzonderlijk, nr 1 : 10 fr. ; nr 2 : 20 fr ; nr 3 : 15 fr ; nr 4 : 5 fr ; nrs 5-6 : 25 fr.

Ieder medewerker is verantwoordelijk voor zijne bijdragen. Het Beheer van het Tijdschrift neemt wegens het publiceeren van een artikel of van een verhandeling geen verantwoordelijkheid op zich.

Alle rechten zijn voorbehouden.

Ten behoeve van het onderwijs zijn de platen die in het tijdschrift verschijnen ook afzonderlijk verkrijgbaar gesteld.

Prijs : 1 ex. 0,50 fr. ; 12 ex. 5 fr. (vrachtvrij, doch voor het buitenland vracht niet inbegrepen).

Maak ons uwe bestellingen over op den talon van uwe storting op postcheckrekening 111468 (J. Cochez, Leuven).

Bankconto : Algemeene Bankvereeniging, te Leuven.

Beheer en Redactie : 88, Brabançonnestraat, Leuven.

GESTEUND DOOR DE UNIVERSITAIRE STICHTING VAN BELGIE.

Keizer Marcus Aurelius Antoninus aan zich zelven

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT TE LEUVEN

PHILOLOGISCHE STUDIËN

TIJDSCHRIFT ONDER REDACTIE VAN
Prof. Dr. J. COCHEZ

KEIZER MARCUS AURELIUS ANTONINUS AAN ZICH ZELVEN

Uit het Grieksch vertaald en met aanteekeningen voorzien door

Dr. A. VAN DER HEGGE ZIJNEN
(Zr. M. CONSTANZA, C.R.S.S. Turnhout)

TEKSTEN EN VERHANDELINGEN
Nrs 5 en 6 - December 1932
LEUVEN
Beheer van
PHILOLOGISCHE STUDIËN
Brabançonnestraat, 88.

VOORWOORD

OP het einde van Marcus Aurelius' druk, en steeds zichzelf wegschenkend leven is zijn dagboek tot stand gekomen. Hij schreef het gedurende de lange winteravonden in zijn oorlogskamp, als een behoefte om zich terug te trekken in zich zelf, en in eigen ziel te zoeken wat hij in zijn omgeving niet vond. Ook richtte hij het aan zichzelf ; weinigen immers zouden hem verstaan, daar hij eenzaam en verheven staat in een tijd van de walgelijkste uitspattingen en zinnelijkheid.

Zijne gedachten schrijft hij zonder vast plan, zooals zij zich bij hem opdringen ; men moet er niet, zooals Arnold Braune (*), een eenheid in willen zien, behalve in het eerste boek waarin hij zonder ijdelheid, maar met dankbaarheid aan de goden, vaststelt wat goeds hem van de menschen is toegevloeid. Zijn het slechts korte spreuken, wat losse gedachten, sommigen ervan die zonder orde of regelmaat herhaaldelijk terugkeeren, in denzelfden of in anderen vorm, zooals zijn

(*) Arnold Braune, *Marc Aurels Meditationen in ihrer Einheit und Bedeutung*, Leipzig, 1878.

liefde voor de natuur, zijn aansporing den dood niet te vreezen, zijn vergevensgezindheid, de voorzienigheid der goden, enz., toch is het een vast en afgerond systeem dat aan zijn gedachten te gronde ligt. Bij zijn opvatting over aarde en hemel, ziel en wereld hangt hij af van de Stoa, in zijn betrekking tot God en den naaste helt hij evenals Seneca en Epictetus meer over naar de Joden en de nieuw-Platonikers. Evenals de Stoa is Marcus Aurelius een optimist, het heelal is goed, 's menschen natuur is goed, en de wijze behoeft niet te lijden, hetgeen kwaad schijnt zijn slechts de ἀδιάφορα, *onverschilligheden die zijn „eigen ik" niet raken. Met de Stoa ook is hem gemeen de gedachte aan een alles bezielende wereld -* νοῦς *die alle geschapen wezens doordringt, alsook zijn groote eerbied voor de natuur, die echter berust op zijn eerbied voor den ongeschapen, eeuwigen God, Wiens werking hij in die natuur gadeslaat, en Dien hij evenals Plato, Aristoteles en de Joden erkent. Waar hij die beide begrippen tracht te vereenigen scheidt hij zich reeds af van de Stoa en nadert de nieuw-Platonikers, die een dynamisch pantheïsme met een transcendenteele godheid willen doen samengaan. De extase is aan de Stoa geheel vreemd, de nieuw-Platonikers streven er bewust naar. Marcus Aurelius stelt al zijn daden in op een vereeniging met God.*

Het starre noodlot (fatum) dat in de Stoa den boventoon voert is bij hem veranderd in een barmhartig medeleven van de godheid, die alles liefdevol en naar verdienste aan hare schepselen uitdeelt. De koude onverschilligheid voor alles wat niet de ziel raakt, draagt de Stoa over ook op de verhouding van den mensch tot den naaste. Bij Marcus Aurelius daarentegen neemt de naastenliefde een groote plaats in ; hard is hij tegenover zichzelf, maar zelfs degenen die hem doen lijden wil hij met vaderlijke zorg omringen, omdat ook God zoo doet. Hij ziet hen allen als zijne medeburgers van het groote rijk, en bemint hen om Hem wiens νοῦς *hen allen doordringt.*

Menigmaal heeft men verondersteld dat Marcus Aurelius den invloed der Christen-Apologisten heeft ondergaan. Het is mogelijk, waarschijnlijk lijkt het echter niet. Immers zouden wij in zijn dagboek toch iets moeten vinden dat zweemt naar schuldgevoel en verlangen naar verzoening, uitboeting

en verlossing. Waar hij spreekt over 't nastreven der deugd, gevoelt hij nergens zijn eigen onmacht en zijn afhankelijkheid van God. Lijden bestaat voor hem slechts voor het lichaam, en mag als zoodanig niet meetellen ; het goede moet geschieden om het goede zelf, en, wat een zeer belangrijk punt is, het eeuwig leven valt voor hem weg, terwijl de Verrijzenis hem geheel onbekend is. Zoo schijnt de echte grond voor het Christendom te ontbreken.

Het begrip dat bij Marcus Aurelius het meest besproken wordt, is het hegemonikon. Het schijnt niet overbodig dit begrip hier bondig te verklaren. Kenschetsend voor Marcus Aurelius is zijn drieledige indeeling van den mensch. De Stoa heeft zich tevreden gesteld, den mensch in te deelen in een hooger en lager deel, hij echter is zich zoo zeer bewust van de verhevenheid van hetgeen in den mensch het hoogst is, dat hij in dit hoogere deel opnieuw een hooger en lager deel onderscheidt. Volgens hem bestaat de mensch uit 1) stof, wat hij gemeen heeft met al het geschapene, 2) het dierlijk levensbeginsel, en 3) het hoogste, wat hij afwisselend λόγος, νοῦς, λογικὴ ψυχή *of* ἡγεμονικόν *noemt. Deze indeeling vindt men o. a. : II, 2 ; III, 16 ; VI, 14 ; VII, 16 ; XII, 30, 3.* Νοῦς *of* λόγος *en* ἡγεμονικόν *laten zich echter niet gelijkstellen. Al bedoelen zij alle drie het verstandelijk deel in den mensch, toch is aan het hegemonikon de hoofdrol toebedeeld. Het is het deel van den mensch dat met den logos te rade gaat (VII, 48, 2) en den mensch langs den zuiveringsweg leidt tot een volmaakten opgang naar het ongeschapen Wezen (V, 26, 1 ; VI, 8 ; 10 ; VII, 28 ; VIII, 56, 2 ; IX, 15).*

Eigenaardig is het dat Marcus Aurelius, niettegenstaande zijn groote bewondering voor het hegemonikon, niet kan besluiten tot een eeuwig bestaan ervan. Juist zijn stoffelijke opvatting van zijn hegemonikon staat hem hierbij in den weg. Want, zegt hij IV, 21, zooals alle lichamen in de aarde vergaan, om plaats te maken voor nieuwe, zoo veranderen ook de zielen die zich naar het luchtruim hebben verplaatst, en zullen worden opgenomen in de Rede die de oorsprong is van alles, om plaats te maken voor nieuwe zielen die van de aarde zullen opstijgen.

Als basis voor deze vertaling diende de Editio Major van H. Schenkl, ΜΑΡΚΟΥ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΤΩΝ ΕΙΣ ΕΑΥΤΟΝ ΒΙΒΛΙΑ ΙΒ, *Leipzig, Teubner, 1913. Voor de geschiedenis van handschriften, uitgaven en commentaren, verwijzen wij naar de Praefatie van dit werk.*

Op verschillende plaatsen echter stelde de uitgever afwijkingen van de handschriften voor, die ons niet noodzakelijk schenen, zoodat wij ons hielden aan de lezing van den oorspronkelijken tekst. Deze afwijkingen zijn onder de vertaling aangegeven, evenals de verschillende aanteekeningen van zakelijken uitleg, alsook de door Schenkl aangehaalde fragmenten.

BOEK 1.

AAN mijn grootvader Verus[1] dank ik schoonheidszin en zachtmoedigheid.

2. — Aan den roem en de nagedachtenis van den vader[2] die mij het leven schonk : bescheidenheid en mannelijk gedrag.

3. — Aan mijn moeder[3] : godsdienstzin, vrijgevigheid en afkeer niet slechts van verkeerde daden, doch zelfs van de gedachte aan het kwaad. (2) Alsook een eenvoudige levenswijze, veel verschillend van de verweekelijkte levenswijze der rijken.

[1] Een zeer beknopt maar volledig biographisch overzicht van Keizer Marcus Aurelius Antoninus geeft P. von Rohden, art. *Annius* n° 94 in Pauly-Wissowa's *Real-Encyclopädie* = *RE*, 1, p. 2279-2307. De stamboom der *Annii* staat er p. 2289-2290.

M. Annius Verus, van Spaansche afkomst, grootvader van Keizer Marcus Aurelius, als kind Annius Verus geheeten. Na den dood van zijn zoon adopteerde hij ± 130 zijn kleinzoon en voedde hem thuis bij het Lateraan op. Julius Capitolinus, in de *Historiae Augustae, Marcus Antoninus Philosophus*, 7, 10, schrijft dat hij door Vespasianus en Titus (72-74) onder de Patriciërs was opgenomen. (Cf. P. von Rohden, art. *Annius* n° 93, *RE* 1, p. 2279).

[2] *Annius Verus*, vader van Keizer Marcus Aurelius, gehuwd met Domitia Lucilla. (Cf. P. von Rohden, art. *Annius* n° 91, *RE* 1, p. 2278-2279).

[3] *Domitia P. F. Lucilla*, moeder van Keizer Marcus Aurelius, en van een

4. — Aan mijn overgrootvader[4] dat ik niet ben grootgebracht op de volksscholen, (2) doch thuis onderricht heb mogen ontvangen van goede leermeesters, (3) en dat ik heb ingezien dat het noodzakelijk is groote uitgaven te doen voor de opvoeding.

5. — Aan mijn opvoeder dat ik geen aanhanger ben geworden van de groene of blauwe circusfederatie,[5] (2) evenmin van de gladiatoren met korte of lange schilden, (3) dat ik zwaren arbeid kan verdragen, weinig behoeften heb, zelf mijn werk kan verrichten, niet bemoeiziek ben, (4) en dat het mij niet mogelijk is laster onopgemerkt te laten voorbijgaan.

6. — Aan Diognetus,[6] dat ik mij niet ophoud met beuzelarijen, (2) en geen geloof hecht aan bluffers en bedriegers die praatjes verkoopen over toovermiddelen en over het verdrijven van duivelen en dergelijke. (3) Dat ik geen kwartels groot breng, en mij met dergelijke dingen niet druk maak, (4) dat ik vrijmoedigheid kan verdragen, (5) en thuis ben in de wijs-

jongere dochter Annia Cornificia. Zij stierf vóór de verheffing van haren zoon tot Keizer, daar zij nergens Augusta genoemd wordt. Julius Capitolinus noemt haar (*Marcus,* 1, 3) « Domitia Calvilla Calvisii Tulli bis consulis filia. » De naam Calvilla wordt gemakkelijk als schrijffout verklaard tengevolge van Calvisii dat er naast staat. (Cf. Kappelmacher, art. *Domitius* n° 105, *RE* 5, p. 1518-1519, met stamboom.)

[4] Zijn overgrootvader : « *Annus Verus,* proavus paternus ex Succubitano municipio ex Spania factus senator, vir praetorius » (Julius Capitolinus, *Marcus,* 1, 4) ;
ofwel zijn overgrootvader van moeder's kant : *L. Catilius Severus,* consul I suffectus in 109 en onder Hadrianus stadhouder van Syrië (Spartianus, *Hadr.,* 5). Toen Marcus zijn vader verloor, nam Severus hem als zoon aan, en hij kreeg den naam van zijn tweeden vader. Later nam zijn grootvader van vader's zijde hem aan, en hij kreeg den naam van Annius Verus. (Cf. Groag, art. *Catilius* n° 4, *RE* 3, p. 1788-1789).

[5] De verschillende partijen in het circus brachten de vooraanstaanden van Rome in rep en roer. Men verdeelde zich in vier facties, de blauwen, de grijzen, de groenen, en de rooden, al naar gelang men aanhanger was van de menners in de wagenrennen die deze kleuren droegen. Dezelfde opwinding toonde zich ter oorzake van de zwaardvechters. Aan zijn medekeizer Verus zag Marcus Aurelius er alle ellende van. (Julius Capitolinus, *Verus,* 4).

[6] *Diognetus.* Volgens von Arnim door Zeller (iv, 690) ten onrechte als wijsgeer en stoïcijn beschouwd. Of hij de zelfde is die den keizer schilderles gaf, is niet bewezen. (Cf. von Arnim, art. *Diognetos* n° 17, *RE* 5, p.785-786).

begeerte. (6) Eveneens dat ik de lessen gevolgd heb allereerst van Bacchius, vervolgens van Tandasidus en Marcianus.[7] (7) Ook dat ik als kind dialogen geschreven heb, (8) en verlangd heb naar een veldbed met een vacht en al wat de Grieksche opvoeding verder met zich brengt.

7. — Aan Rusticus[8] dank ik begrepen te hebben dat mijn karakter verbetering en verzorging noodig had (2) en dat ik me niet heb laten verleiden tot bewondering voor het sophisme, hetzij door er verhandelingen over te schrijven, hetzij door redekundige vermaningen uit te deelen, of, door praalzucht misleid, mijzelf uit te geven voor een werkzaam of liefdadig man. (3) Ook dat ik den rug heb toegekeerd aan den rhetoren- en poëtenstijl, alsook aan alle welsprekendheid. (4) Dat ik niet in een philosophen-gewaad door het huis wandel en geen praalhans ben. (5) Dat ik eenvoudige brieven schrijf, in denzelfden stijl als hijzelf zijn brief uit Sinoessa aan mijn moeder opstelde. (6) En dat ik tegenover degenen die mij kwetsten en tegen mij misdeden niet haatdragend ben, en mij onmiddellijk laat verzoenen zoo spoedig zij verlangen het goed te maken. (7) Dat ik mijne zaken grondig bestudeer, en niet volkomen tevreden ben eer ik ze doorgrond heb, dat ik evenmin overeenstem met degenen die altijd wat te zeggen hebben. (8) En dat ik het werk van Epictetus, dat hij voor mij van huis meebracht, heb leeren kennen.

8. — Aan Apollonius[9] dank ik mijn onafhankelijkheid waardoor ik na rijp beraad, zonder te aarzelen, een beslissing kan nemen, en dat ik nergens anders rekening mee houd, zelfs niet voor een oogenblik, dan met de rede. (3) Dat ik steeds mijzelf gelijk blijf, in bittere smart, bij het verlies van een kind, of in langdurige ziekte. (4) Dat ik door een levend voorbeeld heb ingezien dat het voor één en denzelfden mensch mogelijk is wilskrachtig te zijn en zachtmoedig tevens. (5) Dat ik niet gemelijk word wanneer iemand mij iets verklaart. (6) En dat

[7] *Bacchius, Tandasis* en *Marcianus,* onbekende namen.

[8] *Rusticus.* Van hem zegt Julius Capitolinus (*Marc.,* 3) : « quem Marcus et reveritus est et sectatus, qui domi militiaeque pollebat, stoicae disciplinae peritissimum. »

[9] *Apollonius van Chalcedo,* een stoïsch wijsgeer, die van Euboea naar Rome

ik iemand heb mogen leeren kennen die klaarblijkelijk zijn eigen ervaring en bedrevenheid bij zijn onderricht in de leerstellingen voor het minstbeteekenende aller goederen hield. (7) En dat ik geleerd heb hoe men van vrienden zoogenaamde liefdediensten moet aannemen, zonder er zich door te laten beïnvloeden, en zonder ze onopgemerkt voorbij te laten gaan.

9. — Van Xestus[10] leerde ik vriendelijk te zijn. (2) Aan hem ook dank ik het, dat ik een huisgezin leerde kennen, dat op aartsvaderlijke wijze bestuurd wordt. (3) Ook, dat ik begrip heb van het leven volgens de natuur, (4) en voornaam ben zonder gekunsteldheid. (5) Dat ik zorgvuldig acht sla op mijn vrienden, (6) en geduld heb met de onontwikkelden en met degenen die oordeelen zonder overwogen te hebben. (7) Van hem leerde ik jegens allen meegaand te zijn, want zijn omgang was aangenamer dan vleierij, terwijl er van hem een invloed op de anderen uitging, die eerbied afdwong. (8) Tevens leerde ik van hem klaar en methodisch de principes, die voor het leven noodzakelijk zijn, op te sporen en te schikken. (9) Nimmer een opwelling van toorn of andere drift te toonen, doch terzelfdertijd vrij te zijn van driften en een groote naastenliefde te koesteren. (10) Te kunnen prijzen zonder gedruisch van woorden. (11) En veel te weten zonder uiterlijken schijn.

10. — Van Alexander den Grammaticus[11] leerde ik, zelf geen fouten te maken, (2) en niet hevig uit te varen tegen degenen die zich een onbeschaafd woord, een taalfout of een wanklank laten ontglippen, maar handig datgene wat men had moeten zeggen te doen hooren in den vorm van een antwoord, van een aanvulling of een samenvatting, wel niet van dat ééne woord, maar van de zaak zelf, of ook andere dergelijke bescheiden middelen te gebruiken om bij gelegenheid de aandacht op die fout te vestigen.

ontboden was om Marcus te onderrichten. Later werd hij diens intieme raadsman.

[10] *Sextus van Cheronea,* de neef van Plutarchus. (Julius Capitolinus, *Marcus,* 3).

[11] *Alexander de Grammaticus,* alleen bekend door deze plaats.

11. — Van Fronto[12] leerde ik hoever tyrannie het brengen kan in afgunst, geslepenheid en veinzerij en dat over het algemeen onze zoogenaamde patriciërs nog al harteloos zijn.

12. — Van Alexander den Platoniker[13] leerde ik niet dikwijls, noch zonder noodzaak aan iemand te zeggen of te schrijven, dat ik het te druk heb, en evenmin door zulk een handelwijze plichten van mij af te schuiven die voortspruiten uit de samenleving, onder voorwendsel van de zaken die men aan het hoofd heeft.

13. — Van Catulus[14] : een vriend die mij van iets beschuldigt, niet onverschillig te behandelen, zelfs al beschuldigt hij mij zonder reden, doch te trachten hem weer tot zijn gewone gezindheid terug te brengen, (2) mijn leermeesters zonder schroom te loven, zooals Domitius en Athenodatus het naar men zegt deden, (3) en mijn kinderen van ganscher harte lief te hebben.

14. — Van mijn broeder Severus [15] leerde ik mijn familie te beminnen, en de waarheid en het recht. Aan hem ook dank ik het dat ik kennis maakte met Thraseas, Elbidius, Cato, Dion en Brutus, dat ik inzicht kreeg in een regeeringsvorm waar de burgers overeenkomstig de billijkheid met elkaar worden gelijkgesteld, waar vrijheid heerscht van gedachten ; en in een koningschap dat bovenal de vrijheid zijner onderdanen

[12] *Fronto* (M. Cornelius Fronto) wordt door zijn tijdgenooten genoemd : « Romanae eloquentiae, non secundum sed alterum decus. » Cicero's gelijke dus. Wat echter van zijn geschriften over is toont hem als iemand van schoone woorden zonder diepe gedachten. Zijn briefwisseling met den keizer bewijst ons hun hechte vriendschap. (Cf. het diepgaand biographisch overzicht van de hand van Broszka, art. *Cornelius* n° 157, *RE* 4, p. 1312-1340).

[13] *Alexander van Damascus,* Peripatetiker en Platoniker, die bij het begin van Marcus Aurelius' regeering in Rome was, doch in 176 werd aangesteld als professor aan de peripatetische school te Athene. (Cf. A. Gercke, art. *Alexandros* n° 93, *RE* 1, p. 1452-1455).

[14] *Cinna Catulus,* een Stoïcijn.

[15] Marcus Aurelius noemt *Severus* zijn broeder wegens het bloedverwantschap, waarschijnlijk daar beiden afstamden van Catilius Verus, en ook wegens hun gemeenschappelijke liefde voor de wijsbegeerte. (M. Ripault, *Histoire Philosophique de Marc Aurèle,* II, p. 180, Parijs, 1830).

eerbiedigt. (3) Tevens leerde ik nog van hem gelijkmatigheid en onveranderlijkheid in mijn vereering voor de wijsbegeerte. (4) En zijn liefdadigheid en verregaande mededeelzaamheid. (5) Alsook zijn goede verwachting en het vertrouwen dat hij door zijn vrienden bemind werd. (6) En zijn openhartigheid tegenover degenen die toevallig een afkeuring van hem verdienden. (7) En dat het niet noodig was dat zijne vrienden moesten gissen wat hij al of niet wilde, maar dat het duidelijk genoeg bleek.

15. — Van Maximus [16] leerde ik hoe hij zichzelf beheerschte, door niets van zijn stuk werd gebracht, (2) en welgemoed was in overige wisselvalligheden, ja zelfs in ziekten. (3) Dat hij gematigd was van karakter, innemend en eerbied afdwingend. (4)Dat hij hetgeen zich voordeed, niet overhaast tot stand bracht. (5) Dat hij allen het vertrouwen inboezemde te denken zooals hij sprak, en te handelen zonder kwade bedoelingen. (6) Bij hem geen verwondering, geen onrust, nergens was hij haastig noch talmde hij, hij was niet in verlegenheid, neerslachtig of spotziek, om opeens weer toornig te worden of achterdochtig. (7) Liefdadig was hij, en vergevensgezind. Open was zijn karakter, (8) zoodat hij veeleer den indruk maakte van een man uit één stuk dan van iemand die zich gebeterd had. (9) Niemand ook meende door hem te worden verdacht of veronderstelde beter te zijn dan hij. (10) Ook was hij innemend...

16. — Van mijn vader [17] leerde ik zachtmoedigheid en onbewegelijke standvastigheid bij de oordeelen, die met zorg geveld werden. (2) Van praalzucht wat zoogenaamde eerbewijzen betreft, was hij vrij, (3) hij had arbeid lief en was gestadig. (4) En hij luisterde aandachtig naar degenen die iets te opperen hadden voor het algemeen welzijn. (5) Onverander-

[16] *Claudius Maximus,* Antoninus Pius' boezemvriend. Onder Marcus Aurelius was hij consul, legatus in Pannonië, en proconsul van Africa. (Zie εἰς ἑαυτόν 1, 16, (31) en voorts Stein, art. *Claudius* n° 238 en Groag, art. *Claudius* n° 239, *RE* 3, p. 2772-2773.)

[17] Keizer Antoninus Pius (138-161), Marcus Aurelius' adoptiefvader. (Cf. P. von Rohden, art. *Aurelius* n° 138, *RE* 2, p. 2495-2497.)

lijk ook gaf hij elkeen wat hem toekwam. (6) Uit ervaring wist hij wanneer hij gestreng en wanneer hij toegevend moest zijn. (7) Hij onderdrukte de paiderastie, stelde zich niet boven anderen, (8) en liet zijn vrienden vrij zoodat ze niet altijd verplicht waren met hem het middagmaal te gebruiken, evenmin dwong hij hen met hem te reizen, maar degenen die genoodzaakt waren hem te verlaten, troffen hem steeds weer als denzelfde terug. (9) In den raad was hij geneigd tot een nauwkeurig onderzoek, en vol geduld, maar het onderzoek gaf hij niet spoedig op door zich tevreden te stellen met het eerste het beste oordeel dat zich opdrong. (10) Hij had het talent zijne vrienden aan zich te binden zonder veranderlijk te zijn ten hunnen opzichte, of overdreven veel van hen te houden. (11) In alles was hij zelfgenoegzaam, en opgeruimd daarbij. (12) Hij voorzag de toekomst en regelde van te voren alles tot in het geringste, zonder daarbij een theatrale houding aan te nemen. (13) Hij onderdrukte alle toejuichingen en vleierij, (14) en waakte voortdurend over hetgeen voor zijn rijk van groot belang was, beheerde de inkomsten wel, en duldde alle klachten die omtrent deze zaken werden ingediend. (15) Wat de goden betreft, was hij niet bijgeloovig, evenmin was hij wat de menschen betreft er op uit, het volk voor zich in te nemen. Ook was hij niet behaagziek, en gaf niets om de goede meening der scharen, maar in alles was hij verstandig, onwankelbaar, week nooit af van hetgeen hij als schoon beschouwde, en was niet nieuwsgezind. (16) Hij gebruikte vol eenvoud al wat bijdroeg tot de veraangenaming van zijn leven, waarmee hij rijkelijk bedeeld was, doch op zulk een wijze dat hij van hetgeen voor hem lag, nam, zonder het te missen als het ontbrak. (17) Van hem heeft nooit iemand kunnen zeggen dat hij een sophist was of een slaafsche natuur, of een kamergeleerde ; maar een gerijpt man was hij, volmaakt, niet door vleierij bedorven, in staat zijn eigen zaken te beheeren zoowel als die van anderen. (18) Bovendien vereerde hij degenen die zich werkelijk aan de wijsbegeerte overgaven, terwijl hij ook de anderen niet versmaadde, maar zich door hen toch niet gemakkelijk liet overhalen. (19) Ook bewonder ik zijn prettigen omgang en zijn niet overdreven innemendheid, (20) zijn gepaste zorg voor zijn lichaam, die hij niet als ie-

mand die aan het leven hangt of met zijn lichaam pronken wil, eraan besteedde, evenmin als iemand die er onverschillig voor is, doch door zijn eigen voorzorgen had hij zelden de geneeskunst van noode, noch in- of uitwendige middelen. (21) Vooral echter leerde ik van hem hoe hij zonder afgunst de meerderheid erkende van hen die zich een of andere bedrevenheid hadden verworven, hetzij in de redekunst, hetzij in de wets- of volkerenkunde, of in welk andere wetenschap ook, en hoe hij er het zijne toe bijdroeg dat elkeen volgens eigen talent bijval mocht vinden. Dit alles deed hij naar de gewoonte zijner voorvaderen, zonder echter iets daarvan te laten blijken. (22) Het was niet zoo gemakkelijk hem er toe te brengen van plaats te veranderen, men verontrustte hem niet licht, hij kon integendeel lang op dezelfde plaats en aan den zelfden arbeid blijven. (23) En na zijne hevige aanvallen van hoofdpijn ging hij wederom met frisschen moed, gesterkt aan zijne gewone bezigheden terug. (24) Hij had niet veel geheimen, integendeel, zeer weinige, en slechts zelden, alleen maar zulke die de belangen van den Staat betroffen. (25) Ook bewonder ik zijne verstandige handelwijze en gematigdheid bij het vieren der spelen, bij het optrekken der gebouwen, bij uitdeelingen en dergelijke. Hij was een man die zag naar hetgeen er gedaan moet worden, en niet naar den lof die hij voor zijne daden ontvangen zou. (26) Hij verlangde geen bad op ongeschikte uren, was niet bouwlustig, schonk geen aandacht aan de spijzen, noch aan het weefsel of de kleur der kleederen, evenmin aan den lichaamsbouw zijner slaven. (27) Hij droeg gewoonlijk een kleed uit Lorium, een lager gelegen landgoed, of uit Lanuvium. (28) Ik leerde veel uit de manier waarop hij zijn pachter in Tusculum behandelde, die hem kwam smeeken, en leerrijk was heel zijn doen en laten. (29) Nooit was hij onvriendelijk of onverbiddelijk, noch hevig, noch in een toestand dat iemand van hem zou kunnen zeggen dat hij ervan zweette, maar al wat hij zich voornam, was als het ware ter gelegener tijd berekend, zonder verwarring, wèl geordend, stevig ineengezet, terwijl de details met elkaar overeenkwamen. (30) Op hem zou men kunnen toepassen hetgeen er van Socrates verhaald wordt, dat hij zoowel zich onthouden als genieten kon van die dingen die velen zwak maken

als zij er gebrek aan hebben, en velen meesleepen als het genot ervan hun vrijstaat. (31) Maar sterk en standvastig en matig te zijn zoowel in gebrek als in overvloed, is de eigenschap van iemand die een evenwichtige en onoverwinnelijke ziel heeft, zooals hij toonde in de ziekte van Maximus.

17. — Aan de goden dank ik mijn goede grootouders, mijn voortreffelijke ouders, mijn lieve zuster, uitmuntende leermeesters, huisgenooten, bloedverwanten, vrienden, bijna alles wat ik heb. (2) Aan hen schrijf ik het toe, dat ik tegenover niemand van dezen een misslag beging, hoewel ik toch zulk een karakter heb, dat het mij bij voorkomende gelegenheden wel tot iets dergelijks had kunnen aanzetten. Van de goden ontving ik die weldaad dat er geen enkele samenloop van omstandigheden mij te schande maakte. (3) En dat ik maar gedurende korten tijd werd opgevoed door mijns grootvaders concubine. (4) Dat ik mijn jeugd zuiver wist te bewaren, en niet vóór den tijd man werd, maar het zelfs daarna nog uitstelde. (5) Dat ik onderworpen was aan mijn vorst en vader, die mij allen hoogmoed wilde ontnemen en mij doen inzien dat het mogelijk was aan het hof te leven zonder lijfwacht of staatsiegewaden, zonder een bepaald soort van fakkels en standbeelden en meer van zulk soort praal, maar dat men zich bijna kan beperken tot den levensstandaard van een privaatpersoon zonder daarom geringer te zijn, of trager ten opzichte van de plicht die men als hoofd, voor het algemeen welzijn moet verrichten. (6) En dat ik zulk een broeder heb, die door zijn karakter in staat is mij aan te sporen tot de zorg voor mijzelven, terwijl hij tegelijkertijd mij verheugt door zijn eer- en liefdebetoon. (7) Dat mij geen misdeelde of mismaakte kinderen geboren zijn. (8) En dat ik mij niet langer aan de rede- en dichtkunst heb overgegeven, noch aan andere studies, die mij misschien in beslag zouden genomen hebben, indien ik bemerkt had dat ik er gemakkelijk voortgang in maakte. (9) Dat ik de wenschen mijner opvoeders voorkwam door hun de waardigheid te schenken die elk hunner immers van mij scheen te begeeren, en dat ik het niet uitstelde in de hoop het later te kunnen doen, omdat ze nog jong waren. (10) Dat ik Apollonius, Rusticus en Maximus leerde kennen. (11) Dat

ik diep en herhaaldelijk mocht overwegen hoe men leven moet volgens de natuur, zoodat, voor zoover het afhangt van de goden, van hun openbaringen, mededeelingen en ingevingen, niets mij verhindert reeds nu volgens de natuur te leven ; indien ik daarvan nog zoo ver verwijderd ben, is dat aan mijzelf te wijten omdat ik geen rekening houd met hetgeen de goden mij in herinnering brengen, ja mij zelfs als het ware leeren. (12) Ook dat mijn lichaam het bij een zoo zwaar leven zoolang heeft uitgehouden. (13) Dat ik noch Benedicta, noch Theodotus [18] heb aangeraakt, en dat ik, toen ik later verliefd werd, er spoedig van mocht genezen. (14) Voorts, dat ik, hoewel ik dikwijls toornig was op Rusticus, toch verder niets gedaan heb, waarover ik spijt heb. (15) Dat mijne moeder, die zoo jong zou sterven, tenminste de laatste jaren bij mij heeft doorgebracht. (16) Dat ik, zoo dikwijls ik een arme wilde bijstaan of iemand die ergens gebrek aan had, nooit heb moeten hooren dat ik geen geld had om het te bekostigen. (17) Ook dat ik voor mijn eigen behoefte nooit gedwongen ben geweest van iemand anders te leenen. (18) Dat ik zulk een echtgenoote had, zoo gehoorzaam, zoo liefhebbend, zoo eenvoudig. (19) Dat ik voor mijne kinderen zoo goede leermeesters kon doen komen. (20) En dat ik door middel van droomen zoo dikwijls hulp ontving, onder anderen een geneesmiddel tegen mijn bloedspuwingen en duizeligheid, (21) en dat ik als het ware een orakel daaromtrent ontvangen mocht in Gaëta. (22) En dat ik, toen mijn verlangen naar de wijsbegeerte ontwaakte, niet in de macht gekomen ben van eenige sophisten, noch eenzaam heb zitten studeeren op verhandelingen of op oplossingen van syllogismen, of bij de sterrenkunde heb verwijld.

(23) Want dit alles komt noodzakelijkerwijze van de hulp der goden en van het toeval.

In het land der Quaden bij de Granua. [19] A.

[18] *Benedicta* en *Theodotus,* onbekende namen.

[19] De *Granua,* een zijrivier van de Donau. De Quaden zijn een Germaansche volksstam, waartegen Marcus Aurelius oorlog voerde van 170-174 en van 177 tot aan zijn dood 180.

BOEK 2.

REEDS bij den dageraad moet gij U van te voren zeggen : Ik zal in aanraking komen met een bemoeial, een ondankbare, een overmoedige, een bedrieger, een lasteraar, een egoïst. (2) Dat zij met al die fouten behept zijn, komt voort uit hun onwetendheid omtrent goed en kwaad. (3) Ik daarentegen, die heb ingezien dat de natuur van het goede, het schoone is, en van het kwade het leelijke, en dat de natuur van hem die faalt aan de mijne verwant is, niet door hetzelfde bloed of zaad, doch door de gemeenschap aan dezelfde rede en aan hetzelfde partikel der godheid, kan door geen hunner geschaad worden, niemand immers kan mij met schande overdekken. Evenmin kan ik op mijn verwanten toornen of hen haten. (4) Om samen te werken immers zijn wij geschapen, evenals de handen, de voeten, de oogen, de bovenste en onderste rij tanden. (5) Elkander tegenwerken dus is tegen de natuur ; en men werkt iemand tegen door hem te kwetsen en zich van hem af te wenden.

2. — Datgene nu wat ik ben, is stof, levensbeginsel en hegemonikon. (2) Doe uw boeken weg, laat u niet langer verstrooien, dat is u niet gegund, doch als iemand die reeds stervend is, moet gij uw stof verachten ; immers gij zijt vuil, en gebeente, en zenuwweefsel, vlechtwerk van aderen en slagaderen. (3) Bedenk ook wat uw levensbeginsel is : wat wind, en niet eens dezelfde wind, doch een die elk oogenblik wordt uitgeblazen

en ingezogen .(4) Het derde element is het hegemonikon. Overweeg nu het volgende : Gij zijt een grijsaard. Duld niet langer dat dat hegemonikon slaaf zij ; laat het niet in beweging worden gezet door zelfzuchtige neigingen, alsof het een pop ware uit een marionettenspel ; evenmin mag het nog langer over hetgeen hem beschoren is, ontevreden zijn indien het hem reeds is te beurt gevallen, noch erover klagen indien het hem nog te wachten staat.

3. — De daden der goden zijn vol voorzienigheid ; wat toevallig geschiedt gaat niet om buiten de natuur of zonder een vast omlijnd plan in samenhang met alle gebeurtenissen die door de voorzienigheid geregeld zijn. Alles vloeit daaruit voort. (2) Bovendien is al wat is, noodzakelijk en nuttig voor dat geheel, waarvan gij een deel uitmaakt. Hetgeen de natuur van het heelal echter voortbrengt, en wat haar in stand houdt is ook goed voor elk onderdeel dier natuur. Wat het heelal betreft, het wordt zoowel door de verandering der elementen als die der samengestelde lichamen in stand gehouden. (3) Laat dit U genoeg zijn indien dit principes zijn, maar ontdoe U van dien boekendrift, om niet al morrende te sterven, doch waarlijk vol vreugde en van harte verblijd in de goden.

4. — Herinner u hoe lang gij dit reeds van u afschuift, en hoe dikwijls de goden u uitstel verleenden, en gij er geen gebruik van maaktet. (2) Het is noodig dat gij eindelijk eens inziet van welk heelal gij een deel uitmaakt, van welk een bestuurder van dat heelal gij een uitvloeisel zijt, dat u een grens gesteld is aan uw levenstijd, dat die tijd, indien gij hem niet gebruikt om tot klaarheid te komen, zal voorbijgaan, en geen nieuwe gelegenheid zal er komen.

5. — Leg er u krachtig op toe elk oogenblik als Romein en als man te doen wat u voor de hand komt, met nauwkeurige en ongekunstelde waardigheid, met liefdevolle en onafhankelijke rechtvaardigheid, alsook u vrij te maken van alle andere beslommeringen. (2) Daarin zult gij wel slagen indien gij elke daad stelt als ware zij de laatste van uw leven, ontdaan van alle oppervlakkigheid, van opgewonden afkeer van de

wetgevende rede, ontdaan ook van valschheid en eigenliefde en van ontevredenheid over al wat u wordt toebedeeld. (3) Gij ziet hoe weinig het is wat men moet overmeesteren om gelukkig te zijn en een leven te leiden in de vreeze Gods. Van hen immers die deze dingen in acht nemen, eischen de goden niets meer.

6. — Schaad u zelf maar, schaad u zelf maar mijn ziel : de gelegenheid om uzelven te eerbiedigen zult gij niet meer hebben. Want niet voor eenieder <is het leven even lang>. (2) En het uwe is bijna ten einde terwijl gij uzelven niet eerbiedigt, doch uw eigen geluk stelt in de ziel van anderen.

7. — Welk uiterlijk voorval verontrust u ? Gun ook uzelven de gelegenheid om nog wat goeds bij te leeren en niet langer doelloos in het duister te tasten. (2) Ook moet gij op uw hoede zijn voor een andere dwaling. Want ook door hun daden is het dat degenen die het leven moe zijn, en geen doel hebben waarnaar ze hun leven kunnen richten of volgens hetwelk zij hun voorstellingen zullen opbouwen, zwetsen.

8. — Niet licht is er iemand ongelukkig door geen aandacht te schenken aan hetgeen er omgaat in de ziel van een ander. Daarentegen moet hij die geen aandacht schenkt aan de bewegingen van zijn eigen gemoed, noodzakelijkerwijze ongelukkig zijn.

9. — Steeds moet ik overwegen wat de natuur is van het heelal, en welke de mijne is, alsook hoe de mijne zich verhoudt tot die van het heelal en welk deel zij van het heelal uitmaakt ; bovendien bedenken dat niemand mij kan verhinderen voortdurend te handelen en te spreken overeenkomstig de natuur waarvan ik een deel uitmaak.

10. — Waar Theophrastus [20] de zonden met elkaar vergelijkt, zegt hij, voor zoover men ten minste deze dingen in het

[20] *Theophrastus*, ± 372-287 v. Chr. Geboren op Lesbos. Hij was te Athene een leerling van Plato en Aristoteles, die hem zijn naam van « goddelijke redenaar » gaf. Zijn eigenlijke naam was Tyrtanus. Zijne werken zijn : Χαράκτηρες, of «Zedelijke Kenmerken» : een dertigtal levensschetsen, περὶ φυτῶν ἱστορίας, περὶ φυτῶν αἰτιῶν, en talrijke andere werken zooals de fragmenten toonen. Letterkundige gedachten vooral in zijn περὶ λέξεως.

algemeen vergelijken kan, zeer wijsgeerig, dat de zonden door begeerte bedreven zwaarder zijn dan degenen die bedreven worden door drift. (2) Hij immers die driftig is schijnt zich wel met eenig verdriet en heimelijke wroeging af te keeren van de rede ; wie echter zondigt door begeerte, blijkt, door wellust overwonnen, al te vermetel, en verslaafd aan zijn zonden. (3) Zeer terecht dus, en een wijsgeer waardig, zegt hij dat degenen die met lust zondigen veel berispelijker zijn dan die het met tegenzin doen ; in één woord : de een lijkt veeleer op iemand die eerst onrecht te lijden had, en door de smart geprikkeld, toornig is geworden, de ander daarentegen wordt van binnen uit, bewogen tot onrecht, tot handelen aangezet door zijn begeerlijkheid.

(11) — Alsof gij reeds in staat waart het leven te verlaten, zoo moet gij alles doen en zeggen en beschouwen. (2) Van de menschen heen te gaan is niet vreeselijk, indien er goden bestaan. Want de goden zullen u toch zeker niet in het kwaad dompelen. Bestaan zij echter niet of bekommeren zij zich niet om de menschen, wat beteekent het dan voor mij te leven in een heelal zonder goden of zonder voorzienigheid ? (3) Maar de goden bestaan, al wat den menschen aanbelangt gaat hun ter harte, en alles hebben zij daarop ingesteld dat de mensch niet zou vallen in hetgeen waarlijk slecht is. En indien er buiten dat waarlijk slechte nog iets anders verkeerd voor ons ware, zouden zij ook daarvoor hun maatregelen getroffen hebben, opdat het in eens ieders macht zij er niet in onder te gaan. (4) Hoe zou echter hetgeen den mensch niet slecht maakt, het leven van den mensch slecht maken ? (5) Zeker is het niet door onwetendheid dat de natuur van het heelal zich om deze dingen niet zou bekommeren, evenmin is het mogelijk dat zij, hoewel ervan op de hoogte, niet in staat zou zijn deze dingen te veranderen of recht te zetten, evenmin zou zij door onmacht of onkunde de fout begaan te dulden dat goed en kwaad dooreengemengd goeden en kwaden gelijkelijk te beurt zouden vallen. (6) Welnu, dood en leven, roem en smaad, moeite en genot, rijkdom en armoede, dit alles valt zoowel den goeden als den kwaden te beurt, zonder schoon of schandelijk te zijn. Hieruit volgt dat die dingen noch een goed noch een kwaad zijn.

12. — Bemerk toch hoe snel alles verdwijnt ; in de wereld de lichamen, in de eeuwigheid de herinnering eraan. Overweeg van welken aard alles is wat onder het bereik der zintuigen valt, en vooral van hetgeen aanlokt door genot, vrees inboezemt door den last die het veroorzaakt, of overal van zich hooren laat door zijn hoogmoed. Bedenk hoe goedkoop en verachtelijk, hoe vuil en verderfelijk en doodsch dat alles is in vergelijk met de gave van het verstandelijk vermogen. (2) Zie wat die menschen zijn wier inbeeldingen en woorden zulk een bijval vinden..... (3) Overweeg ook wat sterven is, en bedenk dat, indien men het sterven op zichzelf beschouwt, en men de waanvoorstelling door ontleding van het begrip ervan verwijdert, er niets anders van zal overblijven dan dat het het werk is der natuur. Indien iemand echter bang is voor het werk der natuur, is hij kinderachtig. Want waarlijk het is niet alleen het werk der natuur, zelfs is het nuttig voor de natuur. (4) Overweeg nog hoe de mensch zich hechten kan aan God, en door welk deel in hem dit kan geschieden, en hoe in dat geval dat deel van den mensch gesteld is.

13. — Niets is zoo ellendig als iemand die alles in kringloop doorkruist, en, zooals de dichter zegt, zelfs doordringt tot binnen in de aarde, die navorscht wat er omgaat in de ziel van zijn evenmensch, terwijl hij niet inziet dat het hem enkel en alleen volstaat bedacht te zijn op den demon die in hem woont en Dien te dienen zooals het betaamt. (2) Diens eeredienst bestaat hierin, dat men zich vrij houdt van driften, van lichtzinnigheid en van ontevredenheid over hetgeen ons van goden en menschen te beurt valt. (3) Immers hetgeen van de goden komt is eerbiedwaardig wegens hunne verhevenheid ; wat van de menschen komt, moet ons dierbaar zijn wegens onze verwantschap met hen, in zekeren zin wekt het ook ons medelijden op wegens hunne onbekendheid met goed en kwaad, welk gebrek niet minder groot is dan het onvermogen wit en zwart te onderscheiden.

14. — Zelfs al zoudt gij drieduizend jaren leven, en nog eens duizend maal zooveel, dan nog moet gij bedenken dat niemand een ander leven verliest dan hetgeen hij heeft, en geen ander leven leeft dan hetgeen hij verliest. (2) Het kort-

ste leven komt dus op hetzelfde neer als het langste. (3) Het tegenwoordige immers is voor allen gelijk, wat te gronde gaat behoort ons niet toe, en wat wij verliezen schijnt aldus maar van weinig waarde. (4) Niemand immers kan het verledene of het toekomstige verliezen, en hoe zou men iemand iets kunnen ontnemen, wat hij niet bezit ? (5) Deze twee punten moet men dus steeds in herinnering houden : het ééne dat alles van eeuwigheid af aan van denzelfden aard is en zich steeds in kringloop herhaalt, en dat het in 't geheel geen verschil maakt of iemand dezelfde zaken ziet gedurende honderd of tweehonderd jaar of gedurende geheel de eeuwigheid ; het tweede punt : dat beiden, degene die zeer lang leeft, en degene die zeer jong sterft, hetzelfde verliezen. (6) Want het is slechts van het tegenwoordige dat men zal beroofd worden, daar dit het eenige is wat men bezit, en men niet verliest hetgeen men niet bezit.

15. — Alles is veronderstelling. Want hetgeen tot den cynieker Monimus [21] gezegd werd is duidelijk. Duidelijk is ook het nut van dat gezegde, indien men het aanvaardt binnen de grenzen der waarheid.

16. — De ziel des menschen krenkt zich zelve het meest wanneer zij voor zoover het van haar afhangt, als een zweer of abces wordt van het heelal. (2) Immers ontevreden zijn over iets wat ons te beurt valt, is afvallen van die natuur, in een deel waarvan de natuur van elk der overige dingen bevat is. (3) Vervolgens nog wanneer zij zich van een of anderen mensch afwendt, of zich tegen hem keert om hem schade te berokkenen, zooals de zielen doen dergenen die toornig zijn.

[21] Fragment van Menander 249, Kock :

Μονιμός τις ἦν ἄνθρωπος, ὦ Φίλων, σοφός
ἀδοξότερος μικρῷ δ' - B. ὃ τὴν πήραν ἔχων
A. πήρας μὲν οὖν τρεῖς· ἀλλ' ἐκεῖνος ῥᾳμά τι
ἐφθέγξατ' οὐδὲν, ἐμφερὲς μὰ τὸν Δία
τῷ γνῶθι σαυτόν, οὐδὲ τοῖς βοωμένοις
τούτοις· ὑπὲρ δὲ ταῦθ' ὁ προσαιτῶν καὶ ῥυπῶν
τὸ γὰρ ὑπολῃφθὲν τῦφον εἶναι πᾶν ἔφη.

De cyniker *Monimus* was een leerling van Diogenes. (Diogenes Laërtius, 6, 3.)

(4) Ten derde krenkt zij zichzelve wanneer zij zich laat overwinnen door lust of last. (5) Ten vierde wanneer zij huichelt en tegen de waarheid ingaat door te veinzen met woord of daad. (6) Ten vijfde wanneer zij aan hare handeling of ondernemingen geen doel stelt, doch al wat zij verricht onverschillig doet en slordig, terwijl daarentegen zelfs de allerkleinste daden moeten verricht worden met een strekking naar een doel. Het doel nu der redelijke wezens is te gehoorzamen aan de rede en aan de verordening van de eerbiedwaardigste stad en staat.

17. — Het tijdsverloop van een menschenleven is een stip ; de wezenheid een stroom, de zinnelijke waarneming duister, de samenstelling van geheel het lichaam is rottend, het levensbeginsel zwerft dolend rond, het toeval laat zich niet gissen, de faam is twijfelachtig. (2) Om het in een enkel woord te zeggen : al wat tot het lichaam behoort is een rivier ; wat tot het levensbeginsel behoort, droom en rook, het leven zelf een krijg en een verblijf in den vreemde, de nagedachtenis : vergetelheid. (3) Wat nu is in staat ons tot gids te zijn ? Eén zaak alleen : de wijsbegeerte. (4) Deze bestaat hierin den demon in ons ongerept en ongekrenkt te bewaren, hem te doen zegepralen over lusten en lasten, hem niets oppervlakkigs te laten doen, niets leugenachtigs of geveinsds, hem onafhankelijk te houden van eens anders doen of laten. Vervolgens al hetgeen ons overkomt en toebedeeld wordt te aanvaarden als iets dat zijn oorsprong heeft uit denzelfden God uit Wien ook de demon in ons is voortgevloeid. Bovenal echter den dood met blij gemoed af te wachten als niets anders dan de ontbinding der elementen waaruit elk levend wezen is samengesteld. (5) Indien het voor die elementen zelf niets vreeselijks is, dat onophoudend het eene overgaat in het andere, waarom zou men dan ook maar eenigszins vreezen voor de verandering en ontbinding aller elementen te gelijk ? Dat is immers overeenkomstig de natuur. En niets wat overeenkomstig de natuur is, is slecht. Te Carnuntum. [22]

[22] Onderschrift. *Carnuntum.* Legerplaats op den rechter Donau-oever, waar Marcus Aurelius gewoonlijk verbleef gedurende den oorlog 170-174.

BOEK 3.

NIET alleen moet men overwegen dat elken dag het leven slijt, en het overblijvend deel geringer wordt, maar ook dat het, al leeft iemand ook lang, nog niet zeker is of zijn redeneerende menschenziel ten einde toe hetzelfde vermogen zal bezitten om zich een helder begrip te vormen van de gebeurtenissen en van de leer, die de kennis van het goddelijke en menschelijke ten doel heeft. (2) Indien immers een mensch begint af te stompen, zal zijn ademhaling, spijsvertering, voorstellings- en streefvermogen, en dergelijke hem niet in den steek laten. Het vermogen echter zich zelf te beheerschen en stipt het getal zijner plichten uit te voeren, te ontleden wat zich voordoet en ook te overwegen of de tijd reeds is aangebroken om zichzelven het leven te benemen, en al wat verder nog een scherp geoefende berekening vereischt, gaat spoedig verloren. (3) Dus niet alleen moet men zich haasten omdat men telkens dichter bij den dood komt, maar ook omdat reeds voor den dood zakenkennis en inzicht ophouden.

2. — Tevens moet men dergelijke gedachten overwegen, dat zelfs het bijkomstige van wat de natuur voortbrengt, iets aangenaams en aanlokkelijks heeft. (2) Zoo springt bijvoorbeeld de korst van een gebakken brood hier en daar open, deze barsten en heel het voorkomen van dit brood is wel tegen het

plan van den bakker, toch behaagt het en wekt het verlangen naar dit voedsel op bijzondere wijze op. (3) Zoo ook barsten de vijgen wanneer zij door en door rijp zijn. (4) En aan de aan den boom hangende olijven geeft het juist een eigenaardige schoonheid wanneer de vrucht der verrotting nabij is. (5) Zoo dragen ook de zich neigende korenaren, het zich rimpelend voorhoofd van een leeuw, het schuim op den muil van wilde zwijnen, en al het overige, dat op zichzelf beschouwd ver van fraai is, bij tot de schoonheid, en zijn aantrekkelijk door het feit dat zij de werken der natuur op den voet volgen, zoodat, indien iemand gevoel heeft voor, en dieper inzicht in hetgeen er omgaat in het heelal, hem niets, zelfs van hetgeen maar ten gevolge van iets anders geschiedt, schijnt te zijn samengesteld zonder eigen bevalligheid. (6) Zoo iemand zal niet minder gaarne den muil der wilde dieren in werkelijkheid zien, dan die door schilders en beeldhouwers wordt nagemaakt en ten toon gesteld. Met zijn verstandigen blik zal hij een zekere rijpheid en schoonheid kunnen ontwaren in de oude vrouw en den grijsaard, alsook de bevalligheid in het kind. Veel van dergelijke dingen, waarmee niet elkeen vertrouwd is, doen zich slechts voor aan hem die geheel en al thuis is in de natuur en hare werken.

3. — Nadat Hippocrates [23] vele ziekten genezen had, werd hij zelf ziek en stierf. (2) De Chaldeërs voorspelden veler dood, vervolgens overviel ook hen wat hun was toebedeeld. (3) Alexander en Pompeius en Gaius Caesar verwoestten zoo dikwijls geheele steden, hieuwen in de slagorde vele duizendtallen van ruiters en voetvolk neer, en zijn toch ook zelf eens uit dit leven gescheiden. (4) Heraclitus [24] die zoo diepgaande onderzoekingen had ingesteld over de verbranding van het heelal, stierf, van binnen gevuld met water, van buiten bestreken met ontlasting. (5) Democritus [25] doodden de luizen, So-

[23] *Hippocrates* (460-377 v. Chr.), geleerd geneesmeester van Cos, die vele werken schreef.

[24] *Heraclitus van Ephese* (± 535-475 v. Chr.), schreef een werk « *over de Natuur* », waaruit de Stoa zeer veel overnam voor haar cosmologie. Zijn stelregel is πάντα ῥεῖ, alles vliedt, en volgens hem ontstaat alles uit vuur.

[25] *Democritus van Abdera* (geboren ± 460) ontwikkelde de leer der atomen.

crates een ander soort van luizen. (6) Wat beteekent dit ? Gij hebt u ingescheept, gij hebt gevaren, gij zijt het land genaderd : stap nu aan wal. Komt gij tot een ander leven, dan bestaat ook daar niets zonder de goden. Komt gij tot een staat van bewusteloosheid, dan zult gij niet langer zwoegen noch genieten noch overgeleverd zijn aan een omhulsel dat des te minderwaardiger is naarmate het deel dat er aan gehoorzaamt, het overtreft. Het eene deel immers is verstand en demon, het andere aarde en bloed.

4.— Verkwist het u nog restend deel uws levens niet door voorstellingen over de anderen, tenzij gij dat misschien doen zoudt voor het algemeen welzijn, (want waarlijk, een andere taak zal u ontgaan) wanneer gij u ten minste druk maakt over hetgeen deze en gene doet, waarom zij het doen, wat zij zeggen en wat zij verlangen, wat zij uitdenken, en al hetgeen veroorzaakt dat gij doelloos van uw weg afzwerft, terwijl gij uw eigen hegemonikon verwaarloost. (2) Het is dus noodzakelijk in den samenhang onzer indrukken voorbij te gaan aan hetgeen doel- en nutteloos is, veel meer nog aan hetgeen nieuwsgierig of boosaardig is. (3) Tevens moet gij die gewoonte aannemen slechts aan datgene te denken waarvan gij, zou iemand onverwachts vragen waaraan gij op dit oogenblik dacht, vrijmoedig en onmiddellijk zoudt kunnen antwoorden : « Daar en daar aan », zoodat dadelijk klaar zou blijken dat in u alles eenvoudig en vriendelijk was en eigen aan iemand die leeft voor de gemeenschap, die zich niet ophoudt met zinnelijke voorstellingen, of in 't kort, met al wat er te genieten valt, met wat naijver, nijd, achterdocht of iets anders waarover gij u zeker wel zoudt moeten schamen indien ge moest bekennen dat in uw hart te dragen. (4) Want waarlijk, zulk een man die het niet langer wil uitstellen zijn plaats in te nemen onder de deugdzaamsten, is als het ware een priester, een dienaar der goden, verkeerende met het goddelijke dat in zijn binnenste woont, met het goddelijke dat den mensch maakt tot iemand onbezoedeld door lusten, onkwetsbaar voor elk lijden, onaantastbaar voor alle overdaad, ongevoelig voor elke slechtheid, tot iemand die strijdt om het verheven loon, daarin bestaande zich door geen enkele drift te laten neerwerpen,

doordrongen te zijn van gerechtigheid, zich van harte verheugende over hetgeen hem overkomt en wordt toebedeeld, en zelden, en niet zonder groote noodzakelijkheid voor het algemeen welzijn overwegend wat een ander wel kan zeggen, doen of denken. (5) Alleen op zijn eigen taak zal hij zich met heel zijn werkzaamheid toeleggen en onophoudelijk overwegen wat juist voor hemzelf uit het heelal is samengeweven ; wat van hem zelf komt maakt hij tot iets schoons ; dat hetgeen hem toebedeeld wordt goed is, daarvan is hij overtuigd. (6) Want het lot dat aan elkeen wordt toebedeeld wordt tegelijk met hem in het leven gebracht, en brengt hem in het leven. (7) Hij denkt er aan dat al wat redelijk is met hem is verwant, en dat het met de menschelijke natuur overeenkomt zorg te dragen voor allen en dat men zijn roem niet moet zoeken bij de menigte doch slechts bij degenen die leven overeenkomstig de natuur. (8) Voortdurend zal hij overwegen wat voor menschen het zijn die aldus niet leven, hoe ze zich binnen en buitenshuis gedragen, overdag en 's nachts, en met welk soort lieden zij omgaan. Hij zal dus geen rekening houden met den lof die hij van zulk soort menschen, die nog niet eens aan zich zelf behagen, ontvangt.

5. — Verricht uw taak niet met tegenzin, noch zonder nut voor de gemeenschap, evenmin zonder haar rijpelijk te hebben overwogen, en niet onwillig. Smuk ook uw redeneerende menschenziel niet op met spitsvondigheid, wees geen mensch van vele woorden of daden. (2) Laat de God in u een wezen besturen dat man is, eerbiedwaardig, opgaande in de gemeenschap, een Romein, een vorst die zichzelven wèl geordend heeft, gelijk iemand die gemakkelijk onthecht het sein afwacht om uit het leven te treden, die geen eed van noode heeft noch eenig getuige. (3) Daarenboven moet gij welgemoed zijn en geen hulp van buiten behoeven, evenmin een kalmte die anderen u verschaffen. (4) Recht moet gij dus zijn, en niet rechtgemaakt.

6. — Indien gij in het menschelijk leven iets vindt dat beter is dan gerechtigheid, waarheid, wijsheid, moed, in het kort, iets wat beter is dan uw redeneerende menschenziel die zichzelf genoeg is in de omstandigheden waar zij het u mogelijk

maakt te leven volgens de rechte rede alsook daar waar uw lot u wordt toebedeeld zonder keuze, indien, zeg ik, gij iets beters ziet dan dat, dan moet gij u met geheel uw ziel daarop toeleggen en genieten van het allerhoogste goed dat gij vindt. (2) Vindt gij echter niets dat beter is dan de demon die in u woont, dan het onderwerpen uwer eigen driften aan uzelven, dan een oordeel te vellen over uwe indrukken, dan u zooals Socrates zegt los te maken van de zinnelijke opwellingen, u aan de goden te onderwerpen en zorg te dragen voor de menschen, (3) beschouwt gij al het andere als geringer en van minder beteekenis, geef dan in uw binnenste plaats aan niets waardoor gij het goed dat u eigen is, niet langer boven alles kunt achten, indien gij soms eens tot iets anders waart overgeheld en afgeweken. (4) Immers, het is niet geoorloofd ook maar iets wat van een andere natuur is, zooals loftuitingen van de menigte, eereambten, rijkdom of zingenot, te stellen tegenover de rede en het algemeen welzijn. (5) Dat alles, zelfs al heeft het wel gedurende eenigen tijd den schijn met onze natuur overeen te komen, neemt plotseling de overhand en sleept ons mee. (6) Gij echter, zeg ik, kies eenvoudig en ongedwongen het volmaakte en houd u er aan. (7) « Maar het volmaakte is, wat nuttig is. » — Slaat dit gezegde op het redelijk deel in u, houd u er dan aan, slaat het echter op het dierlijke in u, dan moet gij dit duidelijk aantoonen en u houden aan uw oordeel. Doch uw onderzoek moogt gij slechts heel voorzichtig instellen.

7. — Beschouw niet als nuttig hetgeen u eens zal noodzaken uw woord te breken, uw eergevoel te krenken, iemand te haten, achterdochtig te zijn, iemand te verwenschen, te huichelen, iets te begeeren wat achter muren en voorhangsels zou moeten verborgen blijven. (2) Want hij die boven alles zijn eigen verstand kiest en den demon die in hem woont, alsook den geheimen eeredienst der deugd die daaruit voortvloeit, speelt geen comedie, hij slaakt geen zuchten, en heeft geen behoefte aan eenzaamheid noch aan een groote menschenmassa. Het verhevenste : hij zal leven zonder iets na te streven of te ontvluchten. (3) Of hij gedurende langere of kortere tijdruimte in het bezit zal zijn van de levenskracht die zijn lichaam omvangen houdt, daarover bekommert hij zich in het

minst niet. (4) Indien hij dit leven moet verlaten, zal hij zoo gemakkelijk te onthechten zijn, als ging hij over tot andere bezigheden, die men kan verrichten met bescheidenheid en orde, en gedurende heel zijn leven is hij slechts bevreesd, dat zijn redeneerende menschenziel zou ontaarden in iets wat strijdig zijn zou met een redelijk en maatschappelijk wezen.

8. — In de redeneerende menschenziel van iemand die zich heeft gekortwiekt en tot in de kleinste bijzonderheden gezuiverd, zult gij niets onzuivers vinden, en zeker niets wat bezoedeld is of in het verborgene zweert. (2) Evenmin zal datgene wat hem beschikt is zijn leven buit maken op een oogenblik dat het niet is afgewerkt, zooals men zou kunnen beweren van een tragediespeler die sterft eer hij is uitgesproken of voor dat het treurspel is geëindigd. (3) Bovendien vindt men in hem niets wat slaafs is of opgesmukt, niets heeft hij in zich wat nog een behoefte heeft, niets wat te veel onthecht is, niets afhankelijks, niets verdokens.

9. — Eerbiedig uw voorstellingsvermogen. Alles immers is er aan gelegen dat er in uw hegemonikon geen voorstelling zou ontstaan die niet strookte met de natuur en den aanleg van een redelijk wezen. (2) Dit vermogen is het dat u de macht geeft weerstand te bieden en dat u de gevoelens schenkt van naastenliefde en gehoorzaamheid aan de goden.

10. — Behoud dus, nadat gij u van alles ontdaan hebt, dit weinige, en herinner u bovendien dat ieder slechts het tegenwoordige leeft, dit zeer gering oogenblikje. Het andere immers is reeds doorleefd of nog onzeker. (2) Iets gerings dus is het oogenblik dat elk leeft, iets gerings het hoekje van de aarde waar hij leeft. Iets gerings ook die heel geringe roem na zijn dood, en die geringe roem wordt maar bewaard bij het nageslacht van geringe menschjes die zeer spoedig sterven, terwijl zij zichzelven niet eens kennen, veel minder dus hem die lang geleden gestorven is.

11. — Bij hetgeen reeds gezegd is en dat u voor den geest moet staan, behoort nog één ding te worden gevoegd : steeds moet men hetgeen in de gedachte komt, definieeren en be-

schrijven, zoodat men kan beschouwen hoe het naakt in zijn wezenheid is, het onderscheidend in al zijn onderdeelen en dan zoowel aan het voorwerp als aan de deelen waaruit het is samengesteld en waarin het zal worden opgelost, bij zichzelven den geschikten naam geven. (2) Niets immers verschaft ons zoo groote edelmoedigheid als het vermogen methodisch en overeenkomstig de waarheid al wat in dit leven voorvalt, te onderzoeken, en steeds die dingen zoo te bezien dat men overweegt welk nut het heeft voor welk heelal, welke waarde het heeft voor het heelal, en welke waarde het heeft voor den mensch die burger is van de verhevenste stad waarbij de overige steden maar zijn als huizen. (3) Voorts wat het is wat nu indruk op mij maakt en waaruit het is samengesteld, hoelang het zal bestaan, en welke deugd in betrekking daarmee noodig is, bijvoorbeeld zachtmoedigheid, dapperheid, vertrouwen, eenvoud, onafhankelijkheid en het overige. (4) Daarom moet men met betrekking tot alles zeggen : Dit komt van God, uit de samenleving, uit de dooreengeweven omstandigheden, uit deze ontmoeting, uit dat toeval, dat overkomt me door een rasgenoot, een bloedverwant, mijn naaste, die echter niet weet wat aan zijn natuur past. (5) Ik echter weet het wèl, en daarom ga ik welwillend en rechtvaardig met hem om volgens de natuurwet der gemeenschap. Die natuurwet beschouw ik echter terzelfder tijd overeenkomstig haar waarde in de verschillende zaken.

12. — Wanneer gij de taak die voor u ligt met liefde volbrengt en welgezind, u houdend aan de rechte rede en daarbij niets doet wat van ondergeschikt belang is, doch den demon die in u woont zoo zuiver bewaart alsof gij er reeds afstand van moest doen, indien gij het daarenboven zoo ver kunt brengen niets te verlangen of te ontvluchten doch u tevreden te stellen uw voor de hand liggende taak te volbrengen overeenkomstig de natuur, en met +* een heldhaftige waarheid in al wat gij zegt en verkondigt, zal uw leven gelukkig zijn. (2) En niemand is bij machte dit te verhinderen.

13. — Evenals geneesheeren steeds hunne werktuigen en gereedschappen bij de hand hebben om bij plotseling voorko-

* Het kruis + beteekent dat de tekst onzeker is.

mende gevallen te kunnen ingrijpen, zoo moet ook gij uwe principes gereed houden om het goddelijke en menschelijke te kennen, en alles, zelfs het allergeringste te volbrengen met het bewustzijn van den onderlingen band die er bestaat tusschen het goddelijke en het menschelijke. (2) Want niets menschelijks zult gij wèl kunnen volbrengen zonder betrekking tot het goddelijke, noch omgekeerd.

14. — Dool niet meer rond. Uw aanteekeningen [26] immers zult gij ook niet meer herlezen, evenmin de daden der oude Romeinen en Grieken en de bloemlezing uit de verhandelingen die gij voor uwen ouden dag bewaard hadt. Spoed u dus naar het einde, laat alle ijdele hoop varen, en kom, indien gij uzelven ter harte gaat, zoolang het nog mogelijk is, uzelven te hulp.

15. — Men weet niet hoeveel er bevat is in de woorden stelen, zaaien, koopen, rusten en zien wat er gedaan moet worden, hetgeen men niet zien kan met de oogen doch met een ander soort van gezicht.

16. — Lichaam, levensbeginsel, verstand. Aan het lichaam behooren de zinnelijke kenvermogens, aan het levensbeginsel de strevingen, aan het verstand de principes. (2) Ook de dieren zijn onderhevig aan indrukken ; aan monsters en zwakkelingen is het eigen zich als een pop uit een marionettenspel te laten bewegen door strevingen, ook aan Phalaris [27] en Nero. Degenen die de goden niet vreezen en hun vaderland in den steek laten en (schandelijke daden) stellen bij gesloten deur, zijn ook in staat hun verstand als gids te gebruiken. (3) Indien dus al het overige gemeen is aan bovengenoemde wezens, volgt daaruit dat het den goeden eigen is al hetgeen hun over-

[26] Marcus Aurelius verhaalt in een brief aan Fronto hoe hij op zijn landgoed te Lanuvium gedurende een paar vrije dagen tallooze uittreksels uit wijsgeerige werken gemaakt had. (M. Cornelii Frontonis et M. Aurelii Imperatoris *Epistulae,* recensuit S. A. Naber, Leipzig, 1867, II, 10).

[27] *Phalaris,* tyran van Agrigentum ; hij kocht een koperen stier dien Perillus, een Atheensch kunstenaar vervaardigd had, waarin een mensch verbrand kon worden, indien men er vuur onder legde, en die zoo was ingericht, dat het geschreeuw van het slachtoffer op het gebrul van een stier geleek. De eerste proef nam de tyran op den kunstenaar zelf.

komt en beschoren is, lief te hebben, en er zich over te verheugen, eveneens het goddelijke dat hun in het hart woont, niet te mismaken en in verwarring te brengen door de menigte van indrukken maar welgemoed hem zuiver te bewaren, hem te gehoorzamen, als een god zonder iets te zeggen in strijd met de waarheid noch iets te doen in strijd met het recht. (4) Indien ook niemand zou gelooven dat hij zoo eenvoudig en welgemoed leefde, zou hij toch op niemand hunner toornen noch afwijken van den weg die leidt tot het levensdoel, den weg dien men zuiver, kalm, onthecht, vrijwillig zich bij zijn lot aanpassend, moet bewandelen.

BOEK 4.

WANNEER hetgeen meester is in uw binnenste, overeenkomstig de natuur is, dan neemt het zulk een standpunt tegenover de voorvallen in, dat het zich steeds gemakkelijk kan schikken in al hetgeen hem mogelijk zal beschoren worden. (2) Immers, het is aan geen enkele bepaalde materie gehecht, doch strekt zich met voorzichtigheid en voorbehoud uit naar hetgeen zich voordoet. Indien echter iets tegenovergestelds de plaats van het voorgaande inneemt, maakt het opnieuw daarvan zijn materie, zooals ook het vuur doet, wanneer het al wat daarin valt, overmeestert, terwijl daardoor een klein vlammetje misschien zou dooven. Doch een groot vuur maakt hetgeen er wordt op geworpen zeer snel aan zichzelf gelijk en verteert het, en kan zich daardoor zelf hooger verheffen.

2. — Doe niets op onverschillige wijze of anders dan overeenkomstig het allervolkomenste voorschrift der kunst.

3. — Men zoekt plekjes waar men zich kan terugtrekken op het land, dicht aan zee of op de bergen. Ook gij haakt er gewoonlijk ten zeerste naar. (2) Dat is echter een dwaas verlangen, daar het u immers vrijstaat u, wanneer gij maar wilt, in uzelven terug te trekken. Want nergens trekt een mensch zich rustiger en vrijer van beslommeringen terug dan in zijn eigen

ziel, vooral degene die datgene in zich draagt, waarbij hij onmiddellijk zijn kalmte vindt indien hij zich daarop richt. Onder kalmte nu versta ik niets anders dan innerlijke orde. (3) Verschaf uzelf voortdurend die retraite en vernieuw uzelf. Laat deze voorschriften kort en elementair zijn zoodat ze onmiddellijk, wanneer ze u voor den geest komen, volstaan om geheel uw ziel te omheinen [28] en u daarna weer terug te zenden tot uw oude omgeving zonder er afkeer van te hebben. (4) Waarvan immers hebt gij een afkeer ? Van de boosheid der menschen ? Overweeg dan deze uitspraak dat de redelijke wezens geboren zijn terwille van elkander, en dat lijdzaamheid een onderdeel is van de gerechtigheid, en dat de menschen zondigen tegen hunnen wil, en bedenk ook hoevelen die hun vijandschap uitleefden door verdacht te koesteren, door te haten, door elkander met lansen te doorboren, reeds liggen uitgestrekt, tot asch geworden, en bedaar toch. (5) Of zijt gij soms ontevreden over hetgeen u uit het heelal wordt toebedeeld ? Hernieuw u in deze disjunctie : « óf voorzienigheid, óf atomen », alsook alle bewijzen waarmee u werd aangetoond dat het heelal is als een stad. (6) Of raakt u het lichamelijke nog ? Overweeg dan dat de redeneerende menschenziel, wanneer zij zich eenmaal heeft afgezonderd en haar eigen macht heeft leeren kennen, zich niet meer met het dierlijk levensbeginsel verbindt, hetzij dat het in kalme of in hevige beweging is, en bedenk verder nog wat gij gehoord en geleerd hebt aangaande lust en genot. (7) Of is het soms die onbeduidende roem die u verstrooit ? Zie naar de snelheid waarmee alles vergeten wordt, en de gaping van de eindelooze eeuwigheid die aan weerszijden van ons leven ligt en hoe hol dat gerucht van woorden is en hoe veranderlijk degenen zijn die den schijn hebben van te prijzen, en hoe kortzichtig zij zijn in hun oordeel, en denk aan het kleine plekje waarop uw roem be-

[28] εἰς τὸ πᾶσαν αὐλὴν ἀποκλεῖσαι, een door Lofft voorgestelde verbetering. De les van de handschriften : εἰς τὸ πᾶσαν αὐτὴν ἀποκλεῖσαι, kan echter zeer goed verklaard worden, immers enkele regels hooger staat er dat niemand zich beter kan terugtrekken dan in zijn eigen ziel. Op de ziel slaat hier αὐτήν, die door enkele korte voorschriften moet omheind worden. Niet het hof, αὐλή, daar het juist het hof is, waarheen hij zich weer vanuit zijn omheining moet begeven.

schreven staat. (8) Immers, geheel de aarde is als een stip, en het hoeveelste hoekje van die stip is wel haar bewoonde deel ? En hoevelen zijn er, en wat voor menschen, die daar uw lof zingen ? (9) Overweeg dan nog die retraite naar het stukje land dat u toebehoort, en wees vooral niet met alles te gelijk bezig en span u niet te veel in ; doch onthecht moet gij zijn, beschouw de zaken als een man, als een mensch, als een burger, als een sterfelijk wezen. (10) Zorg dat onder hetgeen u het meest voor den geest komt, en waarop gij u toelegt, deze twee stellingen zich bevinden : de eene : de omstandigheden raken de ziel niet, maar ze staan er rustig buiten ; de moeilijkheden komen slechts voort uit de voorstelling die men er zich inwendig over vormt. (11) Het tweede punt is dat al wat gij ziet, in een oogwenk verandert en niet meer zijn zal. Bedenk dan nog voortdurend van hoevele zaken gijzelf de verandering reeds hebt meegemaakt. Het heelal is verandering ; het leven veronderstelling. [29]

4. — Indien het verstand ons gemeen is, is ook de rede waardoor wij redelijk zijn, ons gemeen. Is dat zoo, dan hebben wij ook een zelfde rede die ons voorschrijft wat wij moeten doen en laten. Indien dat waar is, hebben wij ook een zelfde wet ; hebben wij een zelfde wet, dan zijn wij medeburgers. Zijn wij medeburgers dan maken wij te zamen deel uit van een of ander politiek lichaam. Is dat zoo, dan is het heelal als een staat. (2) Van welk ander gemeenschappelijk politiek lichaam immers zou men kunnen zeggen dat heel het menschelijk geslacht deel uitmaakt ? Daarvandaan, uit dien gemeenschappelijken staat, vloeit ons het verstand en het redelijke en de wet toe, of waar zou het anders wel vandaan komen ? (3) Zooals het stoffelijke in mij, mij van de aarde is toebedeeld, het vocht van uit een ander element, mijn levensbeginsel van uit een zekere bron, [30] mijn warmte en vuur van uit

[29] ὁ κόσμος ἀλλοίωσις · ὁ βίος ὑπόληψις. Een letterlijke aanhaling van Democritus, *Sententia* 85 (Diels, 406).

[30] Schenkel verbetert τὸ πνευματικὸν ἀπὸ πνοῆς τινος. C. geeft πηγῆς, M τηγῆς, A. D. γῆς. De waarde van Toxitanus en Vaticanus staat ongeveer gelijk. T. schijnt hier echter den besten zin te geven ; hoe de πνευματικόν uit A's γῆς voortkomt, is niet duidelijk. T's πηγή echter kan gebruikt

een andere bron die aan elk dezer dingen eigen is <niets kan immers uit het niet voortkomen, zooals ook niets tot het niet terugkeert> zoo komt zekerlijk ook het verstand ergens vandaan.

5. — De dood is als de geboorte, een mysterie der natuur, een samenstelling uit dezelfde elementen (die bij den dood opnieuw ontbonden zullen worden) en zeker niemand behoeft daarover beschaamd te zijn. Dat immers is in het geheel niet in strijd met de natuur van een redelijk wezen, noch tegen zijn constitutie.

6. — Noodzakelijkerwijze komen bepaalde gevallen voort uit bepaalde oorzaken. Wie dit niet wil aanvaarden verlangt dat een vijgeboom zonder sap zou zijn. (2) In één woord, overweeg dat binnen zeer korten tijd zoowel hij als gij zult gestorven zijn en weldra blijft er zelfs van uwen naam niets over.

7. — Doe de voorstelling die gij u vormdet weg, en weg is de gedachte dat men u gekrenkt heeft. Doe de gedachte dat men u gekrenkt heeft, weg, en weg is het ongelijk.

8. — Hetgeen den mensch zelf niet slechter maakt, maakt ook zijn leven niet slechter en schaadt hem noch in- noch uitwendig.

9. — Het is de natuur van het nuttige die het dwingt tot nuttig zijn.

10. — Al wat geschiedt, geschiedt terecht, dit zult gij inzien indien gij er nauwkeurig acht op slaat. Ik spreek niet alleen van hetgeen elkander zoo maar opvolgt, doch ook van hetgeen volgens het recht geschiedt en alsof het door iemand werd uitgedeeld die rekening houdt met de verdiensten. (2) Behartig dit dus zooals gij gedaan hebt, en verricht al wat gij ook doet, met het bepaalde inzicht goed te zijn, overeenkomstig

worden voor de plaats van ontstaan, waar die zich ook bevindt. M's τηγῆς is gemakkelijk als een onnauwkeurigheid van den copist te verklaren die τ voor π las.

hetgeen een goed man beschouwt als het hem passende goed. (3) Deze stelregel moet gij toepassen bij al wat gij doet.

11. — Onderneem niet wat een overmoedig mensch goed oordeelt, of verlangt dat gij goed zoudt oordeelen, doch oordeel zelf hoe de zaken staan met betrekking tot de waarheid.

12. — Heb steeds deze beide principes bij de hand : Het eene : doe slechts hetgeen de rede van dat koninklijk en wetgevend deel u oplegt te verrichten tot het welzijn der menschen. Het andere : verander uw inzicht, indien er iemand is die u bijstaat om u te verbeteren en u van meening wil doen veranderen. (2) Zulk een verandering echter moet steeds op iets zeer gegronds berusten, op recht bijvoorbeeld of op het belang der gemeenschap, ook mag dàt alleen de drijfveer zijn, niet de schijn van genot of roem.

13. — Zijt gij begaafd met rede ? Ja. Waarom gebruikt gij haar niet ? Immers wat zoudt gij anders verlangen, indien zij zich maar van haar taak kweet ?

14. — Als een onderdeel zijt gij in de gemeenschap gesteld. Gij zult verdwijnen in hetgeen u heeft voortgebracht. Beter gezegd : gij zult door verandering worden opgenomen in de rede van Hem uit Wien alles ontstaat.

15. — Veelvuldig zijn de wierookkorrels op hetzelfde altaar. De eene valt eerder, de andere later ; dat is van geen belang.

16. — Binnen tien dagen zult gij dengenen die u nu beschouwen als een monster of een aap, een God toeschijnen indien gij terugkeert tot uw principes en tot de vereering der rede.

17. — Doe niet alsof gij tienduizenden van jaren zoudt leven. Het onvermijdelijke is voor u weggelegd. Zoolang gij leeft, zoolang het u mogelijk is, wees goed.

18. — Wat vrijen tijd spaart degene uit die niet ziet wat zijn buurman zegt of doet of denkt, doch slechts wat hij zelf

doet, opdat zijn daad rechtvaardig zij en godvruchtig of + gelijk het een goed mensch past. Sla geen acht op een boos karakter, maar ga recht af op uw einddoel, zonder heen en weer te springen.

19. — Hij die zich laat aanvuren door den roem dien hij na zijn dood zal genieten denkt er niet aan dat al degenen die hem gedenken zelf ook zeer spoedig sterven zullen, en daarna degenen die op hem volgen, totdat alle herinnering aan hem, die voortleeft in menschen die haar in zich opnemen en sterven, geheel is uitgebluscht. (2) Verondersteld echter dat degenen die u gedenken onsterfelijk zijn, en onsterfelijk ook uw faam, wat beteekent dat dan nog voor u ? Ik zeg niet alleen dat het niets beteekent voor den gestorvene, maar wat is die lof nog voor den levende ? (3) Of het zou misschien zijn om eenige staatkundige reden. + Want op een ongeschikt oogenblik laat gij de gave der natuur varen, die overigens betrekking heeft op een andere rede.

20. — Al wat, op welke wijze ook, schoon is, is schoon uit zichzelven, en is besloten in zichzelven, en lof maakt daarvan geen deel uit. Immers wordt het geprezene er niet slechter of beter van. (2) Ik zeg dat ook van de dingen die men gewoonlijk schoon noemt, zooals de stoffelijke dingen en de kunstvoorwerpen. Waarlijk, waar heeft het werkelijk schoone nog behoefte aan ? Het heeft niet meer behoeften dan de wet, niet meer dan de waarheid, niet meer dan de welwillendheid, dan de zedigheid. (3) Wat van dit alles is schoon doordat men het prijst, wat bederft er door gehekeld te worden ? Wordt een smaragd er minder schoon om wanneer men hem niet prijst ? En het goud, het ivoor, het purper, een lier, een zwaard, een bloempje, een struik ?

21. — Hoe kan de lucht, indien de zielen blijven voortbestaan, hen die van eeuwigheid af bestaan, omvatten ? En hoe zal de aarde de lichamen bevatten die gedurende zoovele eeuwen begraven worden ? (2) Evenals hier de verandering dier lijken in een zekere substantie, alsook hun ontbinding plaats verschaft aan andere lijken, zoo ook veranderen de zielen die zich naar het luchtruim hebben verplaatst, en er gedurende

eenigen tijd vertoeven en worden gegoten en opgenomen in de Rede die de oorsprong is van alles. Op die wijze maken zij plaats voor de zielen die daar met hen samenwoonden. Dit is dus het antwoord dat men zou kunnen geven aan degenen die veronderstellen dat de zielen blijven voortbestaan. (3) Men moet niet slechts de menigte der lichamen beschouwen die aldus begraven zijn, doch ook al de dieren die elken dag door ons en andere levende wezens worden genuttigd. (4) Welk een groot getal wordt er verbruikt en als het ware begraven in het lichaam dergenen die er zich mee voeden. En toch is er plaats voor hen omdat ze overgaan in het bloed of zich omzetten in gas of warmte. (5) Hoe moet men hier het onderzoek instellen naar de waarheid ? Door te onderscheiden in materieele en formeele oorzaak.

22. — Zwerf niet rond, en doe met alle macht wat recht is, en red bij elken indruk uw onderscheidingsvermogen.

23. — Alles past mij, wat u past, o heelal. Niets is mij te vroeg of te laat wat u te gelegener tijd komt. (2) Al wat uwe jaargetijden voortbrengen, is mij een vrucht, o natuur. Uit u is alles, in u is alles, naar u streeft alles. (3) De dichter zegt wel « o gij dierbare stad van Cecrops »[31] — zoudt gij niet zeggen : « dierbare stad van Zeus » ?

24. — « Doe weinig », zegt <Democritus>,[32] « indien gij gelukkig wilt zijn ». Zou het echter niet beter zijn het noodzakelijke te doen, en wel zooveel als de rede van een wezen dat van nature maatschappelijk is aangelegd, verlangt, en op de manier waarop de rede dat verlangt ? (2) Dat verschaft u niet slechts die blijdschap die voortspruit uit het doen wat goed is, maar ook de blijdschap die voortspruit uit het weinig

[31] Fragment van Aristophanes 110, Kock :

Ὦ πόλι φίλη Κέκροπος, ἀυτοφυὲς Ἀττική,
Χαῖρε λιπαρὸν δάπεδον, οὖθαρ ἀγαθῆς χθονός.

[32] ὀλίγα πρῆσσε enz. Democritus' *fragment* 3, (Diels, 386) :

τὸ εὐθυμεῖσθαι μέλλοντα χρὴ μὴ πολλὰ πρήσσειν
μήτε ἰδίῃ μήτε ξυνῇ, μηδὲ ἅσσ' ἂν πράσσῃ,
ὑπέρ τι δύναμιν αἱρεῖσθαι τὴν ἑωυτοῦ καὶ φύσιν.

doen. (3) Want indien men het meerendeel van hetgeen men zegt of doet wegsnoeit omdat het niet noodzakelijk is, zal men meer vrijen tijd hebben en minder in verwarring zijn. (4) Daarom moet men zich bij iedere gelegenheid afvragen, « zou dit niet iets overbodigs zijn ? » (5) En niet slechts de overbodige daden moet men weglaten, maar ook de overbodige voorstellingen. Zoodoende immers zullen de daden die uit die voorstellingen voortvloeien niet meer volgen.

25. — Beproef eens, hoe u het leven van een deugdzamen mensch past, die zich verheugt over al hetgeen hem van uit het heelal wordt toebedeeld, en die zich in zijn eigen handelwijze tevreden stelt met gerechtigheid en liefdevolle gezindheid.

26. — Hebt gij deze dingen overwogen ? Overweeg dan ook het volgende. (2) Breng uzelf niet in verwarring. Vereenvoudig uzelven. (3) Bedrijft iemand zonde ? Hij zondigt tegen zichzelven. (4) Is u iets overkomen ? Goed zoo. Want vanaf den beginne is u al wat u overkomt toebedeeld en toegesponnen uit het heelal. (5) In één woord, het leven is kort. Men moet dus welberekend en op rechtvaardige wijze met het tegenwoordige zijn voordeel doen. (6) Wees sober in uw ontspanning.

27. — Voorwaar de wereldorde is of wel in het gelid opgesteld, of wel is het een opeengehoopte massa, + maar orde bestaat er. (2) Of zou het mogelijk zijn dat er in u een zekere orde bestond, doch een wanorde in het heelal, en dat nog wel terwijl alles vereenigd en samengesmolten is en in een zelfden toestand ?

28. — Een onaangenaam karakter, een verwijfd karakter, een onbuigzaam karakter, een woest, dierlijk, kinderachtig, verwaand, valsch, schelmachtig, bedrieglijk, heerschzuchtig karakter. [83]

29. — Indien hij, die niet weet wat zich in het heelal bevindt een vreemdeling is in dat heelal, is hij die niet weet wat er

[83] Wellicht een zinspeling op Theophrastus' *Zedelijke Kenmerken.*

ontstaat niet minder een vreemdeling. (2) Een banneling is hij die vlucht voor de rede die de menschen vereenigt. Blind is hij die de oogen van het verstand sluit. Een bedelaar hij die een ander noodig heeft, en al waaraan hij voor zijn leven behoefte heeft, niet vindt bij zichzelven. (3) Een uitvaagsel van het heelal is hij, die afvalt en zich afscheidt van de rede der gemeenschappelijke natuur door ontevreden te zijn met wat hem overkomt. Want de natuur die u heeft voortgebracht, brengt ook al het andere voort. Hij die zijn eigen ziel afscheurt van de ziel aller redelijke wezens is afgescheurd van de gemeenschap, daar er slechts één enkele ziel bestaat.

30. — De één is een wijsgeer zonder mantel, de ander zonder boek. Weer een ander is half naakt. « Ik heb geen brood, » zegt hij, « maar blijf trouw aan de rede ». Ik echter zeg : « Ik vind geen voedsel in de wetenschap, en houd mij aan de rede. »

31. — Bemin het ambacht dat gij geleerd hebt, en zoek er uw rust in. Breng hetgeen u van het leven rest door als iemand die van ganscher harte het zijne aan de goden heeft overgegeven, terwijl gij u zelf tot niemands tyran of slaaf maakt.

32. — Bestudeer bijvoorbeeld eens de tijden van Vespasianus, en gij zult er al het volgende bemerken : Men huwt, brengt kinderen groot, is ziek, sterft, voert oorlog, viert feest, reist, bebouwt het land, vleit, is eigenzinnig, koestert achterdocht, legt hinderlagen, hoopt op andermans dood, mort over het heden, bemint, verzamelt schatten, streeft naar consulaat en koningschap. En waarlijk, heel dat leven dier menschen is voorbij. (2) Ga nu over tot den tijd van Trajanus. Ook daar weer hetzelfde. Ook dat leven is geëindigd. (3) Bestudeer nu ook op dezelfde wijze de geschiedenis van andere tijden en volkeren, en zie hoevelen er na korten tijd neervielen en in hunne elementen ontbonden zijn nadat zij zich met alle kracht hadden ingespannen. (4) Schenk echter de meeste aandacht aan degenen die gij zelf kendet terwijl zij zich druk maakten over ijdele dingen, en verwaarloosden te doen wat overeenkwam met hun eigen natuur, doordat zij zich vastklemden aan

die beuzelarijen en zich daarmee tevreden stelden. (5) Ook moet gij er aan denken, dat de zorg waarmee gij elke daad verricht, haar eigen waarde en maat heeft. Aldus zult gij niet droevig zijn, indien gij bij de onbeteekenende dingen niet langer verwijlt dan past.

33. — De spreekwijzen die vroeger gewoon waren zijn nu verouderd... Zoo zijn nu ook de namen der oude helden, die men zoo dikwijls bezong, eenigermate tot verouderde woorden geworden, als Camillus, Ceso, Volesus, [34] Leonnatus, wat later Scipio en Cato, vervolgens ook Augustus, vervolgens ook Hadrianus en Antoninus. Want alles is vergankelijk en wordt spoedig tot een legende, en spoedig breidt de algeheele vergetelheid er haar schaduw over. (2) Dat zeg ik van hetgeen eens op wonderbare wijze schitterde, immers wat niet schittert wordt bij den laatsten ademtocht onzichtbaar en onverstaanbaar. [35] Maar, wat is nu in één woord een eeuwigdurende herinnering ? Iets geheel zinledigs. (3) Waarop moet men zich dus ernstig toeleggen ? Op dit ééne : op een rechtvaardige redeneerende menschenziel, op daden die nut hebben voor het algemeen welzijn, op het woord dat nimmer kan bedriegen, op een gesteltenis die zich steeds verheugt over al wat er is gebeurd, als over iets noodzakelijks, iets bekends, iets dat voortvloeit uit éénzelfde beginsel en bron.

34. — Geef u zelf vrijwillig over aan Klotho, [36] bied haar aan uw leven samen te spinnen uit welke gebeurtenissen zij ook maar wil.

[34] *Marcus Furius Camillus,* de veroveraar van Veji, en overwinnaar der Galliërs, 390 v. Chr. Vgl. Münzer, art. *Furius* n° 44, *RE* 7, p. 324-348.

Caeso. Er bestaan verschillende Caesones, *Caeso Fabius,* waarvan Livius, 2, 43 : « Unus ille vir ipse consul rempublicam sustinuit », en *Caeso Quintus,* Livius 3, 11 : « Unus impetus tribunitios popularesque procellas sustinebat. »

Volesus Messala, waarover Seneca (*de Ira,* 2, 5) schrijft : « Volesus nuper sub Divo Augusto proconsul Asiae, cum CCC una die securi percussisset, incedens inter cadavera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumque fecisset, graece proclamavit : O rem regiam. Quid hic rex fecisset ? Non fuit hic ira, sed majus malum et insanabile. »

Leonnatus, bloedverwant van Alexander den Groote, en te zamen met hem opgevoed.

[35] ἄϊστοι, ἄπυστοι : Hom., *Od.,* I, 242. Οὔτε τ' ἄϊστος, ἄπυστος.

[36] *Klotho,* de spinster, een der schikgodinnen.

35. — Alles is kortstondig, datgene wat een herinnering opwekt, en datgene waaraan herinnerd wordt.

36. — Overweeg voortdurend hoe alles ontstaat uit verandering en maak u gewoon te bedenken dat de natuur van het heelal niets zoo gaarne doet als wat bestaat te veranderen en nieuwe wezens te scheppen die er op gelijken. (2) Want in zekeren zin is al het bestaande het zaad van hetgeen daaruit zal ontstaan. (3) Gij denkt echter slechts aan het zaad dat in de aarde of in den moederschoot geworpen wordt. Dat is al te eenvoudig.

37. — Gij zijt reeds bijna dood, en nog zijt gij niet eenvoudig, noch kalm, noch vrij van argwaan dat iets van buiten af u schaden zal, noch vriendelijk jegens allen, evenmin hebt gij uw verstand op niets anders gesteld als op een rechtvaardige handelwijze.

38. — Let op het hegemonikon der wijzen, op wat zij mijden, en op wat zij nastreven.

39. — Niets kwaads kan u overkomen door 't hegemonikon van iemand anders en op geen enkele wijze kunt gij geschaad worden door een verandering in hetgeen u omringt. (2) Vanwaar komt dan het kwaad ? Daar vandaan waar uw gedachte over 't kwaad gevestigd is. Denk dus niet aan het kwaad en alles zal goed gaan. (3) Zelfs indien immers de naaste gebuur van uw ziel, namelijk uw onbeduidend lichaam, in stukken zou gesneden worden, of zou verbranden,veretteren of wegrotten, dan nog moet uw ziel, die over het lichaam heerscht, zich rustig houden, dat wil zeggen : zij moet oordeelen dat hetgeen zoowel een slechten als een goeden mensch te beurt kan vallen, noch goed kan zijn noch kwaad. (4) Immers hetgeen zoowel dengene die leeft in strijd met de natuur als <dengene die leeft overeenkomstig de natuur,> gelijkelijk kan overkomen, is evenmin tegen als overeenkomstig de natuur.

40. — Overweeg voortdurend dat het heelal als het ware één enkel levend wezen uitmaakt, met één enkele substantie en één enkele ziel, hoe alles uitgaat naar een enkele waarneming,

naar die namelijk van het heelal, hoe het heelal alles met een enkele beweging bewerkt, hoe alles wat ontstaan is, dezelfde oorzaak heeft, en van welken aard dat geheele samenweefsel is.

41. — Gij zijt een armzalig levensbeginsel dat een lijk draagt, zooals Epictetus zegt. [37]

42. — Wat in verandering begrepen is, lijdt niets kwaads, zoo min als wat uit die verandering voortspruit, iets goeds ondervindt.

43. — De tijd is als een rivier, gevormd uit de gebeurtenissen, een geweldige stroom. Want nauwelijks daagt het een op, of het wordt voorbijgedreven ; iets anders wordt aangevoerd, ook dat zal voorbijgaan.

44. — Al wat voorvalt is zoo gewoon en bekend als de roos in de lente, en het fruit in den zomer. Evenzoo staat het immers met ziekte en dood, met kwaadsprekerij en hinderlagen, met al waarover de dwazen zich verheugen of treuren.

45. — De daden die volgen passen steeds zeer geschikt op wat voorafging. Immers staat het er niet mee als met een zekere optelling van dingen die van elkaar verwijderd zijn, en slechts een karakter van noodzakelijkheid dragen, maar er bestaat een redelijk verband. Evenals de wezens welgeordend met elkaar verbonden zijn, zoo ook toonen de gebeurtenissen niet zoo maar een opeenvolging, doch een zekere verwonderlijke verwantschap.

46. — Denk steeds aan Heraclitus' gezegde [38] : De dood der aarde is het, water te worden ; van de lucht, vuur te worden en omgekeerd. (2) Denk ook aan den man die vergeet waarheen de weg leidt. (3) En aan dat gezegde : de menschen zijn

[37] *Fragment* 26, Schenkl. Dit is de eenige plaats waar deze woorden bewaard zijn.

[38] *Fragment* 76 van Heraclitus (Diels) : Ζῇ πῦρ τὸν γῆς θάνατον καὶ ἀὴρ ζῇ τὸν πυρὸς θάνατον, ὕδωρ ζῇ τὸν ἀέρος θάνατον, γῆ τὸν ὕδατος.

het oneens met datgene waarmee zij het meest, en wel voortdurend omgaan, namelijk met de rede, die het heelal bestuurt, en datgene waarmede zij dagelijks in betrekking komen, schijnt hun vreemd. (4) Bedenk ook dat men niet handelen en spreken mag alsof men sliep. (5) Niet als kinderen van hun ouders — of eenvoudiger gezegd, zooals het ons is aangeboren.

47. — Wanneer iemand der goden u zou zeggen dat gij morgen zoudt sterven of in elk geval overmorgen, dan zoudt gij niet veel méér waarde hechten aan hetgeen overmorgen dan aan hetgeen morgen zou geschieden, zoo gij ten minste niet de laaghartigste mensch waart die er bestaat. (Want wat is wel het verschil daartusschen ?) Denk dan evenmin dat het een grooter voorrecht is vele jaren later te sterven dan wel op den dag van morgen.

48. — Denk er voortdurend aan hoevele geneesheeren reeds dood zijn nadat zij herhaaldelijk hun wenkbrauwen fronsten over hunne zieken. En hoevele sterrekundigen, die als iets heel bijzonders den dood van anderen voorspelden, hoevele wijsgeeren die duizende gesprekken voerden over dood en onsterfelijkheid, hoevele vorsten nadat zij een menigte menschen hadden doen sterven, hoevele tyrannen die, als waren zij onsterfelijk, met een verschrikkelijke hoogmoed gebruik maakten van hun macht over het leven der menschen. Hoevele steden zijn er om zoo te zeggen, dood. Helike, Pompeï, Herculanum [39] en tallooze andere. (2) Laat uw gedachte gaan over allen zoovelen gij er gekend hebt, over den een na den ander. De een werd nadat hij deel genomen had aan de begrafenis van een tweede, door een derde uitgestrekt op het doodsbed, en weer een vierde begroef dien derde. En dat alles op korten tijd. (3) In één woord, gij moet al wat menschelijk is beschouwen als iets van een enkelen dag, iets waardeloos, gisteren wat slijm, morgen een mummie of wat koude asch. (4) Dat kleine oogenblikje moet gij dus doorleven overeen-

[39] *Helike.* Een stad in Achaia kort voor den slag bij Leuctra (371 v. Chr.) door de zee verzwolgen. *Pompeji* en *Herculanum* door de Vesuvius, 79 na Chr. verwoest.

komstig de natuur, en blij zijn wanneer gij ontbonden wordt evenals een olijf, die rijp geworden afvalt terwijl zij de aarde looft die haar droeg, en dank weet aan den boom die haar voortbracht.

49. — Wees gelijk aan een rots waartegen onophoudelijk de golven breken, zij echter blijft staan en brengt rondom zich de gezwollen wateren tot bedaren.

(2) « Ik ben ongelukkig, omdat mij dit overkomt. » Neen toch. Maar : Ik ben gelukkig dat ik, al overkomt mij dit, zonder smart ben, niet gebroken door het heden, niet bang voor de toekomst. (3) Wat voorviel, kon immers wel aan allen overkomen, doch niet iedereen zou, zooals ik, zonder smart gebleven zijn. Wat is dus de oorzaak dat het eene veeleer een ongeluk en het andere een geluk is ? (4) Noemt gij dan ten slotte een ongeluk voor den mensch wat geen mislukking is voor de natuur van den mensch ? Schijnt u een mislukking voor de natuur van den mensch, wat niet is volgens den wil zijner natuur ? (5) Wat besluiten wij dus ? Gij hebt geleerd waarin de wil bestaat. Verhindert u soms hetgeen geschiedt rechtvaardig, grootmoedig, wijs, verstandig, voorzichtig, rechtzinnig, bescheiden, vrij te zijn, en al de overige deugden te beoefenen die door hare aanwezigheid bewerken dat de natuur des menschen bezit wat haar eigen is ? (6) Denk er in het vervolg aan het volgende principe toe te passen bij alles wat u verdrietig maakt : Dit is geen ongeluk, doch het edelmoedig te dragen is een geluk.

50. — Een eenvoudig, maar afdoend middel om den dood te verachten, is te denken aan degenen die zich langen tijd aan het leven vastklampten. (2) Wat hebben zij er meer genot van dan degenen die vroegtijdig stierven ? (3) In elk geval liggen ergens Cadicianus, Fabius, Julianus, Lepidus [40] en vele anderen, die er velen begraven hebben en daarna zelf begraven zijn. In één woord : kort is de levenstijd, en die wordt nog wel doorgebracht in zoo moeilijke omstandigheden, te zamen

[40] Over *Cadicianus, Fabius, Julianus* staat niets vast. *Lepidus*, met Octavianus en Antonius drieman, 43-36 v. Chr.

met zoo onaangename metgezellen, en nog wel in zulk een ellendig lichaam. (4) Dat is geen kleinigheid. (5) Zie toch welk een afgrond van tijd achter u, en voor u een andere afgrond. (6) Wat verschilt in dien afgrond toch wel een kind van iemand die gedurende drie generaties leeft ?

51. — Ga steeds den kortsten weg. De kortste weg is de weg overeenkomstig de natuur. Gij moet daarom alles zeggen en doen op de redelijkste wijze. Zulk een besluit verlost u van allen inspannenden arbeid, van druk, van alle bestuur en spitsvondigheid.

BOEK 5.

WANNEER gij vroeg in den morgen met groote moeite wakker wordt, laat dan uw eerste gedachte zijn : ik word wakker om het werk te verrichten van een mensch. Zal ik dus nog ontevreden zijn omdat ik mij opmaak tot het verrichten van datgene waarvoor ik geboren ben en waartoe ik in het heelal werd gebracht ? Of ben ik soms geschapen om liggend in mijn kussens mijzelf te koesteren ? (2) «Maar dat is behagelijker.» Is soms behagelijkheid het doel waartoe gij werdt geboren ? In één woord, zijt gij gemaakt om aangename ervaringen op te doen of om te werken ? Ziet gij niet hoe de planten, de vogels, de mieren, de spinnen, de bijen, hoe allen hun plicht doen, en voor zoover het in hun macht is, het heelal vooruithelpen ? (3) En gij zoudt uw plicht als mensch niet willen doen ? Gij snelt niet tot hetgeen uw natuur past ? (4) « Maar men moet toch eens uitrusten. » Zeker, dat zeg ook ik. Doch ook aan rust heeft de natuur een grens gesteld ; zij stelde immers ook een grens aan eten en drinken ; en toch, gaat gij de maat niet te boven, neemt gij niet meer dan volstaan zou ? Niet echter wat uw daden betreft, daar blijft gij onder hetgeen mogelijk is. (5) Want gij bemint uzelven niet. Anders zoudt gij zeker wel uw natuur beminnen, en den wil dier natuur. (6) Anderen, die hun eigen ambacht beminnen, gaan geheel en al op in het werk dat met hun ambacht in betrekking

staat, en vergeten zelfs zich te baden of te voeden. En gij zoudt minder eerbied hebben voor uw natuur dan de drijver voor zijn drijfkunst, de danser voor zijn danskunst, de gierigaard voor zijn geld, de roemzuchtige voor zijn glorie ? (7) Wanneer zulke menschen hartstochtelijk bezig zijn willen ze liever niet eten noch slapen om vorderingen te maken in datgene waarop zij zich toeleggen. En u zouden de daden voor het algemeene welzijn van minder belang toeschijnen, en minder ijver waardig ?

2. — Hoe aangenaam is het, elke oproerige en ongeschikte gedachte van zich te schudden en uit te wisschen, en onmiddellijk kalm te zijn.

3. — Beschouw uzelf als iemand die alle woord en daad overeenkomstig de natuur waardig is. En laat u de afkeuring of de redeneering die sommigen op uw daad of woord laten volgen, niet in verwarring brengen, doch indien het schoon is zulk een daad te stellen of zulk een woord te spreken, dan moet gij dat uwer niet onwaardig keuren. (2) De anderen immers hebben een eigen hegemonikon en volgen hun eigen ingeving. Daarmee moet gij geen rekening houden, maar bewandel den kortsten weg, uw eigen natuur volgend en die van de gemeenschap. Want voor beide is er slechts één enkele weg.

4. — Ik leg mijn levensweg af midden door omstandigheden heen die overeenkomstig de natuur zijn, totdat ik zal neervallen en rusten, en mijn laatsten adem zal uitgeblazen hebben in dat element waaruit ik dien adem dagelijks schep, neervallend op het element waaruit mijn vader zijn zaad won, mijn moeder haar bloed, en mijn voedster haar melk, waaruit ik zelf gedurende zooveel jaren dagelijks gevoed word en verkwikt, dit element dat mij draagt terwijl ik rondwandel en er zooveel van geniet.

5. — Men heeft geen gelegenheid uw scherp verstand te bewonderen. Dat zij zoo. Doch er zijn veel andere dingen waarvan gij niet moogt zeggen : « Dit ligt niet in mijn natuur. » (2) Die dingen moet gij dus verwerven daar zij volkomen in uw macht liggen, te weten : eerlijkheid, ernst, uithoudings-

vermogen, niet te haken naar gunst, niet twistziek te zijn, weinig behoeften te hebben, vriendelijk te wezen, onthecht, eenvoudig, niet praalziek, grootmoedig. (3) Ziet gij niet hoeveel gij reeds zoudt kunnen verwerven van die deugden waarbij gij geen enkel voorwendsel zoudt kunnen aanwenden als gebrek aan aanleg of onbekwaamheid. En toch blijft gij vrijwillig daar beneden. (4) Of wordt gij soms wanneer gij gromt en u aan het leven vastklampt en vleit, uw lichaam aanklaagt, en toch terzelfder tijd het streelt, wanneer gij praalt en uw ziel zoo dikwijls verwaarloost, daartoe gedwongen, door het feit dat gij zonder aanleg geboren zijt ? Bij de Goden, voorzeker neen. Van die fouten hadt gij u al veel eerder kunnen bevrijden, nu echter moet gij, indien dat zoo is, inzien dat gij al te langzaam zijt, traag in het begrijpen. En daarin moet gij u oefenen zonder er u al te verdrietig over te maken of behagen te scheppen in die traagheid.

6. — Er zijn er, die, wanneer zij iemand een dienst bewijzen, gereed zijn hem voor te rekenen hoeveel dank hij hun verschuldigd is. (2) Anderen rekenen het hem wel niet voor, maar bij zichzelven beschouwen zij hem als hun schuldenaar, en weten goed wat zij gedaan hebben. (3) Anderen zijn er zich in zekeren zin niet van bewust, maar gelijken op een wijnstok die druiven voortbracht, en nu hij eenmaal zijn eigen vrucht gedragen heeft daarnaast niets meer verlangt ; of op een paard dat gerend heeft, een hond die op jacht was, een bij die honig maakte. (4) Wanneer zulk een mensch een goede daad gesteld heeft, maakt hij er geen ophef van, hij roept het niet uit maar gaat over tot een tweede goede daad evenals een wijnstok om op zijn tijd opnieuw vruchten voort te brengen. (5) « Men moet dus behooren tot degenen die eenigszins handelen zonder te letten op de gevolgen ? » Juist. (6) Maar men moet wél letten op de gevolgen, immers zegt men, dat het aan een wezen voor de gemeenschap geschapen eigen is er zijn aandacht op te vestigen, op welke wijze men maatschappelijk moet handelen, en, bij Zeus, ook te verlangen dat zijn medeburger het bemerkt. — (7) Wat gij zegt, is wel waar, doch wat ik nu zeg, verstaat gij verkeerd. Daarom zult gij behooren tot die menschen waarvan ik vroeger sprak. Immers ook zij laten zich door een schijn van redelijkheid bedriegen. (8)

Indien gij echter eenigszins de beteekenis van wat ik zeide wilt begrijpen, moet gij niet bevreesd zijn daardoor eenige maatschappelijke daad te verwaarloozen.

7. — Het gebed der Atheners : « regen, goede Zeus, regen over het land der Atheners en over de vlakte ». (2) Waarlijk, men moet op geen andere wijze bidden als zoo, eenvoudig en onthecht.

8. — Zooals er gezegd wordt : « Aesculapius [41] heeft dien en dien voorgeschreven paard te rijden, koude baden te nemen, of blootsvoets te gaan, » moet men ook zeggen : « De natuur van het heelal heeft aan dien en dien een ziekte voorgeschreven, of een verminking, of een verlies,of iets dergelijks.» (2) Want waar het van Aesculapius gezegd wordt beteekent dat « voorgeschreven » : hij heeft dien en dien dat en dat voorgeschreven als dienstig voor zijn gezondheid.In het tweede geval beteekent het dat hetgeen voor iemand samentreft hem zoo verordend is als dienstig voor hetgeen hem is toebedeeld. (3) Immers zeggen wij op dezelfde wijze dat de dingen voor ons συμβαίνειν samentreffen, als de bouwlieden zeggen dat de vierkante steenen in de muren of in de pyramiden συμβαίνειν, wanneer zij in een bepaald plan bij elkander passen. (4) In één woord, er is maar één enkele harmonie, en gelijk het heelal zich vervolledigt uit alle lichamen tot dat ééne ingewikkelde lichaam, zoo vervolledigt zich ook wat ons toebedeeld is uit alle oorzaken tot die ééne zoo ingewikkelde oorzaak. (5) Zelfs de heel eenvoudige lieden verstaan volkomen wat ik zeg, want ze zeggen zelf : « dit is hem zoo beschikt ». (6) Dus het is wel de beschikking die hem dit gebracht heeft, en dit is hem wel toegewezen. (7) Laten wij deze dingen dus zoowel aannemen als de voorschriften van Aesculapius. (8) Veel van die voorschriften vallen ons waarlijk wel hard, maar wij nemen ze toch blijde aan omdat wij daardoor onze gezondheid hopen te herkrijgen. (9) Beschouw nu hetgeen de natuur van het heelal besloten heeft om haar doel te bereiken en haar werk te vervolmaken op dezelfde wijze als uw ge-

[41] *Aesculapius*, god van de geneeskunde.

zondheid. (10) Neem zoo al wat er geschiedt, zelfs al schijnt het wreed, gaarne aan omdat het leidt tot de gezondheid van het heelal en tot den goeden voortgang en de welvaart van Zeus. (11) Immers brengt geen enkele natuur, welke het ook zij, iets dat niet overeenkomt met dengene dien zij onder haar bestuur heeft. (12) Daaruit volgt dat gij om twee redenen moet beminnen wat u overkomt. De eene is, dat juist u dat gebeurde en het voor u zoo verordend is, dat het in zekeren zin is samengeweven uit oorzaken die reeds zeer lang op u betrekking hadden. Ten tweede omdat alles wat aan ieder afzonderlijk overkomt, voor Hem die het heelal bestuurt een oorzaak is van vooruitgang en vervolmaking, en, bij Zeus, zelfs van zijn eigen bestaan. (13) De volkomenheid toch wordt verminkt indien ook maar iets de verbinding en samenstelling der deelen zoowel als der oorzaken in den weg staat. Deze verbinding verijdelt gij voor zoover het in uw macht is, en vernielt haar eenigszins, wanneer gij ontevreden zijt.

9. — Laat het u noch tegenstaan, noch ontmoedigen of verdrietig maken, indien het u niet geheel gelukt alles te doen volgens uw juiste principen, doch leg er u opnieuw op toe indien gij ze hadt laten varen, en verheug u, indien toch de meeste uwer daden menschwaardig zijn, bemin datgene waarop gij u opnieuw toelegt en keer tot de wijsbegeerte niet terug als tot uw pedagoog, maar doe het zooals ooglijders naar hun spons en ei grijpen, of een ander naar zijn pleister of zijn baden. (2) Op die wijze zult gij geen ophef maken van uw gehoorzaamheid aan de rede, doch in die gehoorzaamheid uw rust vinden. (3) Bedenk dat de wijsbegeerte slechts van u verlangt wat de natuur van u verlangt, gijzelf echter verlangt iets anders, wat niet met de natuur overeenkwam. (4) Wat is nu het aangenaamste van die twee ? Is het genot niet juist bedriegelijk omdat men het niet zoekt overeenkomstig de natuur ? Zie toe of edelmoedigheid, vrijheid, eenvoud, kalmte, vroomheid niet aantrekkelijker zijn dan dat bedriegelijk genot. (5) Wat is er immers aantrekkelijker dan de wijsheid zelf wanneer gij overweegt hoe in alle omstandigheden haar vermogen om gevolgtrekkingen te maken en kennis op te doen onfaalbaar is en juist.

10. — De dingen zijn in zekeren zin zoo omsluierd, dat zij aan niet weinige wijsgeeren, en nog wel niet de eersten de besten, in elk opzicht onbegrijpelijk toeschijnen, de Stoïcijnen echter meenen dat zij wèl, maar moeilijk, te begrijpen zijn. (2) En de gedachten die wij er ons over vormen, zijn veranderlijk. Waar immers is iemand te vinden die onveranderlijk is ? (3) Ga nu over tot die dingen die onder de zintuigen vallen ; kortstondig zijn zij, en minderwaardig, en zoodanig dat ze onder het bezit kunnen vallen van een wellusteling of van een deerne of dief. (4) Wend u daarna tot de gesteltenis dergenen die met u leven, zelfs de aangenaamste onder hen is nauwelijks te verduren, om niet te zeggen dat iemand nauwelijks zichzelf verdraagt. (5) Wat nu wel te midden van zulk een duisternis, van zulk een vuil, van een zoo groote strooming van het zijnde en van den tijd en van de beweging en het bewogene bij uitstek bemind kan worden of heel en al nagestreefd, kan ik mij zelfs niet indenken. (6) Juist op tegenovergestelde wijze moet men zich troosten, door namelijk zijn lichamelijke ontbinding af te wachten en niet ongeduldig te worden indien zij vertoeft doch zijn rust slechts te zoeken in de twee volgende punten : Het eene dat mij niets zal overkomen wat niet overeenkomt met de natuur van het heelal, het tweede dat ik niets kan doen zonder mijn God en demon. (7) En niemand zal mij dwingen tegen Hem te misdoen.

11. — Waartoe gebruik ik op het oogenblik mijn ziel ? Dit moet men zich bij elke gebeurtenis afvragen, en onderzoeken wat er nu geschiedt in dat deel van mij dat men hegemonikon noemt, en ook wiens ziel ik nu toch wel bezit. Toch niet die van een kindje, van een knaap, van een vrouw, van een tyran, van een huisdier, van een wild beest ?

12. — Hoe de natuur is van hetgeen de menigte als een goed aanziet, zoudt gij op de volgende wijze kunnen achterhalen. (2) Indien iemand sommige dingen als waarlijk goed zou beschouwen, zooals wijsheid, voorzichtigheid, rechtvaardigheid, moed, dan zou hij na de beschouwing ervan Menanders vers « wegens zijn vele schatten » niet meer willen hooren. Immers op zulke goederen past dat <niet.> Beschouwt iemand integendeel hetgeen aan de groote massa goed schijnt, dan zal hij

de woorden van den blijspeldichter wel ten einde toe aanhooren, en gemakkelijk als een raak gezegde in zich opnemen.(3) De groote massa is zich van dit verschil bewust. Die woorden immers zullen zeker niet stooten of hinderen waar het rijkdom, weelde, roem, fortuin geldt, we vinden ze geestig en goed op hun plaats. (4) Ga dus verder en vraag u af of men waarde moet hechten aan, en als goed beschouwen datgene waarop men, indien men er goed over heeft nagedacht, Menanders woord zou kunnen toepassen zeggende dat de bezitter ervan wegens « zijn vele schatten geen plaats meer had om zijn behoefte te doen. » [42]

13. — Ik besta uit vorm en stof. Geen van beide zal teruggebracht worden tot het niet, zooals het ook niet uit het niet ontstaan is. (2) Derhalve zal elk deel van mij door verandering opgenomen worden in een deel van het heelal en zoo gaat het tot in het oneindige. (3) Ook ik ben ontstaan overeenkomstig een zelfde verandering, ik, en degenen die mij voortbrachten, dat gaat zoo voort tot in het oneindige, maar in een andere richting. (4) Niets verbiedt ons aldus te spreken, zelfs niet indien het heelal zou bestuurd worden gedurende perioden die begrensd zijn.

14. — De rede en de redekunst zijn beide vermogens die zich zelf en hunne werken genoeg zijn. (2) Hun uitgangspunt hebben zij in hetgeen hun eigen is. Zij streven echter naar het doel dat voor hen ligt, daarom worden hunne daden rechtmatige daden genoemd, daar zij het rechte van hun weg aantoonen.

15. — De mensch moet geen acht slaan op hetgeen hem niet wordt toegedeeld om de bijzondere reden dat hij mensch is. (2) Dat zijn dingen die men niet van den mensch kan eischen, evenmin vordert de natuur van den mensch deze dingen of zijn zij noodig om de natuur van den mensch te volmaken. (3) Voor den mensch is zijn doel waarlijk niet in zulke dingen ge-

[42] Een beschadigd fragment van Menander, 530 (Kock) :

οὐκ ἔχεις ὃν . . . .
ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν, εὖ ἴσθι . . . .

legen, evenmin vormen zij het goed dat hem dichter bij zijn doel brengt. (4) Ware echter den mensch een dezer dingen bestemd, dan zou het hem niet passen die dingen te minachten en er zich tegen te verzetten, evenmin zou men dengene moeten prijzen die er zich van zou kunnen losmaken, of deugdzaam noemen die deze dingen zou kunnen missen, ten minste indien die dingen goed waren. (5) Nu echter is het integendeel zoo gesteld, dat iemand een beter mensch is naarmate hij zich deze of andere dingen gemakkelijker kan ontzeggen, en het beter kan verdragen dat men hem van een dezer dingen ontrieft.

16. — De redeneerende menschenziel vormt zich volgens de gedachten die gij dikwijls koestert. De ziel immers wordt gedompeld in hare gedachten. (2) Dompel haar dikwijls in gedachten van den volgenden aard : Waar het mogelijk is te leven, is het ook mogelijk goed te leven. Waar het mogelijk is te leven aan het hof, is het dus ook mogelijk goed te leven aan het hof. (3) Voorts dat elk wezen wordt gevoerd tot datgene waarom en waartoe het geschapen is. Daar waarheen het nu gevoerd wordt, ligt zijn doel. Waar het doel ligt, ligt ook ieders voordeel en goed. Het goed nu van een redelijk wezen is de gemeenschap. (4) Immers dat wij geboren zijn voor de gemeenschap is al vroeger aangetoond. (5) Of blijkt het niet duidelijk dat de lagere wezens geschapen zijn voor de hoogere, en de hoogere voor elkander ? De levende wezens nu staan hooger dan de levenlooze, de redelijke wezens dan de levende.

17. — Te streven naar het onmogelijke is dwaasheid. Onmogelijk nu is het dat de boozen geen booze daden zouden stellen.

18. — Aan niemand overkomt hetgeen hij niet in staat is te dragen. (2) Iemand anders zal hetzelfde overkomen, en hetzij dat hij het niet gewaar wordt, hetzij dat hij zijn edelmoedigheid wil toonen, hij houdt stand en blijft ongedeerd. (3) Het is wel erg dat onwetendheid en behaagzucht sterker zijn dan wijsheid.

19. — De dingen op zichzelf hebben in geen enkel opzicht contact met de ziel, ze hebben geen toegang tot de ziel, noch

kunnen zij de ziel veranderen of bewegen. Want zij alleen verandert en beweegt zichzelf, en overeenkomstig de oordeelen die zij harer waardig keurt regelt zij de bijkomstigheden.

20. — Volgens de eene redeneering is de mensch iets wat zeer nauw met ons in betrekking staat, voor zoover wij hem namelijk goed moeten doen en verdragen. Voor zoover sommigen echter ons verhinderen ons eigen werk te verrichten wordt de mensch mij een van die onverschillige zaken, niet meer of minder dan de zon of de wind of een wild dier. (2) Door zulke zaken zou wel iets van mijn werkkracht kunnen verhinderd worden, doch daar ik het vermogen bezit, de dingen te onderscheiden en uit den weg te ruimen, bestaat er geen hinderpaal voor mijn streven en mijn gezindheid. (3) Immers werpt de redeneerende menschenziel alles omver wat de werkkracht in datgene wat het vooruitbrengt, belemmert, en weet het te veranderen, en datgene wat haar werk belemmerde wordt nu het voorwerp van haar werking en wat haar eerst in den weg stond wordt haar nu tot weg.

21. — Eerbiedig wat in het heelal het machtigste is. Dat is hetgeen van alles gebruik maakt en alles regelt. Eerbiedig op dezelfde wijze wat in u het machtigste is. Dat immers is van hetzelfde geslacht als het machtigste in het heelal. Het is nu hetgeen in u van al het overige gebruikt maakt, en uw eigen leven wordt daardoor bestuurd.

22. — Wat de stad niet schaadt, schaadt ook den burger niet. (2) Pas telkens wanneer gij den indruk hebt dat men u schade berokkent, deze regel toe : Indien de stad daardoor niet geschaad wordt, word ook ik niet geschaad. — « Maar moet men voor het geval dat de stad wel geschaad wordt, niet toornen op hem die de stad schaadde ? » Wat verliest men hier uit het oog ?

23. — Overweeg dikwijls de snelheid waarmee de bestaande en wordende wezens worden voorbijgedreven en heimelijk verdwijnen. (2) Want de wezenheid is als een rivier in voortdurende stroming, de werkkrachten zijn onophoudelijk in verandering begrepen, de oorzaken wisselen op duizenderlei

wijze, bijna niets houdt zich staande, + vlakbij ligt daar de onmetelijke eindeloosheid van wat voorbijging en van wat komen zal, in welke eindeloosheid alles zal verdwijnen. (3) Hoe zou iemand in zulke omstandigheden zich kunnen verheffen, zich kunnen verontrusten of jammeren alsof iets hem gedurende eenigen, ja zelfs langen tijd kon hinderen ?

24. — Denk aan de algeheele wezenheid waaraan gij voor een zeer klein deel deelachtig zijt, en aan de algeheele eeuwigheid waarvan u een korte en geringe tusschenpoos is toegemeten, en welk een nietig deeltje maakt gij uit van hetgeen ons wordt toebedeeld ?

25. — Iemand misdoet iets tegen mij ? Dat is zijn zaak. Hij houdt er zijn eigen gesteltenis, zijn eigen werkkracht op na. (2) Ik daarentegen bezit nu hetgeen de algemeene natuur verlangt dat ik op dit oogenblik zou bezitten, en ik doe wat mijn natuur van mij op dit oogenblik verlangt te doen.

26. — Laat het hegemonikon en meester van uw ziel niet bewogen worden door de kalme of heftige beweging in uw lichaam, laat het er zich evenmin in mengen, doch het bepale zichzelf en beperke die gevoelens tot de ledematen. (2) Wanneer echter + die beweging ten gevolge van de samenhoorigheid dier beide deelen opwelt tot in de redeneerende menschenziel, zoo goed als in het lichaam dat een eenheid vormt, dan moet men niet trachten daar tegen in te gaan daar die beweging door de natuur gewild is, doch het hegemonikon vormt uit zichzelven hierover geen oordeel alsof het hier ging over een goed of een kwaad.

27. — Leven met de goden. Met de goden leeft hij, die hun voortdurend een ziel toont die zich verheugt over hetgeen haar beschoren werd, en die in alles den wil doet van haar demon, van dien demon dien Zeus aan elkeen gegeven heeft als helper en gids, een losgescheurd deel van zichzelven. (2) Die demon nu is elkeens verstand en rede.

28. — Zijt gij niet toornig op hem die een zweetlucht draagt ? Zijt gij niet toornig op hem die uit zijn mond riekt ?

Wat wilt gij dat hij er aan doen zal ? Hij heeft nu eenmaal zulk een mond, zulke oksels, het is onmogelijk dat zulke dingen andere gevolgen zouden hebben. (2) « Maar, » zegt iemand anders, « de mensch heeft rede, en hij kan begrijpen wat hij misdoet, door dicht bij een ander te komen staan.» (3) Goed zoo. Gij, gij hebt dus zeker ook rede, beweeg dan door uw redelijke gesteltenis zijn redelijke gesteltenis, toon hem zijn fout aan, doe hem er aan denken. Immers indien hij er aandacht aan schenkt, zult gij hem genezen en dan is het overbodig u boos te maken.

(4) Noch tragedie-zanger noch deerne.

29. — Zooals gij van zin zijt te leven na uwen dood, zoo is het ook mogelijk hier te leven. Indien men u dit verhindert, dan moet gij uw leven verlaten, doch niet alsof gij daaronder lijdt. (2) Er is rook, en ik verwijder mij, waarom schijnt u dat zoo gewichtig ? Doch zoolang geen noodzaak mij wegvoert, blijf ik hier, vrij als ik ben, en niemand zal mij verhinderen te doen wat ik wil. Ik nu wil wat overeenkomt met de natuur van een redelijk en maatschappelijk wezen.

30. — De rede van het heelal heeft de gemeenschap ten doel. Deze rede immers heeft de lagere wezens voortgebracht terwille van de hoogere, en de hoogere heeft zij terwille van elkander bijeengebracht. (2) Gij ziet hoe zij de dingen aan elkaar heeft ondergeschikt gemaakt en naast elkander geplaatst, en aan elk het zijne heeft gegeven, rekening houdend met de verdienste, en hoe zij de voornaamsten vereenigd heeft tot eensgezindheid.

31. — Hoe hebt gij u tot nu toe gedragen tegenover de goden, tegenover uwe ouders, broeders, vrouw, kinderen, leermeesters, opvoeders, vrienden, huisgenooten, slaven? — Kunt gij zeggen dat gij « tot nu toe niemand kwaad gedaan hebt, en niets kwaads hebt gezegd ? » [43]

Overweeg (2) ook door welke omstandigheden gij zijt heengegaan, en wat gij al hebt kunnen doorstaan. (3) En dat uw

[43] μήτε τινὰ enz. : Hom., *Od.*, IV, 690 :

οὔτε τινὰ ῥέξας ἐξαίσιον οὔτε τι εἰπὼν | ἐν δήμῳ ;

levensgeschiedenis reeds vol is, en uw taak volbracht. Overweeg hoeveel schoons gij gezien hebt, voor hoevele lasten en lusten gij onverschillig geweest zijt, en hoeveel roemrijks gij onopgemerkt hebt laten voorbijgaan, of voor hoevele onbarmhartigen gij barmhartig geweest zijt.

32. — Hoe komt het dat onontwikkelde en onopgevoede zielen ontwikkelde en wijze zielen kunnen verontrusten ? (2) Maar wat is een ontwikkelde en wijze ziel ? Die haar oorsprong kent en haar doel, alsook de rede die geheel haar wezenheid doordringt, en die tegelijk met haar, gedurende heel de eeuwigheid, het heelal in afgebakende perioden bestuurt.

33. — Binnenkort zijt gij niets meer dan wat asch, een skelet of wel een naam of niet eens een naam meer. Want uw naam is wat gedruisch; en een weerklank. (2) En wat gedurende uw leven zoo vereerd werd, is hol en vuil, zoo onbeduidend al de jonge hondjes die elkaar bijten of als twistzieke kinderen die lachen en onmiddellijk daarop schreien. (3) Maar trouw en eergevoel en recht en waarheid zijn « van de aarde met breed-aangelegde wegen opgegaan naar den Olympus ». [44] (4) Wat is het dat u hier nog in beslag neemt, indien het zinnelijke veranderlijk is en wankelbaar, de zinnen onzeker en gemakkelijk te bedriegen, het levensbeginsel een opwaseming uit het bloed, en de goede naam die gij u bij zoo onbeduidenden verwerft, zinledig ? (5) Wat te doen ? Goedsmoeds zult gij afwachten tot gij uitgedoofd of veranderd wordt. (6) Wat moet men dan doen zoolang dat oogenblik nog niet is aangebroken ? Wat anders dan de goden eeren en loven, de menschen wèl doen en verdragen, en hen verontschuldigen. Denk er echter aan dat hetgeen gij in uw lichaam gewaar wordt en in uw levensbeginsel, niet van u is, en niet van u afhangt.

34. — Steeds zult gij welgelukken indien gij den goeden weg inslaat, indien gij volgens dien weg uwe gedachten vormt

[44] Hesiodus, *Werken en Dagen*, 197 (Rzach) :

καὶ τότε δὴ πρὸς Ὄλυμπον ἀπὸ χθονὸς εὐρυοδείης
λευκοῖσιν φάρεσσι καλυψαμένα χρόα καλὸν
ἀθανάτων μετὰ φῦλον ἴτον προλιπόντ' ἀνθρώπους
Αἰδὼς καὶ Νέμεσις.

en handelt. (2) De twee volgende dingen zijn gemeen aan den geest van God en van den mensch, en aan de ziel aller redelijke wezens. Door niets te worden tegengehouden, en zijn goed te doen bestaan in de rechte meening en daad, en daarbij zijn verlangens te beperken.

35. — Indien het hier niet mijn eigen slechte daad geldt, noch een werking die tot doel heeft mij kwaad te berokkenen, en ook de gemeenschap niet schaadt, waarom verontrust ik er mij dan over ? Wat schaadt het de gemeenschap ?

36. — Laat u niet geheel en al meesleepen door uw indrukken, maar kom hun te hulp zooveel het in uw vermogen is, en zooals zij het verdienen, zelfs indien zij iets verloren hebben van geringe waarde. Beschouw dat echter niet als een ramp voor hen, want dat is een slechte gewoonte. (2) Doe het zooals die grijsaard die afscheid nam en den tol van zijn leerling vroeg, doch er zich van bewust bleef, dat het maar een tol was. (3) + En nu vraagt gij 't hier nog eens opnieuw: «Mensch, hebt gij vergeten wat die dingen zijn ? » « Ja, maar ze beteekenen zooveel voor de anderen ». — Is dat een reden voor u om zoo dwaas te zijn ?

(4) Er bestond eens een oogenblik dat ik een gelukkig man was toen men mij aantrof. Een gelukkig man zijn beteekent zich een goed deel verwerven. Een goed deel nu bestaat uit goede zielsgesteltenis, goede neigingen, goede daden.

BOEK 6.

DE wezenheid van het heelal is soepel en handelbaar. De rede die haar bestuurt vindt in zichzelve geen oorzaak tot kwaad doen. Want in zichzelve heeft zij niets wat kwaad is, zij verricht niets wat kwaad is, en niets is er wat door haar geschaad wordt. (2) Alles nu ontstaat en vervolledigt zich overeenkomstig haar aanwijzing.

2. — Laat het u om het even zijn of gij bevroren of overhit uw taak volbrengt, of gij slaperig of uitgeslapen zijt, of men kwaad van u spreekt of goed, of gij bezig zijt met sterven of met iets anders. (2) Ook die verrichting immers volgens welke wij sterven maakt deel uit van onze levensverrichtingen. Ook voor die daad dus volstaat het, het tegenwoordige wel te regelen.

3. — Beschouw het innerlijke der dingen ; van geen enkel ding mag de eigen hoedanigheid of de waarde u ontgaan.

4. — Al wat onder de zintuigen valt, verandert zeer snel, en, indien de substantie een éénheid is, gaat zij in rook op, anders valt zij uiteen.

5. — De albesturende rede kent haar eigen gesteltenis, weet wat zij doet, en met welke stof zij te doen heeft.

6. — De beste wijze om u te wreken (op degenen die tegen u misdeden) is, niet op hen te gelijken.

7. — Zoek uw welbehagen en uw rust slechts in één enkele zaak, namelijk in het overgaan van de eene sociale act op de andere, en daarbij te denken aan God.

8. — Het hegemonikon is datgene wat zichzelf aanzet en beweegt, en zich vormt volgens zijn wil, en bewerkt dat al wat er geschiedt, geschiedt volgens zijn wil.

9. — Alles voltooit zich overeenkomstig de natuur van het heelal. Immers zou het onmogelijk zijn dat dit geschiedde overeenkomstig een andere natuur die van buitenaf de wereld omvat, of binnen de wereld zelf omvat is, of er buiten staande, er onafhankelijk van is.

10. — Zekerlijk is er hetzij verwarring en dooreenmenging en verstrooiïng, ofwel eenheid en orde en voorzienigheid. (2) Waarom dan, indien de eerste veronderstelling juist is, verlangen, mijn leven hier nog langer te slijten in zulk een ordeloos samengesteld lichaam, en te midden van zulk een verwarring ? (3) Wat zou mij dan anders wel belang inboezemen dan te weten hoe ik te eeniger tijd tot aarde zal worden ?[45] (4) Waarom ook verontrust ik mij nog ? De ontbinding zal over mij komen, wat ik ook doe. (5) Is echter de tweede veronderstelling waar, dan vereer ik Hem die mij bestuurt, ik blijf onwankelbaar in Hem, en stel in Hem mijn vertrouwen.

11. — Wanneer de omstandigheden u als het ware noodzaken geheel en al onrustig te zijn, keer dan onmiddellijk tot uzelven in, en houd u niet langer dan noodig buiten het levensrythme. Want door voortdurend terug te keeren tot de harmonie zult gij haar u eerder eigen maken.

12. — Indien gij te gelijkertijd een stiefmoeder hadt en een moeder, dan zoudt gij uw stiefmoeder zeker wel eer bewijzen,

[45] Homeros, *Ilias*, VII, 99 :

Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε ...

uw voortdurend bezoek echter zou uw moeder gelden. (2) Zoo moet het nu voor u ook zijn wat het hof en de wijsbegeerte betreft : neem tot de wijsbegeerte dikwijls uw toevlucht en zoek bij haar uw rust ; door haar zal u het leven aan het hof dragelijk schijnen, en gijzelf ook dragelijk zijn voor de hovelingen.

13. — Zooals men zich over toespijzen en dergelijke eetwaren de gedachte kan vormen : « dit is het lijk van een visch, dat andere is het lijk van een vogel of een varken », en « Falerner wijn is maar het sap van een druif, de toga praetexta wat schapenwol gedrenkt met mosselbloed — en wat er in den bijslaap gebeurt is maar een wrijving van ingewanden, en de afscheiding van slijm gepaard met een zekere zenuwtrekking », — (2) en evenals die gedachten daarover treffend tot de zaken zelf doordringen, zoodat men zien kan wat ze in werkelijkheid zijn, (3) zoo ook moet men het gedurende geheel zijn leven doen, en de dingen, wanneer ze buitengewoon belangrijk schijnen, ontwapenen en hun waardeloosheid onder de oogen zien, en hun ontdoen van + heel dien om- en aanhang waarop zij zich verheffen. (4) Hoogmoed immers is een gevaarlijke bedrieger, en juist wanneer gij meent u het meest op te houden met belangrijke zaken, is het dat gij misleid wordt. (5) Zie maar eens wat Crates [46] aangaande dit punt zegt over Xenocrates zelf.

14. — Men kan het meerendeel van hetgeen de menigte bewondert, terugvoeren tot de algemeenste dingen die zelf terug te brengen zijn tot een zijnswijze of tot de natuur, zooals steenen, hout, vijgen, wijnstokken, olijven. Andere dingen, die bewonderd worden door hen die wat meer verstand hebben, voert men terug tot hetgeen onder de redelooze dieren valt, zooals bijvoorbeeld kudden vee. Voor hen die nog verstandiger zijn, valt het voorwerp hunner bewondering onder een redelijke ziel, weliswaar niet onder de algemeene redelijke ziel, maar onder die, die zich bezighoudt met kunst of met een andere bedrijvigheid, of wel zij stellen er hun genot

[46] *Crates.* Waarschijnlijk wordt hier niet de Athener, maar de cyniker van Thebe bedoeld. Wat deze van den platoniker Xenocrates zeide is onbekend.

eenvoudigweg in, een menigte slaven te bezitten. (2) Wie echter de redelijke, algemeene, maatschappelijke ziel vereert, keert zich niet meer tot een der andere dingen doch is bovenal bezorgd dat zijn ziel in redelijken en maatschappelijk gezinden toestand verkeert ; daartoe nu handelt en werkt hij mee met Hem die van zijn zelfde geslacht is.

15. — Voortdurend haast zich het een te ontstaan, het ander te vergaan, en van hetgeen ontstaat is reeds een deel uitgedoofd. Stroomingen en transformaties vernieuwen onophoudelijk de aarde op dezelfde wijze als ook het voortdurend voorbij ijlen van den tijd de onmetelijke eeuwigheid steeds als nieuw voortbrengt. (2) Welk van al die voorbijsnellende dingen, waarop men toch niet kan steunen, zou men in zulk een stroom wel kunnen hoogschatten ? Het gaat er mee alsof men een der voorbijvliegende muschjes zou willen beminnen, het is echter reeds uit de oogen verdwenen. (3) Immers ook het leven van elk onzer is waarlijk iets dergelijks als een opstijging uit het bloed en een inademing van de lucht. (4) De lucht eenmaal in te ademen en uit te blazen, hetgeen wij elk oogenblik doen, is immers hetzelfde als geheel het ademhalingsvermogen, dat gij bij uw geboorte, gisteren of eergisteren hebt ontvangen, daarheen terug te brengen, vanwaar gij het de eerste maal hebt opgenomen.

16. — Het is niet de uitwaseming der planten die waarde heeft, noch het ademen der huis- en roofdieren, evenmin het opdoen van indrukken, of het zich als marionetten laten bewegen overeenkomstig zijn driften, noch het bijeenwonen of het zich voeden. Dat is alles dezelfde werking als zijn ontlasting af te scheiden van de voedende bestanddeelen. (2) Wat dus heeft waarde ? Toejuichingen soms ? Neen, zeker niet. (3) Evenmin geprezen te worden met de tong. Immers die loftuiting der menigte is maar wat geschal van tongen. (4) Laat bijgevolg dien onbeduidenden roem varen. Wat blijft er dan nog over dat men hoog kan schatten ? Ik denk dat het is, zich volgens zijn eigen aanleg te gedragen en te bewegen, het doel waartoe ook alle studie en kunst leidt. (5) Heel de kunst immers beoogt dat wat men voortbrengt in geschikte verhouding sta tot het werk waartoe het is voortgebracht. Hiernaar

streeft ook de landman die den wijnstok verzorgt, en degene die jonge paarden africht, en honden dresseert. (6) Wat is het doel van kinderopvoeding en onderwijs ? Hier vinden wij dus iets wat hoog geschat kan worden. (7) En bezat gij dit volkomen, dan zoudt gij u niets anders verschaffen. (8) Moet gij nu niet ophouden andere dingen zoozeer te achten ? Gij zult anders niet vrij, noch zelfstandig, noch gelaten zijn. (9) Dan zult gij noodzakelijk haten en ijverzuchtig zijn, en hen wantrouwen die in staat zijn die dingen te rooven, en hinderlagen te leggen aan degenen die ze bezitten. In één woord, het kan niet anders, of degenen die aan zulke dingen behoefte heeft, is menigmaal in opstand, en toornt bovendien nog dikwijls op de goden. (10) De schroom en de eerbied voor uw eigen redeneerende menschenziel zal u daarentegen maken tot iemand waarmee gij het best tevreden zijt, goed overeenkomend met de medeburgers en in harmonie met de goden, dat is : hen prijzend, onverschillig wat zij u ook toedeelen of over u beschikt hebben.

17. — Omlaag, omhoog, rondom is de loop der elementen. De beweging der deugd echter is niet in een enkel dezer elementen gelegen, veeleer is het een goddelijk iets en zij beweegt zich langs een weg die moeilijk te ontwaren, maar voorspoediger is.

18. — Zoo is het dat zij handelen. Er zijn er die van hun tijdgenooten en van degenen die in hun omgeving leven, niets goeds willen zeggen, zelf echter achten zij het van 't grootst belang door hun nageslacht dat zij nooit zagen noch zien zullen, geprezen te worden. (2) Dat is wel ongeveer hetzelfde als te treuren omdat uw voorgeslacht nooit met lof over u sprak.

19. — Indien u iets zeer moeilijk toeschijnt, moet gij niet denken dat het iets onmogelijks is voor een mensch. Overweeg echter, dat indien het voor een mensch mogelijk en betamelijk is, het ook voor u uitvoerbaar zal zijn.

20. — Bij het worstelspel heeft iemand ons gekrabd en gewond door ons een slag op het hoofd toe te brengen. Wij echter geven geen teeken, ook zijn we niet afkeerig van hem of

koesteren later achterdocht tegen hem alsof hij iets kwaads tegen ons beraamd had. Toch zijn wij wel op onze hoede voor hem, niet omdat wij hem voor onzen vijand houden of hem verdenken, doch op een vriendschappelijke wijze houden wij ons van hem verwijderd. (2) Zoo moeten wij in zekere mate ook handelen in andere oogenblikken van ons leven. Laat ons veel door de vingers zien van degenen die zich met ons in dezelfde school oefenen. (3) Want het is, zooals ik zeide, mogelijk zich afzijdig te houden zonder verdacht te koesteren of te haten.

21. — Indien iemand mij kan bewijzen en overtuigen dat ik er een verkeerde meening op nahoud of verkeerd handel, zal ik dat dankbaar aanvaarden. (2) Want ik zoek de waarheid, door welke nog nooit iemand geschaad werd ; hij daarentegen die in zijn eigen begoocheling en onwetendheid volhardt, schaadt zichzelven.

22. — Ik voor mij echter doe mijn plicht, de overige dingen brengen mij niet in verwarring, die zijn immers maar levenloos, redeloos, dolend en den weg niet kennend.

23. — Maak van de redelooze dieren, en in het algemeen van de zaken en van al wat onder de zintuigen valt, een edelmoedig gebruik, zonder eraan gehecht te zijn, u tegenover het redelooze verhoudend als iemand die met rede begaafd is, met de menschen echter moet gij bovendien op gemeenschappelijken voet verkeeren, overwegend dat zij met rede begaafd zijn. (2) Roep bij elke gelegenheid de goden aan, en laat het u onverschillig zijn, hoelang gij dat nog zult kunnen doen. Immers zelfs drie uren aldus doorgebracht volstaan.

24. — Alexander van Macedonië en zijn muilezeldrijver zijn gestorven, en deelden hetzelfde lot, immers zijn zij ofwel opgenomen in dezelfde rede van het heelal die alles voortbrengt, ofwel op gelijke wijze in atomen uiteengevallen.

25. — Sla er eens acht op, hoeveel er in denzelfden, geringen tijd in ieder van ons zoowel lichamelijk als geestelijk ontstaat. Gij zult u dan niet meer verwonderen, dat er nog veel

meer, ja, alles wat er ontstaat, terzelfder tijd bestaan kan in dat eenige en geheele wezen dat men heelal noemt.

26. — Zoudt gij, indien iemand u zou vragen hoe de naam Antoninus geschreven werd, niet aandachtig elke letter uitspreken ? (2) Wat zoudt gij echter doen indien hij toornig werd ? Gij zoudt toch niet op uw beurt toornig worden ? Zoudt gij niet rustig voortgaan met de opsomming van elk der letters ? (3) Op deze wijze moet gij u hier dan te binnen brengen dat elke plicht is samengesteld uit een reeks van oogenblikken. Die oogenblikken moet gij behartigen, en ordelijk uw taak volbrengen zonder in verwarring te komen of op uw beurt te toornen op hen die toornig op u zijn.

27. — Hoe wreed is het den menschen niet toe te laten zich te gedragen zooals het naar hun meening, met hun aard overeenkomt en hun voordeelig is. En niettegenstaande dat, verhindert gij hen dit eenigszins, wanneer gij u toornig maakt omdat zij fouten begaan. (2) Zij worden er immers geheel toe gedreven als tot iets dat met hen overeenkomt en hun nuttig is. (3) « Maar het is hun niet nuttig. » — Breng hun dat dan onder de oogen, en maak het hun duidelijk zonder toornig te worden.

28. — De dood is een rusten van onze zinnelijke waarneming, van onze driften waardoor wij als marionetten worden bewogen, van afdwaling onzer gedachten, van den dienstplicht aan ons lichaam.

29. — Het is een schande dat, waar in dit leven uw lichaam het niet opgeeft, uw ziel het eerder zou opgeven.

30. — Zie toe dat gij niet ontaardt in een Keizer, dat gij u niet vernist, want zooiets komt voor. (2) Bewaar uzelf eenvoudig, goed, zuiver, waardig, ongekunsteld, een minnaar van het recht, godvruchtig, welwillend, liefderijk, sterk in de taak die u past. (3) Strijd om zoo iemand te blijven als de wijsbegeerte verlangt van u te maken. (4) Eer de goden, sta de menschen bij. Kort is het leven. De eenige vrucht die men uit dit leven op aarde kan trekken is een godvruchtige gesteltenis, en

daden ten voordeele der maatschappij. (5) Gedraag u in alles als een leerling van Antoninus, volg hem na in zijn ijver om daden te stellen overeenkomstig de rede, in zijn gelijkmatigheid onder alle omstandigheden, in zijn godsvrucht, in de kalmte van zijn gelaat, in zijn zachtheid, in zijn onverschilligheid voor roem, in zijn streven de zaken goed te doorgronden, (6) en ook hierin, dat hij nooit iets terzijde legde aleer hij het goed doorgrond had, en grondig had leeren kennen. (7) Dat hij degenen die hem ten onrechte berispten, verdroeg zonder hen op zijn beurt iets te verwijten, dat hij zich bij geen enkele zaak overhaastte, en geen acht sloeg op lastertaal. (8) Dat hij nauwkeurig karakters en daden onderzocht en niemand beschimpte ; dat hij geen lafaard was, niet achterdochtig, geen sophist. (9) Dat hij met weinig tevreden was, wat bijvoorbeeld huisvesting, bed, kleeding, voedsel, bediening betreft. (10) Dat hij een zwoeger was, en lankmoedig ; (11) dat hij wegens zijn eenvoudige levenswijze in staat was tot 's avonds toe op dezelfde plaats te vertoeven, zonder dat hij zich behalve op zijn gewone uur voor zijn natuurlijke behoeften moest terugtrekken. (12) Dat hij hecht en gelijkmatig was in zijn vriendschap, dat hij het verdragen kon wanneer iemand vrijmoedig tegen zijn meening inging, terwijl hij zich verheugde wanneer iemand hem iets toonde dat beter was. (13) Voorts dat hij godvruchtig was zonder bijgeloovig te zijn. (14) Volg hem in dit alles na opdat het laatste uur voor u moge aanbreken op een oogenblik dat uw geweten zoo rustig is als het zijne.

31. — Word toch weer nuchter, en kom tot uzelven, en overweeg, als gij wakker geworden zijt, dat het maar droomen waren die u verontrustten, en bezie, nu dat gij pas wakker geworden zijt, die andere dingen opnieuw zooals gij die dingen van uw droom bezaagt.

32. — Ik besta uit lichaam en ziel. Voor het lichaam is alles onverschillig, want het kan niets onderscheiden. (2) Voor mijn redeneerende menschenziel is onverschillig al wat niet hare eigene daden zijn. Al wat hare daad is, is daarentegen geheel van haar afhankelijk. (3) Van deze daden nu is het

slechts het tegenwoordige waarmee zij zich bezighoudt. Immers hare toekomstige en verleden daden zijn haar op het oogenblik zelf ook onverschillig.

33. — Noch het werk dat de hand verricht, noch dat de voet verricht, is tegen de natuur zoolang de voet doet wat des voets is, en de hand wat des hands is. (2) Op dezelfde wijze is ook de arbeid voor den mensch als mensch niet tegen zijn natuur, zoolang hij arbeid verricht die eigen is aan den mensch. (3) Is die arbeid niet tegen zijn natuur, dan is hij niet slecht voor hem.

34. — Welk soort genot is het dat roovers, wellustelingen, vadermoordenaars, tyrannen smaken.

35. — Ziet gij niet hoe de lagere handwerklieden in zekeren zin overeenkomen met degenen die buiten het vak staan, doch zich daarom niet minder houden aan de regels van hun ambacht, en het niet dulden daarvan af te wijken ? (2) Is het niet verschrikkelijk dat de bouwmeesters en geneesheeren meer eerbied koesteren voor de voorschriften van hun eigen ambacht, dan de mensch voor zijn ambacht dat hij gemeen heeft met de goden ?

36. — Azië en Europa zijn hoekjes van het heelal. Elke oceaan is een druppel van het heelal, de Athosberg een aardkluitje van het heelal. Heel het tegenwoordige van den tijd een stipje van de eeuwigheid. Alles is klein, veranderlijk, in ondergang begrepen. (2) Alles komt daarvan voort — of wel uitgaande van het gemeenschappelijk hegemonikon of wel het een als gevolg van het andere. (3) Ook de muil dus van den leeuw, het vergif, al wat schadelijk is, zooals distels en ontlasting, is maar een gevolg van zaken die eerbiedwaardig zijn en schoon. (4) Beschouw die dingen dus niet als vreemd aan datgene wat gij eerbiedigt, doch denk aan de bron van alles.

37. — Hij die het tegenwoordige beziet, heeft alles gezien. Al hetgeen van eeuwigheid af geschiedde, en wat tot in eeuwigheid geschieden zal. Alles immers is van denzelfden aard en gelijkt op elkaar.

38. — Overweeg dikwijls den samenhang van al wat er in het heelal bestaat en de onderlinge verhouding dier dingen. (2) Want op zekere wijze is alles met elkaar dooreengevlochten en dat is de oorzaak dat alles met elkaar bevriend is. Het een toch volgt het ander op, en dat wel overeenkomstig de zich uitstrekkende beweging, de samenwerking en de eenheid der substantie.

39. — Pas u aan bij de dingen die u door het lot zijn toebedeeld, en bemin de menschen waarmede gij door het lot zijt verbonden, doch van harte.

40. — Een werktuig, een instrument, elk gereedschap is, indien het datgene verricht waartoe het is vervaardigd, in goeden toestand. En toch, hij die het vervaardigde, is niet meer. (2) Doch bij hetgeen door de natuur bestuurd wordt, woont het vermogen dat het tot stand bracht, er binnen in, en blijft er. Daarom moet men die natuur steeds meer eerbiedigen en overtuigd zijn dat alles u naar wensch gaat indien gij uzelf gedraagt volgens haren wil en geheel uw leven zoo doorbrengt. (3) Zoo gaat ook voor het geheel alles naar wensch.

41. — Het kan niet anders of gij zult, wat gij ook van hetgeen buiten uw macht ligt als goed of schadelijk voor u beschouwt, al naarmate u zoo iets schadelijks overkomt, of u zoo iets goeds verloren gaat, op de goden toornen en de menschen haten die er de schuld van zijn of die gij verdenkt schuldig te zijn aan dat verlies of die gebeurtenis. Ook misdoen wij veel omdat wij onderscheid maken tusschen die voorwerpen. (2) Indien wij daarentegen slechts oordeelen over het goed en kwaad dat in onze macht ligt, zal er geen enkele reden overblijven om de goden te beschuldigen, of tegenover een mensch in een vijandelijke houding te staan.

42. — Wij allen werken samen voor een enkele uitkomst ; sommigen zijn er zich van bewust en handelen met verstand, anderen echter zonder het te weten, en zijn, zooals Heraclitus [47] hen, meen ik, noemt, slapende werklieden en medewer-

[47] Fragment 75 van Heraclitus (Diels). Deze plaats van Marcus Aurelius is de eenige waar deze woorden bewaard zijn.

kers aan hetgeen in het heelal geschiedt. (2) Elk werkt echter op een verschillende wijze mede ; op een belangrijke wijze zelfs werkt hij mee die ontevreden is en de gebeurtenissen tracht tegen te werken en te verijdelen. Immers ook van zulk een persoon maakt het heelal gebruik. (3) Overigens zult gij dus aan den kant staan waarop gij uzelven plaatst. Hij toch die het al bestuurt, zal op alle wijzen een goed gebruik van u maken en u opnemen om deel uit te maken van zijn medewerkers en van hen die bekwaamheid hebben met Hem te arbeiden. (4) Zorg er voor dat gij tusschen dezen niet zulk een goedkoope en belachelijke plaats inneemt als dat vers in het drama waarvan Chrysippus [48] gewag maakt.

43. — De zon zal toch wel niet meenen dat zij het werk moet verrichten van den regen ? Aesculapius het werk van de godin der vruchtbaarheid ? Wat te zeggen van elk der sterren ? Werken zij niet mee tot hetzelfde doel, ook al verschillen zij ?

44. — Indien de goden over mij hebben beraadslaagd, en over hetgeen mij te beurt zou vallen, hebben zij zeer wel beraadslaagd. Want het is zeer moeilijk zich een god voor te stellen die niet beraadslaagt. Om welke reden ook zouden zij wel trachten mij kwaad te berokkenen ? (2) Welk voordeel immers zou daaruit voortvloeien voor henzelf of voor de maatschappij die hun zoozeer ter harte gaat ? (3) Hebben zij ook al niet over mij in het bijzonder beraadslaagd, dan hebben zij toch in elk geval beraadslaagd over de belangen der maatschappij, en datgene wat mij te beurt valt, moet ik dus als voortvloeiende uit hun beraadslaging over de maatschappij, blijde begroeten en beminnen. (4) Indien zij echter over niets beraadslagen — (dat echter te veronderstellen is goddeloos, of anders moeten wij niet meer offeren noch bidden, noch zweren, noch iets anders doen van hetgeen wij verrichten als voor goden die bij ons zijn en met ons leven) — gesteld dus dat zij over niets van hetgeen ons aanbelangt be-

[48] *Fragm. phys.* 1181 von Arnim. Marcus Aurelius is de eenige die van dit gezegde van Chrysippus gewag maakt. De bedoeling is dat men in een blijspel grove geestigheden vindt die op zichzelf belachelijk zijn, maar aan het geheel iets aantrekkelijks geven.

raadslagen, dan nog staat het mij vrij te beraadslagen over het mijne, en naar hetgeen mij nuttig is kan ik een onderzoek instellen. (5) Voor elkeen is nuttig wat overeenkomt met zijn eigen gesteltenis en natuur : mijne natuur nu is een redelijke en maatschappelijke.

(6) Voor mij als Antoninus is Rome mijn stad en vaderland, voor mij als mensch is het het heelal. Wat dus voor die beide staten nuttig is, maakt alleen mijn goed uit.

45. — Wat aan elkeen overkomt is voor het heelal van nut. Dat moet ons volstaan. (2) Indien gij echter goed oplet, zult gij in alle gevallen zien, dat hetgeen nuttig is voor den eenen mensch, het ook is voor de overigen. Het woord « nuttig » moet gij nu in maatschappelijker zin opnemen dan toegepast op onverschillige dingen.

46. — De vertooningen in het theater en al wat er in dergelijke plaatsen geschiedt staan u tegen daar men er steeds hetzelfde ziet en omdat eentonigheid het schouwspel vervelend maakt ; dit zult gij ook gedurende geheel uw leven ondervinden. Want alles, boven en beneden is hetzelfde en komt uit hetzelfde voort. Tot wanneer ?

47. — Heb steeds degenen voor oogen die dood zijn. Van allerlei ras zijn ze en zeden en stammen, daal af tot op Philistion [49], Phoebus en Origanon. (2) Ga voorts over tot andere rassen. (3) Daar, waar zooveel beroemde redenaars, zooveel eerbiedwaardige wijsgeeren, Heraclitus [50], Pythagoras, Socrates, zooveel helden eerst, zooveel generaals en tyrannen later zich bevonden, zullen ook wij van gedaante moeten veranderen. (4) Bij die allen nog Eudoxus, Hipparchus, Archi-

[49] *Philistion, Phoebus* en *Origanon,* drie onbekenden.

[50] *Heraclitus,* zie aanteekening Boek 3, 24 (4).

Pythagoras, 584?-504? v. Chr. Geboren te Samos. Hij stichtte een sekte te Croton ; volgens hem is het getal, d. i. de harmonie, het beginsel van alles.

Eudoxus. Diogenes Laërtes, 8, 8, noemt hem astroloog, aardrijkskundige, geneesheer en wetgever.

Hipparchus van Nicea, beroemd mathematicus.

Archimedes, 287-212, geboren te Syracuse, woonde te Alexandrië. Hij was een groot mathematicus en ingenieur.

Menippus, een cyniker, schrijver van kluchtspelen.

medes, andere scherpzinnige denkers, edelmoedige zwoegers, ijverige werkers, en overmoedigen die de vergankelijkheid en de kortheid van het menschenleven bespotten, zooals Menippus en anderen van zijn soort. (5) Overweeg dat deze allen reeds lang dood zijn. Wat steekt daar voor hen voor schrikwekkends in ? Wat heeft dat te beteekenen voor degenen die men in het geheel niet meer noemt ? Van al die veelheid heeft slechts dit ééne waarde : zijn leven doorbrengen in waarheid en rechtvaardigheid terwijl men goedgezind is voor bedriegers en slechtaards.

48. — Wilt gij uzelven vreugde bereiden, overweeg dan wat uwe medemenschen op u voor hebben, bezie bijvoorbeeld de werkzaamheid van den een, de bescheidenheid van den ander, de mededeelzaamheid van een derde, en zoo van een ieder iets anders. (2) Niets immers verblijdt ons zoozeer als het beeld der deugden die zich in het karakter onzer medemenschen vertoonen, en zooveel mogelijk vereenigd voorkomen. (3) Heb ze daarom steeds bij de hand.

49. — Gij zijt toch niet ontevreden omdat gij maar zoo weinige ponden weegt en geen driehonderd ? Wees dan ook tevreden dat gij maar zult leven totdat gij uw bepaald aantal jaren bereikt hebt en niet langer. Evenals gij tevreden zijt met het bepaalde gewicht dat u is toebedeeld, moet gij het ook zijn met de lengte van den tijd.

50. — Tracht wel hen te overreden, wanneer echter de gerechtigheid het meebrengt moet gij handelen, ook al is het tegen hunnen wil. (2) Weerhoudt u echter iemand met geweld, neem dan uw toevlucht tot tevredenheid en welgezindheid, en maak van deze hinderpaal gebruik om een andere deugd te verwerven ; herinner u dat gij streefdet onder voorbehoud, en dat gij toch niet trachttet naar het onmogelijke. (3) Waarnaar streefdet gij dan ? Toch naar een dergelijke werking. Die zult gij verkrijgen. De dingen waartoe wij ons voelen aangespoord, komen tot stand.

51. — De roemzuchtige stelt zijn goed in de werkzaamheid

van anderen, de genotzuchtige in eigen zinnelijke waarnemingen, hij echter die verstandig is, stelt het in eigen daad.

52. — Men behoeft daarvoor geen enkele meening te koesteren en zijn ziel niet te verontrusten. (2) Die daden immers zijn niet van zoodanige natuur dat zij ons oordeel oproepen.

53. — Gewen er u aan niet verstrooid te zijn wanneer een ander iets tot u zegt en zooveel mogelijk door te dringen in de ziel van den spreker.

54. — Hetgeen niet nuttig is voor de bijenzwerm is ook niet nuttig voor de bij.

55. — Zouden passagiers indien zij den stuurman, of zieken indien zij den geneesheer beschimpten, wel andere hulp vinden, of zou de stuurman de passagiers kunnen redden of de geneesheer zijne zieken genezen ?

56. — Hoevelen met wie ik in het heelal kwam, zijn reeds gestorven.

57. — Voor degenen die lijden aan geelzucht smaakt honig bitter, en zij die hondsdolheid hebben zijn bevreesd voor water, voor kleine kinderen is een bal iets schoons. (2) Waarom zou ik dan toornen ? Of meent gij dat de dwaling minder macht heeft dan de gal voor den geelzuchtige en het vergif voor den hondsdolle ?

58. — Niemand zal u verhinderen te leven overeenkomstig de rede uwer natuur. Niets zal u overkomen wat tegen de rede is van de natuur der maatschappij.

59. — Van welken aard zijn toch degenen die zoeken te behagen, en door welk middel van welken goeden uitslag en door welke daden ? (2) Hoe spoedig zal de eeuwigheid alles bedekken, en hoeveel heeft zij reeds bedekt.

BOEK 7.

WAT is boosheid ? Dat is hetgeen gij reeds dikwijls gezien hebt. En bij al wat er voorvalt moet deze gedachte onmiddellijk bij u opkomen : dit is wat gij reeds dikwijls gezien hebt. (2) Kortom, boven en beneden zult gij dezelfde dingen waarnemen, waarvan de oudere, latere en nieuwe geschiedenis vol is, waarvan op dit oogenblik zelf de steden en huizen vol zijn. (3) Niets is nieuw, alles is zoowel gewoon als kortstondig.

2. — Hoe toch zouden uwe principen op eenige wijze kunnen sterven, indien de indrukken die er mee overeenkomen niet uitdooven ? En gij hebt het in uw macht dezen voortdurend nieuw leven te geven. (2) Ik kan mij daarover de meening vormen die past. En als ik dat kan, waarom mij dan nog verontrusten ? Wat buiten mijn redeneerende menschenziel valt, heeft met haar in het geheel niets te maken. (3) Leer dat, en gij zijt in orde. Het staat in uw macht te herleven, bezie de dingen opnieuw zooals gij ze gezien hebt. Want daarin bestaat het herleven.

3. — Zinledige praal, tooneelvoorstellingen, kudden groot- en kleinvee, lanssteken dwars door het lichaam, een been jonge hondjes voorgeworpen, een brokje voor de visschen, het angstig gezwoeg der mieren onder zware lasten, het heen en weer trippelen van bange muizen, marionetten aan touwtjes

heen en weer bewogen. (2) Het is dus wel noodig onder dit alles opgewekt te blijven zonder te grommen, echter overwegend dat een ieder maar zooveel waarde heeft als de waarde van hetgeen hij nastreeft.

4. — Men moet woord voor woord volgen wat gezegd wordt, en bij elke streving nagaan wat er uit voortkomt, in dit laatste geval moet men scherp toezien wat het doel der streving is, en in het eerste geval acht slaan op wat er bedoeld wordt.

5. — Is mijn redeneerende menschenziel voldoende daartoe in staat of niet ? (2) Is zij voldoende daartoe in staat, dan gebruik ik haar tot dien arbeid als een instrument mij door de natuur van het heelal geschonken. Is zij er niet toe in staat, dan zal ik het werk overlaten aan iemand die het beter kan, indien het ten minste niet mijn plicht is het zelf te doen ; anders zal ik mijn taak zoo goed mogelijk volbrengen, iemand te hulp roepend die mij ter zijde kan staan, en daarbij mijn hegemonikon gebruikend om te verrichten hetgeen op dit oogenblik geschikt en nuttig is voor 't algemeen welzijn.(3) Immers bij al wat ik doe, hetzij alleen, hetzij met behulp van een ander, moet ik slechts bedacht zijn op hetgeen nuttig is voor de gemeenschap, en daarmede in overeenstemming.

6. — Hoevelen die zoo dikwijls bezongen werden, zijn reeds aan vergetelheid prijs gegeven, en degenen zelf die hen bezongen, zijn reeds lang verdwenen.

7. — Wees niet beschaamd geholpen te worden, immers gij moet uw plicht volbrengen als een soldaat bij den aanval op een stadsmuur. (2) Wat zoudt gij wel doen, indien gij, omdat gij lam waart, niet alleen op de borstwering zoudt kunnen klimmen, doch het u met behulp van een ander wel mogelijk ware ?

8. — Wees niet ongerust over wat komen zal : indien het noodig is zult gij de toekomst bereiken door het gebruiken van die zelfde rede die gij nu voor het tegenwoordige gebruikt.

9. — Alles is met elkander vervlochten, en deze verbintenis is heilig, en bijna niets is er wat vreemd is aan het andere. Alles immers vormt te zamen het heelal en versiert het. (2) Want één is het heelal, uit alles samengesteld, en één is God, in alles, één is de substantie, één de wet, één de rede gemeenschappelijk aan alle redelijke wezens, één is de waarheid, zoo ook is de volmaaktheid één voor de wezens van hetzelfde geslacht, deel hebbend aan dezelfde rede.

10. — Al het stoffelijke verdwijnt zeer snel in de substantie van het heelal, en elke oorzaak wordt zeer snel opgenomen in de rede van het heelal, en de herinnering van alles wordt zeer snel in de eeuwigheid begraven.

11. — Voor een redelijk wezen is dezelfde daad overeenkomstig de natuur en overeenkomstig de rede.

12. — Recht of rechtgemaakt.

13. — Wat de organen van het lichaam beteekenen voor de wezens die een eenheid vormen, beteekent de rede voor het lichaam dat is samengesteld uit afzonderlijke redelijke wezens die echter geschapen zijn om samen te werken. (2) De overweging daarvan zal meer indruk op u maken wanneer gij dikwijls tot uzelven zegt : ik ben een orgaan in dat lichaam dat is samengesteld uit redelijke wezens. (3) Indien gij echter door de letter ῥ uzelven een μέρος, deel, van dat lichaam noemt in plaats van een μέλος orgaan, dan bemint gij de menschen nog niet van harte, dan verblijdt het goeddoen u nog niet geheel en al, gij doet uw plicht nog omdat het zoo past, niet omdat gij uzelf er goed door doet.

14. — Laat van buiten af komen wat wil tot de dingen die er van lijden kunnen. (2) Immers kunnen die, indien ze willen, ontevreden zijn over hetgeen zij moeten lijden, ik daarentegen word er zeker niet door geschaad zoo ik niet van oordeel ben dat deze gebeurtenis een kwaad is. En het staat mij vrij, dat oordeel te vormen.

15. — Wat iemand ook doet of zegt, ik voor mij moet goed zijn, juist alsof het goud, de smaragd of het purper voortdu-

rend zouden zeggen : « Wat iemand ook doet of zegt, ik moet een smaragd zijn, en mijn eigen kleur behouden. »

16.— Het hegemonikon verontrust zichzelf niet, dat wil zeggen het zet zichzelf niet aan tot het begeeren van iets. (2) Indien iemand anders het vrees kan aanjagen of verdriet doen, het ga zijn gang. Immers, door de meening die het hegemonikon zich vormt zet het zichzelf tot zoo iets niet aan. (3) Laat het lichaam zelf maar zorgen dat het niets te lijden heeft. Doch 't levensbeginsel dat kan beangst en gekweld worden,dat kan zich over deze dingen een meening vormen en daardoor niets anders doen als lijden. Want tot een verstandig oordeel zult gij het niet kunnen brengen. [51] (4) Het hegemonikon echter is zelfgenoegzaam voor zoover het in zijn macht staat, indien het zichzelven geen behoeften opdringt, en om diezelfde reden is het in niets verstoord of verontrust.

17. — De gelukzaligheid is een goede demon of... (2) Wat komt gij dus hier nog doen, gij indrukken van buiten ? Bij de goden bezweer ik u, ga heen zooals gij gekomen zijt, want ik kan u niet gebruiken. (3) Nu zijt gij weer volgens ouder gewoonte gekomen ; ik ben niet boos op u, gaat slechts heen.

18. — Is iemand bang voor verandering ? Wat kan er toch wel zonder verandering tot stand komen ? Wat is aan de natuur van het heelal wel dierbaarder, dan die verandering, en waaraan is zij meer gewoon ? (2) Kunt gijzelf een bad nemen indien het hout geen verandering ondergaat ? Kunt gij u voeden, indien het voedsel niet verandert ? Kan iets anders van hetgeen bruikbaar is aan zijn doel beantwoorden zonder verandering ? Ziet gij dus niet in dat uw verandering hetzelfde is, en op dezelfde wijze noodzakelijk voor de natuur van het heelal ?

[51] οὐ γὰρ ἔξεις αὐτό luidt de tekst der handschriften. Schenkl verbetert ἕξις αὐτῷ. Er bestaat echter geen enkel bezwaar voor de vertaling van de les der handschriften indien men ἔξεις vertaalt als 2 pers. enk, fut. ind. van ἔχειν.Denkt men echter aan 't meervoud van ἕξις zooals Xylander en Schenkl dit deden, dan is de zin natuurlijk niet meer te vertalen.

19. — Midden door de substantie van het heelal heen, als door een gezwollen stroom, trekken alle lichamen op, van dezelfde natuur als het heelal, en dezelfde werking hebbend, evenals onze ledematen onderling. (2) Hoevele Chrysippussen, [52] Socratessen, Epictetussen heeft de tijd al verzwolgen. Diezelfde gedachte moet gij overwegen aangaande elken mensch en elke zaak.

20. — Over dit ééne slechts ben ik bekommerd, dat ik iets zou doen in strijd met den aanleg van een mensch, of op een wijze die daarmee in strijd is, of op een oogenblik dat daarmee in strijd is.

21. — Spoedig zult gij alles vergeten, spoedig ook zal alles u vergeten.

22. — Het is den mensch eigen te beminnen, zelfs degenen die hem pijn doen. (2) Daartoe zult gij komen indien gij gedachtig zijt dat zij uw bloedverwanten zijn, en zondigen door onwetendheid en tegen hun wil, en dat zoowel zij als gij binnenkort zult dood zijn, en bovenal dat men u geen kwaad berokkend heeft, immers uw hegemonikon is er niet minder door geworden.

23. — De natuur van het heelal vormt uit de substantie van het heelal als uit was nu eens een paardje, dan weer gebruikt zij die stof, na haar te hebben omgevormd in een struik, hetzij voor een menschje, hetzij voor iets anders. En elk dier dingen bestaat maar gedurende een zeer klein oogenblik. (2) Voor een kist is er niets kwaads in uiteengenomen te worden, zoomin als te worden samengevoegd.

24. — Een toornig gelaat is geheel en al tegen de natuur. + Toont gij dikwijls een toornig gelaat, dan zal alle schoonheid er op afsterven, en ten slotte uitdooven, zoodat het niet meer mogelijk zal zijn haar te doen ontvlammen. Ik zal echter het

[52] *Chrysippus* ± 280 v. Chr., in Cilicië geboren, stelde de leer der Stoa vast. Naar men zegt schreef hij 750 werken, waarvan slechts fragmenten bewaard zijn.

principe dat toorn tegen de rede is, trachten na te leven, want is men zich eenmaal niet bewust meer dat men zondigt, waartoe zou men dan nog leven ?

25. — Al wat gij ziet is door de natuur die het heelal bestuurt reeds zoo goed als veranderd, en uit de substantie er van zal zij andere dingen vormen, en uit de substantie dier nieuwe dingen opnieuw wat anders opdat de wereld steeds nieuw zij.

26. — Wanneer iemand tegen u misdoet, moet gij aanstonds bedenken welk begrip hij zich vormde over goed en kwaad dat hem daartoe aanzette. Is dat u klaar geworden, dan zult gij medelijden met hem hebben en er u niet over verwonderen noch toornen. (2) Immers, gij hebt ofwel nog hetzelfde verkeerde begrip over het goede als hij, of een begrip dat daarop gelijkt. Dus moet gij hem vergeven. Ofwel hebt gij zulke begrippen over goed en kwaad niet langer en zult gij dan gemakkelijker goed gestemd zijn tegenover hem die zich vergist.

27. — Beschouw het afwezige niet alsof het reeds ware, doch bereken wat van het aanwezige het gunstigste is, en aangaande deze dingen moet gij bedenken hoe zeer gij er naar streven zoudt, indien zij ontbraken. (2) Wees echter terzelfdertijd op uw hoede dat gij ze niet gaat overschatten door er u zoodanig over te verheugen, dat gij in verlegenheid zoudt zijn, indien zij u eens ontvielen.

28. — Keer in tot uzelven. Uw redelijk hegemonikon heeft van nature de eigenschap zich zelven genoeg te zijn bij het beoefenen van hetgeen recht is, en daarbij te rusten in zich zelven.

29. — Wisch de indrukken van buiten uit. (2) Laat u niet langer als een pop uit het marionettenspel heen en weer bewegen. (3) Bepaal het tegenwoordige oogenblik. (4) Doorgrond hetgeen hetzij u, hetzij een ander overkomt. (5) Ontleed en onderscheid hetgeen onder de zintuigen valt in vorm en stof. (6) Denk aan uw laatste stonde. (7) Laat het kwaad dat door een ander is geschied rusten waar het ontstaan is.

30. — Vergelijk uw meening met uw woorden. Dompel uw verstand in hetgeen ontstaat[53] en in datgene waardoor het wordt veroorzaakt.

31. — Doe uzelf schitteren in eenvoud en eergevoel en in de onverschillige dingen die gelegen zijn tusschen de deugd en de ondeugd. (2) Bemin het geslacht der menschen. (3) Volg God. (4) [Democritus] zegt : « Alles is veronderstelling, alleen de elementen bestaan in werkelijkheid. »[54] Het volstaat te bedenken, dat alles veronderstelling is, maar dat is toch al te weinig.

32. — Over den dood. Of wel er is verstrooiïng, indien het lichaam uit atomen bestaat, of wel uitdooving of verandering indien het lichaam een eenheid vormt.

33. — Over pijn. Wat niet te dragen is, doodt. Wat langdurig is, is te dragen, en de redeneerende menschenziel bewaart haar eigen kalmte door zich in zichzelve terug te trekken, en het hegemonikon wordt er door die pijn niet minder om. De deelen echter die door die pijn gekweld worden, moeten dat, als ze kunnen, zelf maar aantoonen.

34. — Over den roem. Zie welke redeneerende menschenzielen den roem ontvluchten, welke ze najagen. (2) En bedenk

[53] εἰσδύεσθαι τὸν νοῦν εἰς τὰ γινόμενα.
Schenkl verbetert hier εἰς τὸ (νῦν) γινόμενα. De noodzakelijkheid van dit νῦν dringt zich niet op. Immers sluit het praesens het verleden en de toekomst uit.

[54] πάντα νομιστί enz. Zie Democritus, *fragment* 9, Sext. *Adv. Math.* 7, 135 : Δ. δὲ ὅτε μὲν ἀναιρεῖ τὰ φαινόμενα ταῖς αἰσθήσεσι καὶ τούτων λέγει μηδὲν φαίνεσθαι κατ᾽ ἀλήθειαν, ἀλλὰ μόνον κατὰ δόξαν, ἀληθὲς δὲ ἓν τοῖς οὖσιν ὑπάρχειν τὸ ἄτομους εἶναι καὶ κενόν. ᾽νόμῳ᾽ γάρ φησι ᾽γλυκὺ καὶ νόμῳ πικρόν, νόμῳ θερμόν, νόμῳ ψυχρόν, νόμῳ χροιῇ, ἐτεῇ δὲ ἄτομα καὶ κενόν᾽. νομίζεται μὲν εἶναι καὶ δοξάζεται τὰ αἰσθητά. οὐκ ἔστι δὲ κατ᾽ ἀλήθειαν ταῦτα, ἀλλὰ τὰ ἄτομα μόνον καὶ τὸ κενόν.

Fragment 117 : ἐτεῇ δὲ οὐδὲν ἴδμεν· ἐν βυθῷ γὰρ ἡ ἀλήθεια.

Fragment 125. Zelfde woorden als in fragment 9 : ἐτεῇ δὲ ἄτομα καὶ κενόν.

dat, zooals de duinen die zich op elkander hoopend de vorigen bedekken, ook in dit leven zeer snel het eerste wordt verborgen onder hetgeen daarop volgt.

35. — « Meent gij soms dat een ziel die edelmoedig is en inzicht heeft in geheel den tijd en geheel de substantie, nog een hooge dunk zal hebben van dit menschenleven ? » « Dit is onmogelijk, » zei hij. « Zoo iemand zal dus den dood ook niet beschouwen als iets vreeswekkends ? » «In het minst niet. » [55]

36. — « Iets koninklijks is het, goed te doen en beschimpt te worden. » [56]

37. — Schande is het, dat wel het gelaat onderdanig is, en zich vormt en regelt zooals de redeneerende menschenziel het beveelt, maar dat de redeneerende menschenziel zelf zich door zichzelven niet laat vormen en regelen.

38. — Op de dingen moet men zich niet toornig maken, want die bekommeren zich daar in het geheel niet om. [57]

39. — Mocht gij blijdschap verleenen zoowel aan de onsterfelijke goden als aan ons.

40. — Het leven oogsten als een volle korenaar, en het een moet blijven, het andere niet. [58]

[55] Plato, *Rep.*, 6, 486, letterlijke aanhaling.

[56] Epictetus, 4, 6, 20 : Βασιλικὸν ὦ Κῦρε, πράττειν μὲν εὖ, κακῶς δ'ἀκούειν.

[57] Euripides, *fragment.* 289, Nauck (1912) :

τοῖς πράγμασιν γὰρ οὐχὶ θυμοῦσθαι χρεών·
μέλει γὰρ αὐτοῖς οὐδέν· ἀλλ' οὓντυγχάνων
τὰ πράγματ' ὀρθῶς ἦν τιθῇ, πράσσει καλῶς.

[58] Euripides, *fragment.* 757 :

ἃ γοῦν παραινῶ, ταῦτά μου δέξαι, γύναι.
ἔφυ μὲν οὐδεὶς ὅστις οὐ πονεῖ βροτῶν,
θάπτει τε τέκνα χἄτερα κτᾶται νέα,
αὐτός τε θνήσκει· καὶ τάδ' ἄχθονται βροτοί,
εἰς γῆν φέροντες γῆν. ἀναγκαίως δ'ἔχει
βίον θερίζειν ὥστε κάρπιμον στάχυν,
καὶ τὸν μὲν εἶναι, τὸν δὲ μή · τί ταῦτα δεῖ
στένειν, ἅπερ δεῖ κατὰ φύσιν διεκπερᾶν ;
δεινὸν γὰρ οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων βροτοῖς.

41. — Indien mijn kinderen en ik den goden niet ter harte gaan, dan heeft ook dit zijn reden. [59]

42. — Want het goede en het recht is aan mijn zijde. [60]

43. — Klaag niet mee met hen, wind u niet op.

44. — « Aan zoo iemand zou ik het redelijk antwoord geven : ongelijk hebt gij, o mensch, indien gij meent dat iemand de kans van leven of sterven moet berekenen om te zien of hij er een luttel winst van kan maken. Wanneer hij echter handelt, moet hij niet alleen dat overwegen, maar veeleer of hij doet wat recht of onrecht is, en of hij de daad stelt van een goeden of boozen mensch. » [61]

45. — « Zoo verhoudt zich de zaak naar waarheid, o Atheners ; waar iemand zich zelf plaatst in de meening dat het daar best is, of waar hij door den aanvoerder geplaatst is, daar moet hij, naar het mij toeschijnt, blijven, en het gevaar trotseeren, met niets, noch met den dood, noch met iets anders rekening houdend als met zijn eergevoel. » [62]

46. — « Maar, mijn beste vriend, zie toe of adel en goedheid niet in iets anders bestaat dan in iemands leven te redden of gered te worden. Want iemand die waarachtig mensch is, mag die vraag hoelang hij wel leven zal, niet stellen, hij moet niet aan zijn leven hangen, maar al wat dat betreft aan God overlaten en geloof hechten aan het gezegde der vrouwen, dat niemand kan ontkomen wat hem is toebedeeld, veeleer moet hij overwegen op welke wijze hij het best zal doorbrengen hetgeen hem van het leven nog overblijft. » [63]

[59] Euripides, *fragment.* 207, A. Nauck (1912) :

εἰ δ'ἠμελήθην ἐκ θεῶν καὶ παῖδ ' ἐμώ,
ἔχει λόγον καὶ τοῦτο· τῶν πολλῶν βροτῶν
δεῖ τοὺς μὲν εἶναι δυστυχεῖς, τοὺς δ'εὐτυχεῖς.

[60] Euripides, *fragment.* 910 :

τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ
καὶ τὸ δίκαιον σύμμαχον ἔσται
κοὐ μή ποθ' ἁλῶ κακὰ πράσσων.

[61] Plato, *Apol.,* 28, B., letterlijke aanhaling.
[62] Plato, *Apol.,* 28, D., letterlijke aanhaling.
[63] Plato, *Gorgias,* 512, D., letterlijke aanhaling.

47. — Bezie van alle zijden den loop der sterren alsof gij met hen uw loop volbracht, en let onophoudelijk op den overgang der elementen in elkaar. (2) Want de indrukken, die gij daarvan ontvangt, wisschen het vuil van dit aardsche leven weg.

48. — Schoon is dit gezegde van Plato : Waarlijk, hij die over de menschen redeneert, moet ook in overweging nemen wat op aarde gebeurt, alsof hij ergens van een verheven punt naar beneden zag, en vandaar den blik liet gaan over menschenmenigte, legers, landbouw, huwelijken, echtscheidingen, geboorten, sterfgevallen, onrust der gerechtshoven, verlaten woestenijen, verschillende Barbaarsche volkeren, feestelijkheden, trouwplechtigheden, markten, een mengelmoes van alles dooreen, een schoonheid samengesteld uit tegenstrijdigheden.

49. — Beschouwen wat voorbij is, en de zoo zeer groote veranderingen die er op volgden. Het is ook mogelijk te voorzien wat komen zal. (2) Alles immers heeft dezelfde gestalte, en is niet in staat zich te ontrukken aan het rythme van hetgeen nu tot stand komt. Vandaar dat het hetzelfde is een onderzoek in te stellen over een veertig- of duizendjarig menschenleven. Wat is er immers nog meer te zien ?

50. — Wat uit de aarde ontstaan is, keert terug tot de aarde, wat uit den ether is ontsproten, keert tot den hoogen hemel. (2) Of met andere woorden : het is de oplossing van hetgeen uit atomen is samengeweven, en, wat hetzelfde is, de verstrooiïng der onlijdelijke elementen. [64]

51. — En :

Met spijze en drank en toovermiddelen willen zij den loop van het noodlot verijdelen om aan den dood te ontkomen.

[64] Euripides, *fragment.* 836 :

τὰ μὲν ἐκ γαίας φύντ᾽ εἰς γαῖαν,
τὰ δ᾽ἀπ᾽ αἰθερίου βλαστόντα γονῆς
εἰς οὐράνιον πάλιν ἦλθε πόλον
θνήσκει δ᾽ οὐδὲν τῶν γιγνομένων,
διακρινόμενον δ᾽ ἄλλο πρὸς ἄλλου
μορφὴν ἑτέραν ἐπέδειξεν.

(2) Het is noodzakelijk dat wij den wind die van de goden blaast verdragen, wij, die beklagenswaardig zijn wegens onze smarten. [65]

52. — Het zij zoo dat iemand vaardiger is in den strijd, doch niemand koestere meer liefde voor het algemeen welzijn, niemand zij bescheidener, noch beter uitgerust tegen hetgeen hem te beurt valt, noch verdraagzamer voor de fouten van zijn evenmensch.

53. — Waar men het werk kan volbrengen overeenkomstig de rede die gemeenschappelijk is aan goden en menschen, is er niets te vreezen. Immers, waar het mogelijk is zijn voordeel te doen met zijn werking die goed geregeld is en zich voortbeweegt overeenkomstig 's menschen aanleg, daar behoeft men voor geen enkel nadeel bang te zijn.

54. — Overal en steeds staat het in uw macht op godvruchtige wijze tevreden te zijn met wat u wordt overgezonden, rechtvaardig om te gaan met de menschen uit uw omgeving, en al uw aandacht te besteden aan de indrukken die gij elk oogenblik opdoet, opdat er niets onopgemerkt zou voorbijglijden.

55. — Zie niet om naar het hegemonikon van anderen, doch zie recht voor u uit naar het punt waarheen de natuur u leidt, de natuur namelijk van het heelal die u leidt door al hetgeen u overkomt, en uw eigen natuur door al hetgeen door u moet verricht worden. (2) Want elkeen moet overeenkomstig zijn aanleg de eene plicht na den andere verrichten. De overige wezens nu zijn geschapen ter wille van de redelijke wezens, in elk geval de lagere wegens de hoogere, en de redelijke wezens terwille van elkander. (3) Wat nu in 's menschen aanleg de leiding heeft, is het maatschappelijke in hem. (4) Voorts moet men sterk staan tegenover de zinnelijke aandoeningen van het lichaam. Immers is het eigen aan de redelijke en verstandelijke beweging zich te begrenzen en nooit het onderspit

[65] *Fragm. tragicorum graec.*, fragm. adespot. 303 Nauck² : « Aeschylea esse haec verba conicit Wagner ».

te delven voor de opwellingen van zinnen of driften. Zinnen en driften immers zijn dierlijk, doch het verstand wil de eerste van allen zijn en door het dierlijke niet ten onder worden gebracht. Daarin heeft het gelijk. Want het is geschapen om door al het andere te worden gediend. (5) Ten derde behoort het tot den aanleg van een redelijk wezen alles wel te overwegen en zich niet te laten bedriegen. (6) Laat dus uw hegemonikon, zich daaraan houdend, voorttrekken langs den rechten weg, en het zal bezitten hetgeen het zijne is.

56. — Als gestorven en tot op dit oogenblik geleefd hebbend moet men het overblijvend deel leven overeenkomstig de natuur.

57. — Slechts beminnen wat u overkomt en is toegesponnen. Want wat is er aangenamer ?

58. — Bij alles wat u overkomt moet gij u degenen voor oogen stellen aan wie hetzelfde overkwam, die er toornig over werden, zich er over verbaasden en er over gromden. Waar zijn die menschen nu ? Nergens. (2) Wat volgt daaruit ? En toch wilt gij hetzelfde doen ? Zoudt gij niet liever de verandering van anderen overlaten aan degenen die ze bewerken en ondergaan, en zelf al uw aandacht wijden aan de vraag hoe uit die gebeurtenissen nut te trekken ? (3) Gebruik ze goed en zij zullen u tot materiaal zijn. Let daar slechts op en neem u voor wèl te handelen bij al wat gij doet. En herinner u deze beide dingen dat... ...en dat het een verschil maakt welk doel een handeling heeft.

59. — Binnen u moet gij zien, [66] daarbinnen is de bron van het goed, die altijd kan opborrelen indien gij altijd graaft.

60. — Ook het lichaam moet stevig zijn, en niet heen en weer geslingerd worden hetzij 't in beweging of in rust is. (2) Want evenals de redeneerende menschenziel het gelaat steeds verstandig en schoon weet te bewaren, moet men dat ook ei-

[66] Schenkl verbetert de handschriften door invoeging van τά : (τὰ) ἔνδον σκέπε. Die verbetering schijnt niet noodzakelijk ; immers de zin is duidelijk genoeg. « Binnen u moet gij zien, vanzelf zult gij dan « τὰ ἔνδον » gewaar worden. »

schen voor geheel het lichaam. (3) Doch dit alles moet geschieden zonder gekunsteldheid.

61. — De levenskunst gelijkt meer op een worstelspel dan op een reidans, omdat wij gereed moeten staan voor, en onwrikbaar staan tegen de slagen die onverwachts op ons neerkomen.

62. — Voortdurend moet gij u afvragen wie het wel zijn van wie gij een getuigenis over uzelven verlangt, en wat voor hegemonikon zij hebben. (2) Immers, degenen die u tegen hun wil slaan zult gij niet berispen, en evenmin zult gij ze als uw getuigen noodig hebben wanneer gij ziet naar de bron van hun voorstellingen en streven.

63. — Elke ziel is, zegt men, tegen haar wil beroofd van de waarheid. Dat geldt dus ook van rechtvaardigheid en verstand en welwillendheid en al het dergelijke. (2) Het is van het allergrootste belang dit voortdurend te bedenken. Dan immers zult gij tegenover allen zachtzinnig zijn.

64. — Bij alle pijn moet gij onmiddellijk de gedachte bij de hand hebben, dat pijn geen schande is, en dat het uw redeneerende menschenziel die de leiding heeft, niet slechter maakt. Omdat zij redelijk is, en omdat zij geschapen is voor de gemeenschap, schaadt die smart haar niet. (2) Laat echter bij de meeste smarten deze woorden van Epicurus [67] u te hulp komen, dat die pijn niet ondragelijk is en niet eeuwig, wanneer gij u haar begrensdheid voor oogen stelt, en er niets bijmaakt. (3) Denk ook hieraan dat onder pijn, zonder dat men er zich van bewust is, veel andere vervelende dingen vallen, zooals slaperig zijn en moe en zonder eetlust. (4) Zijt gij nu over een dier dingen ontevreden, zeg dan tot uzelven dat gij toegeeft aan uw smart.

65. — Zie toe dat gij nooit hetzelfde gevoelen koestert jegens de menschenhaters, als de menschenhaters tegenover de menschen.

[67] Epicurus, *fragment* 443, Usener. Bij Marcus Aurelius alleen zijn deze woorden bewaard.

66. — Hoe weten wij of Telauges niet beter was dan Socrates wat zijn uiteenzetting betreft ? Want het volstaat niet dat Socrates roemvoller stierf, meer ervaren was in zijn gesprekken met de sophisten, meer gehard om den nacht door te brengen in de kou, edelmoediger scheen door tegenstand te bieden toen hij het bevel gekregen had Leo van Salamis gevangen te nemen, en op straat zich trotsch gebaarde, waarbij iemand zeer lang zou kunnen stilstaan, indien het ten minste waar was. (2) Doch welke zielsgesteltenis Socrates had moet men overwegen en of het hem kon volstaan rechtvaardig te zijn in zijn omgang met de menschen, en godvruchtig tegenover de goden zonder te toornen over het kwaad der menschen, zonder zich voorwaar den slaaf te maken van iemands onverstand, en niets van hetgeen hem uit het heelal werd toebedeeld te aanvaarden als iets vreemds, of het te verduren als gold het iets ondragelijks, en zijn verstand niet bloot te stellen aan dezelfde aandoeningen als dit nietswaardig lichaam.

67. — De natuur heeft ons niet aldus verbonden met zulk een samengesteld lichaam, dat zij niet zou toelaten zichzelf te omgrenzen en het hare door zichzelf te verrichten. Het kan wel gebeuren dat men een God-gelijke mensch is, en door niemand als zoodanig wordt beschouwd. (2) Denk daar steeds aan, en ook aan het volgende, dat gelukkig te leven gelegen is in kleine zaken. (3) En gij moet, omdat gij er aan wanhoopt uit te munten in de dialectiek en physiek de hoop niet opgeven vrij en bescheiden te leven, vol ijver voor de gemeenschap, vol vertrouwen in God.

68. — Vrijwillig zijn leven slijten in de allergrootste zielevreugde, zelfs indien allen u beschimpen àl zeggend wat hun voor den mond komt, zelfs al verscheuren de wilde dieren de ledematen van die lichamelijke massa die u omhult. (2) Wat toch verhindert uw redeneerende menschenziel zich in al die omstandigheden kalm te houden en een juist oordeel te vellen over hetgeen haar omringt, en steeds bereid te zijn om nut te trekken uit hetgeen voorvalt ? (3) Zoo moet gij over hetgeen haar te beurt valt een oordeel vellen en zeggen : gij zijt dit overeenkomstig uw wezenheid, al zijt gij naar den schijn wat anders ; en gebruik makend van hetgeen haar overkomt zal zij er tegen zeggen : « u zocht ik ; want het tegenwoordige is

mij steeds stof tot een deugd die overeenkomstig de rede en het algemeen welzijn is, kortom, het is stof voor de levenskunst voor mensch of God. (4) Immers God en mensch worden gewoon aan al wat er geschiedt en het is niet nieuw noch moeilijk te behandelen, men kan het goed verstaan en bewerken.

69. — De volmaaktheid van een karakter houdt in : elken dag te beleven als ware hij de laatste, en zich niet op te winden, noch te verslappen, noch te huichelen.

70. — Al zijn de goden onsterfelijk, toch toornen zij niet, dat zij gedurende zoo groote eeuwigheid voortdurend zulke wezens als wij zijn, en zoo armzalige, moeten verdragen. Bovendien dragen zij nog op allerlei wijze zorg voor ons. (2) Gij echter, die onmiddellijk zult ophouden te bestaan, geeft het reeds op, en dat wel terwijl gij één van die armzaligen zijt ?

71. — Belachelijk is het, zijn eigen boosheid niet te ontvluchten, wat mogelijk is, en die van anderen te ontvluchten, wat niet mogelijk is.

72. — Al wat volgens het redelijk en staatkundig vermogen in strijd is met het verstand en de gemeenschap, oordeelt het terecht als zijner onwaardig.

73. — Wat moet gij, wanneer gij iets goeds verricht hebt, en een ander heeft uw weldaad genoten, daarnaast nog naar een derde streven, evenals de dwazen doen, naar den schijn namelijk van een weldaad te hebben bewezen of naar het terug ontvangen van iets dergelijks ?

74. — Niemand wordt het moe wanneer men hem diensten bewijst. Die diensten aan te nemen is een handelwijze overeenkomstig de natuur. Word het dus zelf niet moe weldaden te ontvangen terwijl gij ze bewijst.

75. — De natuur van het heelal streefde er naar de wereld te scheppen. Al wat er op dit oogenblik geschiedt moet er dus het gevolg van zijn, ofwel is het onredelijk. En het belangrijkste is datgene waarnaar het hegemonikon van het heelal zelf uitgaat. (2) Deze gedachte zal u bij vele dingen kalmer stemmen.

BOEK 8.

OOK dat draagt er toe bij u onverschillig te maken voor ijdelen roem, dat gij geheel uw leven, of tenminste het deel dat sedert uw jeugd verliep, niet meer kunt doorbrengen als een wijsgeer, dat het daarentegen aan vele anderen en ook aan uzelven duidelijk gebleken is dat gij nog ver van de wijsbegeerte zijt verwijderd. (2) Gij waart geheel en al in verwarring, zoodat het u niet meer gemakkelijk zal zijn den naam van een wijsgeer te verwerven. Uw grondslag immers is daarmee in strijd. (3) Wanneer gij nu overeenkomstig de waarheid hebt ingezien hoe de zaak staat, zult gij de vraag welk een indruk gij maakt op anderen, wel laten rusten. Immers zal het u volstaan het overige deel van uw leven, hoe lang of hoe kort dat ook zij, door te brengen zooals uw natuur dat verlangt. (4) Overweeg dus wat zij verlangt, en laat niets anders u verstrooien. Gij hebt immers ingezien, en wel na hoevele dwalingen, dat een goed leven nergens te vinden is. (5) Niet in syllogismen, niet in rijkdom, niet in roem, niet in genot, nergens. (6) Waar dan ? In het volbrengen van hetgeen de natuur van den mensch verlangt. Hoe zult gij dat doen ? Wanneer gij principen hebt die het uitgangspunt vormen van uwe strevingen en daden. Wat voor principen ? Principen over het goede en kwade, namelijk dat er geen goed bestaat voor den mensch die niet doet wat rechtvaardig, verstandig, moedig,

onthecht is, en niets kwaads voor hem die niets doet in strijd met hetgeen ik daareven noemde.

2. — Vraag u bij elke daad die gij stelt, af : Zal ik er geen berouw over hebben ? Nog een oogenblik en ik zal gestorven zijn, en alles verdwenen. (2) Wat verlang ik nog beter indien mijn daad van dit oogenblik die is van een redelijk wezen, en van een maatschappelijk wezen, van een wezen dat zijn wetten gemeen heeft met God ?

3. — Wat beteekenen Alexander en Gaius en Pompejus in vergelijk met Diogenes en Heraclitus en Socrates ? Deze immers waren op de hoogte van de gebeurtenissen, van de oorzaken ervan en van hun materie, en hun hegemonikon was + Maar die anderen, omtrent hoeveel waren zij onwetend, en van hoeveel dingen niet de slaaf.

4. — Zij zullen toch altijd weer hetzelfde doen, al zoudt gij u ook verhangen.

5. — Breng uzelf toch vooral niet in verwarring. Want alles gaat overeenkomstig de natuur van het heelal, en binnenkort zult gij nergens meer iemand zijn, evenmin als Hadrianus en Augustus. (2) Voorts moet gij uw blik op de zaak zelf gevestigd houden, en u herinneren dat gij een goed mensch moet zijn, en doen wat de natuur van een mensch verlangt, zonder om te zien ; spreek zooals het u het rechtvaardigst schijnt, doch doe het opgewekt, bescheiden en ongeveinsd.

6. — De bezigheid van de natuur van het heelal is het, hetgeen hier staat daar te zetten, te veranderen, het vandaar weer weg te nemen en naar elders over te brengen. (2) Alles bestaat uit verandering, zoodat men niet behoeft te vreezen dat er iets nieuws tot stand zou komen. Alles is gewoon, maar ook wat toebedeeld wordt is gelijk.

7. — Het volstaat voor elke natuur haren rechten weg te volgen. De redelijke natuur nu volgt haren rechten weg indien zij wat hare indrukken betreft niet toestemt in bedrog of onzekerheid, indien zij hare begeerten slechts naar daden re-

gelt die belang hebben voor de gemeenschap en niets anders zoekt of ontvlucht als hetgeen in onze macht ligt, en zich over alles verheugt wat haar door de gemeenschappelijke natuur wordt toebedeeld. (2) Want zij maakt daar deel van uit, zooals de natuur van het blad deel uitmaakt van de natuur van de plant. Met dit verschil echter dat daar de natuur van het blad deel uitmaakt van een natuur zonder kenvermogen, zonder rede, van een natuur die men kan tegenwerken, die redelijk en rechtvaardig is, die gelijk en naar verdienste tijd, substantie, oorzaken, werking, toeval, aan een ieder uitdeelt. (3) Gij moet echter oppassen. Niet steeds zult gij gelijke deelen vinden wanneer gij de gebeurtenissen één voor één beziet, wel echter wanneer gij al wat de een heeft ontvangen samentelt en het vergelijkt met alles wat aan een ander werd toebedeeld.

8. — Het is u niet mogelijk te lezen. Maar wel is het mogelijk uw toorn te bedwingen, is het mogelijk u te stellen boven lust en last, is het mogelijk boven lof verheven te zijn, op domme en ondankbare lieden niet te toornen, en bovendien nog zorg voor hen te dragen.

9. — Dat niemand u langer hoore klagen over het leven aan het hof, hoor ook gij uzelf niet langer klagen.

10. — Het berouw is een verwijt dat men zichzelven toestuurt omdat men iets verwaarloosde wat nuttig was. Het goede nu moet noodzakelijkerwijze iets nuttigs zijn, en een edel en braaf man ter harte gaan. Geen enkel edel en braaf man echter zou er berouw over hebben dat hij een of ander genot had laten voorbijgaan. Het genot dus is noch nuttig noch goed.

11. — Wat is dat voorwerp volgens zijn eigen aanleg, in zichzelf, wat is zijn substantie, wat zijn materie ? Wat is zijn oorzaak ? Wat verricht het in het heelal ? Hoe lang zal het blijven bestaan ?

12. — Wanneer het u veel moeite kost wakker te worden, bedenk dan dat het met uw aanleg, en met uw menschelijke

natuur overeenkomt, daden te stellen die het algemeen welzijn beoogen, dat gij den slaap echter gemeen hebt met de redelooze dieren. Doch wat overeenkomt met eens ieders natuur, is hetgeen voor hem het beste past, het geschiktst is voor hem en het aangenaamst.

13. — Voortdurend, en bij elken indruk die gij ontvangt moet gij, indien het mogelijk is, de studie toepassen der natuur, der gemoedstoestanden en der redekunst.

14. — Wien gij ook ontmoet, onmiddellijk moet gij u afvragen : « Welke principen houdt hij er op na over goed en kwaad ? » (2) Want indien hij over lust en last, over de oorzaken daarvan, over roem, smaad, dood en leven er zulke principen op nahoudt, zal 't mij niet verwonderen of vreemd schijnen, dat hij zulke dingen doet en ik zal bedenken dat hij wel gedwongen wordt zoo te handelen.

15. — Denk er aan ,dat het, evenals het een schande is zich te verwonderen over het feit dat een vijgeboom vijgen draagt, ook een schande is zich te verwonderen dat het heelal zulke vruchten voortbrengt als in zijn natuur ligt. En voor een geneesheer en een stuurman is het een schande zich te verbazen dat een zieke koorts heeft, of dat tegenwind is opgestoken.

16. — Bedenk dat het de daad is van een onafhankelijken mensch zijn inzicht te veranderen en hém te volgen die hem op den rechten weg brengt. (2) Uw werkkracht toch komt voort uit streving en oordeel die beide de uwen zijn, en het is zekerlijk ook volgens uw eigen verstand dat zij ontstaat.

17. — Indien het van u afhangt, waarom doet gij het dan ? Hangt het af van een ander, op wien toornt gij dan ? Op atomen, op de goden ? In beide gevallen dwaasheid.
(2) Toorn op niemand. Doch wijs hem terecht indien het mogelijk is. Kunt gij dat niet, zet dan tenminste zijn daad recht. Is zelfs dat niet mogelijk, wat helpt dan uw toorn ? Immers, men moet niets nutteloos doen.

18. — Wat gestorven is, valt niet buiten het heelal. (2) Indien het dus hier blijft, wordt het hier veranderd en opgelost

in zijn eigen elementen, die de elementen zijn van het heelal, en de zijnen. Ook die elementen veranderen zonder te klagen.

19. — Alles is ontstaan met een doel, zoo een paard, een wijnstok. Waarover verwondert gij u ? En de zon zal zeggen : « ik ben ontstaan om een bepaalden arbeid te verrichten », en zoo ook de overige goden. (2) En gij, welk doel hebt gij dus ? Het genot ? Zie of gij die gedachte wel kunt staande houden.

20. — De natuur houdt haar oog zoowel gevestigd op het einde als op het begin en op het bestaan van elk ding zooals iemand doet die met den bal speelt. (2) Wat voor goeds is het nu voor dien bal in de hoogte te worden geworpen of wat voor slechts, naar beneden te komen of te vallen ? Wat goeds is er voor den waterdroppel te worden samengesteld, en wat slechts te worden ontbonden ? Dat zelfde geldt ook voor een lamp.

21. — Keer het om en zie wat voor iets het is, hoe het wordt wanneer het oud is, wanneer het ziek is, wanneer het zich aan zingenot overgeeft.
(2) Kortstondig is hij die zich herinnert, en aan wien men zich herinnert. (3) En daarenboven gebeurt dat alles in een klein hoekje dezer aarde, en zelfs in dat kleine hoekje zijn niet allen het eens, is zelfs niemand het met zichzelf eens, en heel de aarde is een stip.

22. — Schenk aandacht aan hetgeen onder de zintuigen valt, aan de werking, het principe, aan de beteekenis ervan. (2) Zeer terecht ondergaat gij dit : gij wilt liever morgen goed worden dan vandaag goed zijn.

23. — Stel ik een daad ? Ik stel die met betrekking tot het welzijn der menschen. Overkomt mij iets ? Ik neem dat aan, het terugvoerend tot de Goden en tot de bron van alle dingen waaruit al wat ontstaat zich ontwikkelt.

24. — Zooals gij denkt over een bad : olie, zweet, vuil, vettig water, alles even walgelijk, zoo is elk deel van het leven en al wat onder de zintuigen valt.

25. — Lucilla [68] begroef Verus, daarna werd Lucilla begraven. Secunda begroef Maximus, daarna werd Secunda begraven. Epitynchanus begroef Diotimus, daarna werd Diotimus begraven. Antoninus begroef Faustina, daarna werd Antoninus begraven. Altijd hetzelfde. Celer begroef Hadrianus, daarna werd Celer begraven. (2) En die geslepenen, die de toekomst voorspelden, of die hoovaardigen, waar zijn zij ? Zooals bijvoorbeeld die scherpzinnige Charax en Demetrius de Platoniker, en Eudaimon en dergelijke ? (3) Alles is kortstondig, dood sinds lang. Aan sommigen dacht men zelfs gedurende korte oogenblikken niet meer, anderen veranderden in een legende, nog anderen gingen van legende over in vergetelheid. (4) Denk er dus aan dat het niet anders kan, of uw samenstelling moet wel uiteenvallen, of uw levensbeginsel moet uitdooven of veranderen of zich elders opstellen.

26. — Het geluk des menschen bestaat er in te doen wat hem eigen is. (2) Het is den mensch eigen goed te zijn voor zijn soortgenooten, zijn zinnelijke strevingen te verachten, de indrukken waaraan men geloof wil hechten te onderscheiden, de natuur van het heelal te beschouwen en datgene wat door haar ontstaat.

27. — Drie verhoudingen. De eene tot het vat dat u omhult, de andere tot de goddelijke oorzaak waaruit alles voortvloeit, de derde tot degenen waarmede wij leven.

28. — Pijn is maar een kwaad voor het lichaam, — laat het lichaam dat maar aantoonen — of wel voor de ziel. Doch in haar macht staat het, haar eigen klaarte en kalmte te bewaren en zich de gedachte niet te vormen dat het een kwaad zou zijn. (2) Want alle oordeel en streving, verlangen en ontwijken is innerlijk, en tot het innerlijke dringt niets door.

[68] *Domitia Lucilla,* moeder van Marcus Aurelius. *Verus* zijn vader. Zie hooger de aanmerkingen 2 en 3.
Maximus, zie Boek 1, 15.
Epitynchanus, een onbekende.
Diotimus, een vrijgelatene van Hadrianus.
Canisius Celer, een rhetor ten tijde van Hadrianus.
Antoninus en *Faustina,* zijn adoptiefvader en diens echtgenoote.
Charax, Demetrius en *Eudaimon,* drie onbekenden.

29. — Wisch de indrukken van buiten geheel uit door tot uzelven te zeggen : nu hangt het van mij af, dat er in deze ziel geen enkele last zij ; noch begeerte, noch verwarring. Doch door te overwegen van welken aard alles is, zal ik van alles overeenkomstig de waarde ervan, gebruik maken. Denk er aan dat dat vermogen u geschonken is overeenkomstig de natuur.

30. — Ook in den Senaat en in onverschillig welke vergadering op een wijze spreken zooals het past, niet luidruchtig. Een goede taal gebruiken.

31. — Augustus' hof, zijn vrouw, zijn dochter, zijn nakomelingen, zijn voorouders, zijn zuster, Agrippa, [69] zijn bloedverwanten, huisgenooten, vrienden, Areius,Maecenas, geneesheeren, offeraars, de dood van geheel dat hof. (2) Ga vervolgens over tot de anderen..... niet den dood van een enkeling, bijvoorbeeld het geslacht der Pompeji. (3) Bedenk ook hetgeen op de grafmonumenten staat opgeteekend : « de laatste van zijn geslacht », hoeveel moeite degenen vóór hen zich gaven om een of anderen erfgenaam na te laten, en vervolgens hoe noodzakelijk het is dat iemand de laatste weze, en voorts weer den dood van heel dit geslacht.

32. — Zijn leven samenstellen uit daad voor daad, en tevreden zijn indien elke daad zooveel mogelijk het hare bereikt heeft. Niemand kan u dat verhinderen. (2) « Maar van buiten af verhindert iets mij dat ». Niets kan verhinderen dat gij rechtvaardig handelt en verstandig en redelijk. Maar misschien zal eene andere werking verhinderd worden ? (3) Doch door met deze verhindering zelf tevreden te zijn, zich verstandig om te zetten naar wat gegeven wordt, komt onmiddellijk een andere handeling daarvoor in de plaats die goed past in die samenstelling waarover gesproken werd.

33. — Eenvoudig aannemen, gemakkelijk afgeven.

[69] *Agrippa*, Augustus' schoonzoon, bevelhebber van leger en vloot. *Areius*, zijn wijsgeer, *Maecenas*, zijn vriend.

34. — Misschien hebt gij wel eens een afgekapte hand gezien, of een voet, of een afgeslagen hoofd, dat daar ergens verwijderd van het overige lichaam ligt. Tot zoo iets maakt hij zich zelf, die voor zoover het in zijn macht staat, weigert wat hem overkomt, die zich zelf afscheurt of een andere daad stelt in strijd met het algemeene welzijn. (2) Afgescheurd hebt gij u van de eenheid die met de natuur overeenkomt, gij zijt geboren als een lichaamsdeel daarvan. Nu hebt gij uzelf afgehouwen. (3) Maar schoon is het, dat het u mogelijk is uzelf terug te voeren tot die eenheid. (4) Dat is het wat God aan geen enkel ander lichaamsdeel heeft toegelaten : afgescheiden te zijn, en afgehouwen, en weer terug te keeren. (5) Zie toch die goedheid waarmee Hij den mensch heeft willen overstelpen : Hij heeft den mensch eerstens macht gegeven zich zelf niet van het geheel af te scheuren, vervolgens hem die zich afscheurde, weer opnieuw terug te keeren, samen te groeien, en de plaats van het lichaamsdeel in te nemen.

35. — Evenals de natuur der redelijke wezens bijna aan elkeen de overige vermogens + van redelijke wezens heeft toebedeeld, zoo hebben wij ook dit vermogen van haar ontvangen. (2) Want evenals zij al wat in haar weg staat en tegenstand biedt, omwerkt en rangschikt onder hetgeen haar wordt toebedeeld, en het maakt tot een deel van zichzelf, zoo ook kan een redelijk wezen elke hinderpaal tot materie maken en het gebruiken, onverschillig wat zij ook het eerst beoogd had.

36. — Laat de indruk van heel uw leven u niet verontrusten. Overweeg niet hoe zware en hoevele lasten u zijn overkomen, maar vraag u bij elke moeilijkheid die u overkomt af : wat is er bij deze gebeurtenis nu ondragelijk en niet te verduren ; gij zoudt u schamen te bekennen wat het is. (2) Bedenk dan ook nog, dat het niet de toekomst, noch het verleden is dat u drukt, doch steeds het tegenwoordige. (3) En dat tegenwoordige wordt verkleind indien gij het definieert, en gij uw redeneerende menschenziel overreedt indien zij niet in staat is dat kleine oogenblikje te verduren.

37. — Zitten op het oogenblik soms bij het graf van Verus

Pantheia[70] of Pergamus ? Wat bedoelt gij ? Of bij het graf van Hadrianus Chabrias of Diotimus ? Belachelijk. Wat wilt gij ? Zouden zij het bemerken indien hun vrienden er bij zaten ? Wat nu ? Indien zij het bemerkten, zouden zij er zich over verheugen ? Wat nog ? Indien zij er zich over verheugden, zouden dan degenen die er bij zitten onsterfelijk zijn ? Is het hun niet aldus beschikt, eerst oude vrouwen en grijsaards te worden, en dan te sterven ? Wat zouden dan later Verus en Hadrianus doen nadat deze gestorven waren ? Alles is stank, en een zak vol vuil.

38. — Hebt gij een klaren blik, gebruik dien dan wanneer gij een oordeel velt, zegt hij, en wel zoo verstandig mogelijk.

39. — In den aanleg van een redelijk wezen zie ik geen deugd die zich verzet tegen de gerechtigheid, doch als deugd die zich verzet tegen het genot zie ik de zelfbeheersching.

40. — Wanneer gij u ontdoet van uw inbeelding nopens hetgeen u schijnt pijn te doen, zult gij zelf zeer veilig staan. (2) Wie is dat « zelf » ? De rede. « Maar ik ben geen rede ». (3) Het zij zoo. Laat echter de rede zelf zich zelven geen pijn doen. Indien iets anders in u te lijden heeft, moet het zelf maar een oordeel vellen over zichzelf.

41. — Een storing in de zinnelijke waarneming is voor een dierlijke natuur een kwaad. (2) Zoo is ook iets anders een storing en een kwaad voor het plantenleven. Zoo is ten slotte een storing in het verstand een kwaad voor de verstandelijke natuur. (3) Pas dat alles op uzelf toe. Pijn of genot raakt u ? Laat dat over aan het zinnelijk kenvermogen. (4) Uw streefvermogen stuit op tegenstand ? Indien gij uw streefvermogen den vrijen teugel laat, is het reeds een kwaad voor de redelijke natuur. Hebt gij echter de gemeenschap op het oog, dan hebt gij geen kwaad geleden, en heeft niemand u tegenge-

[70] Πάνθεια τὴν Σμυρναίαν γυναῖκα δὲ Οὐήρου τοῦ χρηστοῦ καίσαρος, ἧς καὶ Μᾶρκος ὁ καῖσαρ ἐν τοῖς εἰς ἑαυτὸν ἠθικοῖς αὐτοῦ μέμνηται (Schol. in Luciani, *Pro imag.* 207, 49).

Pergamus, een vrijgelatene van keizer Verus.

Chabrias en *Diotimus*, vrijgelatenen van keizer Verus.

werkt. (5) Niets anders echter pleegt hinderpalen te stellen aan hetgeen het verstand eigen is. Want noch het vuur, noch het staal, noch een tyran, noch smaad noch iets anders raakt het. Wanneer de spheer bolvormig geworden is, + blijft hij het. [71]

42. — Ik verdien niet mijzelven pijn te doen. Want nooit heb ik vrijwillig een ander pijn gedaan.

43. — De een verheugt zich hier- de ander daarover, ik echter, wanneer ik een gezond hegemonikon heb, dat zich niet afkeert van eenigen mensch noch van iets wat den mensch overkomen kan, maar dat alles aanneemt en gebruikt overeenkomstig zijn waarde.

44. — Zie toe dat gij dit oogenblik zelf u ten nutte maakt. (2) Degenen die zich liever een naam bij het nageslacht willen verwerven, berekenen niet dat het nageslacht bestaan zal uit hetzelfde soort menschen als degenen die zij nu niet kunnen uitstaan. En ook die zijn sterfelijk. (3) Wat beteekent het toch wel voor u of zij hun stem doen weerklinken over u of zich zulk een meening over u vormen.

45. — Neem mij en werp mij waar gij wilt. Want ook daar zal ik vol vreugde mijn hegemonikon bezitten, dat zal mij volstaan indien het in dien toestand is en werkt zooals zijn eigen aanleg het daartoe aanzet. (2) Is het dus wel billijk dat mijn ziel daardoor in een verkeerden toestand zou zijn en achteruitgaan, neerslachtig zijn, reikhalzend ergens naar uitzien + vreezen ? En wat zult gij vinden dat zulk een prijs waard is ?

[71] Stoici solebant animam perfectissimam, i. e. animam sapientis cum Empedocleo globo, quippe forma perfectissima, conferre, nam Empedocles autumaverat deum esse sphaeram intelligibilem, cujus centrum ubique circumferens nunquam sit.

Cicero, *De natura deorum* I, 18 : mundum ipsum, rotundum deum., ibid. 24, rotundus deus. (Schekira. *De imperatoris M. Aurelii Antonini librorum* τὰ εἰς ἑαυτόν *sermone quaestiones philosophicae et grammaticae,* Greifswald 1913).

Empedocles' *fragment* 28 (Diels) :

ἀλλ᾽ ὅ γε πάντοθεν ἶσος (ἔην) καὶ πάμπαν ἀπείρων
Σφαῖρος κυκλοτερῆς μονίῃ περιηγεὶ γαίων.

46. — Er kan een mensch niets overkomen wat geen menschelijk ongeval is, een rund niets wat met diens natuur niet overeenkomt, eenen wijnstok niets wat in strijd is met zijn natuur, eenen steen niets wat met dien steen niet overeenkomt. (2) Indien nu aan elkeen overkomt waaraan hij gewoon is, en wat met zijn natuur overeenkomt, waarom zoudt gij dan ontevreden zijn ? De gemeenschappelijke natuur immers brengt u niets ondragelijks.

47. — Indien gij u bedroeft over iets wat van buiten komt, dan is het dat niet wat u verontrust, doch uw eigen oordeel daaromtrent. (2) En dat uit te wisschen ligt in uw macht. (3) Is het daarentegen iets in uw eigen gesteltenis wat u smart veroorzaakt, wie verhindert u dan uw principe recht te zetten ? Zoo ook, indien gij bedroefd zijt omdat hetgeen gij uitwerkt u niet redelijk toeschijnt, waarom werkt gij dan niet liever dan te treuren ? (4) Maar het is iets sterkers dat in den weg staat. Treur dan niet. Want de oorzaak dat gij niet werkt ligt niet aan u. (5) Doch het leven is de moeite niet waard, indien ik dit niet uitwerk. Ga dan welgemoed uit dit leven, indien zelfs hij die werkt, sterft, maar wees tegelijkertijd tevreden met de hinderpalen.

48. — Denk er aan dat uw hegemonikon onoverwinnelijk wordt wanneer het in zichzelven gekeerd zich zelf genoeg is, en niet doet wat het niet wil, al zou het ook een verkeerd standpunt innemen. (2) Wat zal het dan wel zijn wanneer het over het een of ander een oordeel velt, nadat het met de rede te rade is gegaan ? (3) Daardoor is de vrije, redeneerende menschenziel een sterke burcht vrij van passies. Want er bestaat voor den mensch geen veiliger plaats om zijn toevlucht te nemen en zoo in het vervolg onoverwinnelijk te zijn. (4) Hij die die burcht niet kent, is dom, hij die ze kent en er zijn toevlucht niet toe neemt, is rampzalig.

49. — Zeg uzelven niets meer dan hetgeen de eerste indrukken u melden. (2) Men heeft u geboodschapt dat iemand van u kwaad heeft gesproken. Ja, dat heeft men geboodschapt. Dat het u echter kwaad heeft gedaan, heeft men er niet bij gezegd. (3) Ik zie dat mijn kindje ziek is. Dat zie ik. Dat zijn

toestand gevaarlijk is, zie ik niet. (4) Blijf dus zoo steeds bij de eerste indrukken, en voeg er van binnen uit niets aan toe, en er zal u niets gebeuren. Zeg er veel liever bij dat gij elk dier dingen erkent als iets wat in het heelal voorkomt.

50. — Een bittere komkommer. Werp hem weg. Doornstruiken op mijn pad. Ontwijk ze. Dat is genoeg. Zeg er toch niet bij : waarom bestaat dat in het heelal ? Gij zoudt dan iemand die de natuur bestudeerde uitlachen zooals gij ook een werkman of schoenmaker zoudt uitlachen omdat gij in zijn werkplaats zaagsel en afval zoudt zien van hetgeen daar afgewerkt was. (2) Zij ten minste hebben nog plaats het ergens neer te werpen, de natuur van het heelal daarentegen heeft buiten zichzelf niets meer, doch het verwonderlijke van hare kunst is, dat zij, wanneer zij zichzelf omlijnd heeft, alles wat binnen haar schijnt te niet te gaan en te verouderen en onbruikbaar te worden, verandert in zichzelf, en dat zij uit dit alles weer opnieuw andere, nieuwe dingen voortbrengt, zoodat zij geen materie van buiten noodig heeft, en evenmin een plaats om al wat rot is, weg te werpen. Zij heeft genoeg aan haar eigen plaats, aan haar eigen stof en haar eigen kunst.

51. — Niet oppervlakkig heenstappen over uw daden, in uwe gesprekken niet alles dooreenmengen, niet in onzekerheid blijven wat uwe indrukken betreft, uw ziel zij niet plotseling ingetogen, plotseling weer uitgestort, niet te veel bezigheden hebben in dit leven.

(2) Men doodt u, men verdeelt uw vleesch, men vervloekt u. Wat verhindert daarbij uw redeneerende menschenziel zuiver te blijven, verstandig, wijs, rechtvaardig ? Het is er mee alsof iemand bij een bron stond van helder en zoet water, en die vervloekte. De bron echter houdt niet op drinkwater voort te brengen, en al werpt men er slijk in of vuil, zij drijft het uiteen en spoelt het weg en wordt er op geen enkele wijze door besmeurd. (3) Hoe zult gij zulk een steeds nieuw-stroomende bron verkrijgen in u, inplaats van een put ? Door uzelf ten allen tijde gade te slaan om u onafhankelijk te houden, doch vriendelijk, eenvoudig en bescheiden daarbij.

52. — Hij die niet weet wat het heelal is, weet niet waar hij

zich bevindt. Hij die niet weet waartoe hij geschapen is, weet niet wat hijzelf, noch wat het heelal is. (2) Hij die zich een dezer vragen niet stelt, zou niet weten te zeggen waartoe hij geschapen is. Wie schijnt u nu dien lof dergenen die hem toejuichen te ontvluchten of te + die zelfs niet weten waar zij zich bevinden, noch wat voor wezens zij zijn ?

53. — Gij verlangt te worden geprezen door een mensch die driemaal per uur zichzelf vervloekt. Gij wilt een mensch behagen die zichzelven niet behaagt ? (2) Is het wel mogelijk dat iemand die berouw heeft over bijna alles wat hij doet, zichzelven behaagt ?

54. — Niet langer meer alleen ademen te zamen met de lucht die u omgeeft, doch ook te zamen met het verstand dat alles omvat, denken. (2) Want het verstandelijk vermogen is overal doorgedrongen, en beweegt zich tusschen al wat in staat is het op te nemen, zoo goed als de lucht die doordringt in hetgeen haar kan inademen.

55. — Over het algemeen schaadt het kwaad het heelal niet; in bijzondere gevallen wordt er niemand anders geschaad als hij aan wien het is toegelaten zich er op het oogenblik zelf dat hij het verlangt, van te ontdoen.

56. — Voor mijn vrijen wil is de vrije wil van mijn naaste evenzoo onverschillig als zijn levensbeginsel of zijn stof. (2) Want al zijn wij ook op de eerste plaats geschapen ter wille van elkander, toch oefent het hegemonikon van ieder afzonderlijk zijn heerschappij uit. Anders zou immers het kwaad van mijnen naaste mijn kwaad zijn. God heeft dat niet zoo gewild, opdat het niet in eens anders macht zou staan mij ongelukkig te maken.

57. — De zon schijnt zich zelf uitgegoten te hebben, en heeft zich zeker wel naar alle zijden uitgestort, zonder zich echter leeg te storten. Want haar uitstroomen is een zich uitspreiden. (2) Omdat zij zich ἐκτείνεται uitstrekt, worden hare stralen ἀκτῖνες genoemd. (3) Wat zulk een straal is, kunt gij wel zien, indien gij er op let hoe het zonnelicht door een nauwe

opening binnendringt in een huis dat men donker heeft gemaakt. Want zij strekt zich recht uit, en st⁻⁻nt als het ware tegen het vaste voorwerp dat zij ontmoet, e lat de lucht aan de andere zijde tegenhoudt. Daar bli⁻ft zij ı sten zonder weg te glijden of te vallen. (4) Zoo moe de ui trooming en de verspreiding zijn van uw redeneere ıde m schenziel, nooit een zich leegstorten, maar een zich u spreic ı, en zich tegenover de hinderpalen die zij ontmoet, ooit g eldig of onstuimig inspannen, zich vooral niet lat n vall ı, en haar licht doen stralen over hetgeen haar ont angt. nmers, hetgeen haar laat voorbijtrekken, berooft zic zelf v haar glans.

58. — Hij die den dood vreest, v eest e ı bewusteloozen toestand of een onbekend soort van zinnel ke waarneming. (2) Doch : ofwel men heeft geen zi nelijk waarneming, en dan heeft men geen waarneming mee van s kwaads — ofwel men ontvangt een ander soort va zinne ke waarneming, en zal dus een ander levend wezen z jn, en iet ophouden te leven.

59 — De menschen zijn voor elk ıder geschapen. Onderwijs hen dus of verdraag hen.

60. — Op een andere wijze beweegt zich het werptuig, op een andere wijze het verstand. Het verstand nu, wanneer het zich zelf bewaakt, zoowel als wanneer het zich geheel verdiept in zijn beschouwing, beweegt zich juist als het werptuig recht vooruit op hetgeen voor hem ligt.

61. — Doordringen in eens ieders hegemonikon — maar ook ieder ander laten binnendringen in eigen hegemonikon.

BOEK 9.

WIE onrecht bedrijft handelt goddeloos. Immers, daar de natuur van het heelal de redelijke wezens geschapen heeft ter wille van elkander, om elkander zooveel mogelijk te helpen, doch nooit te schaden, is het duidelijk dat hij die dat raadsplan overtreedt, een goddeloosheid begaat tegenover de eerbiedwaardigste der godheden. (2) Hij ook die bedriegt, begaat een goddeloosheid tegen dezelfde godheid. Want de natuur van het heelal is de natuur van het zijnde, en al het zijnde immers is onderling nauw verwant. (3) Bovendien wordt die godheid nog waarheid genoemd en is de oorzaak aller waarheden. (4) Daaruit volgt dat hij die bedriegt een goddeloosheid bedrijft daar hij al bedriegende onrecht doet. Wie echter onvrijwillig bedriegt, begaat onrecht omdat hij niet overeenkomt met de natuur van het heelal, en tegen de orde van de natuur handelt door de natuur van het heelal te bestrijden. (5) Immers hij die ondanks zich zelf tegen de waarheid ingaat, bestrijdt haar. Van de natuur toch had hij een gesteltenis gekregen, die hij verwaarloosde en daarom is hij niet meer in staat leugen van waarheid te onderscheiden. (6) En zeker handelt ook hij goddeloos die genot als een goed najaagt en pijn als een kwaad ontvlucht. Het kan wel niet anders of zoo iemand moet dikwijls toornig zijn op de natuur van het heelal omdat zij op onbillijke wijze hare gaven ver-

deelt onder boozen en goeden, daar de slechten dikwijls genieten, en alles bezitten wat genot verschaffen kan, terwijl de goeden omringd zijn van smart en van al wat die smart veroorzaakt. (7) Ook hij die moeiten vreest, zal een of andere keer bang zijn voor hetgeen in het heelal kan plaats grijpen, en dat is reeds goddeloosheid. (8) Wie het genot najaagt zal niet nalaten onrecht te plegen, en dat is een goddeloosheid die klaar blijkt. (9) Doch het is noodig dat degenen die de natuur willen volgen en eensgezind met haar leven, voor dezelfde dingen waarvoor de natuur onverschillig is (zij zou immers niet zoowel genot als smart geschapen hebben indien zij voor beide niet onverschillig ware) zelf onverschillig zijn. Hieruit volgt dat al wie niet onverschillig is voor smart en genot, voor dood en leven, voor roem en smaad, dingen, waarvoor de natuur van het heelal onverschillig is — duidelijk blijkt goddeloos te zijn. (10) Ik zeg dat de gemeenschappelijke natuur van dit alles gebruik maakt terwijl zij er onverschillig voor is. Ik zou echter even goed kunnen zeggen dat alles geschiedt overeenkomstig een reeks elkander opvolgende voorvallen, volgens een zeer oud plan van de voorzienigheid waardoor zij vanaf een zeker aanvangspunt streefde naar de inrichting der wereldorde, terwijl zij eenige beginselen in zich had opgenomen van wezens die eens bestaan zouden, en de vermogens had afgebakend die de zelfstandigheden zouden kunnen voortbrengen zoowel als hunne veranderingen en gevolgen.

2. — Het zou aangenamer zijn indien men uit het midden der menschen kon weggaan zonder ervaring te hebben opgedaan van allerlei verzinsels en huichelarij en weelde en hoogmoed. (2) Is dat niet mogelijk dan is het beter te sterven dan zich met dit alles te verzadigen. (3) Of zult gij er de voorkeur aan geven dicht bij het kwaad te blijven zitten, en de ervaring overreedt u nog niet die pest te ontvluchten ? (4) Het bederf immers der redeneerende menschenziel is veelmeer een pest dan die slechte temperatuur en die verandering in het levensbeginsel dat u omvat houdt. (5) Dat laatste is de pest voor wezens voor zoover ze leven, het eerste is de pest voor menschen voor zoover ze mensch zijn.

3. — Veracht den dood niet, doch verheug er u over als

over een van die dingen die door de natuur gewild zijn. (2) Want wat jong zijn is en oud worden, opgroeien en in kracht staan, tanden hebben, en een baard, en wit haar, bevruchten, zwanger zijn en ter wereld brengen, alsook alle andere werkingen der natuur gelijk het de verschillende tijdperken van uw leven meebrengen, is ook het ontbonden worden. (3) Dat is dus een overweging die een mensch past, tegenover den dood niet vermetel, noch afwerend, noch hoogmoedig te staan, doch hem als een van de werkingen der natuur te verbeiden. (4) En zooals gij het oogenblik afwacht waarop uw kind uit den schoot uwer echtgenoote zal verlost worden, moet gij ook het oogenblik afwachten waarop uw levensbeginsel zal verlost worden uit zijn omhulsel. (5) Wilt gij soms een eenvoudiger geneesmiddel dat uw hart raakt, dan zal de gedachte aan de dingen die gij zult achterlaten en de karakters..... waarmee gij niet meer zult moeten omgaan, u het meest met den dood verzoenen. (6) Allerminst echter moogt gij u toornig maken op zulke menschen, maar bezorgd voor hen zijn en hen geduldig verdragen, u toch herinnerend dat gij geen afscheid behoeft te nemen van menschen die dezelfde principen deelen als gij. (7) Want dat alleen zou u nog aan het leven kunnen vasthouden en binden, indien het u vergund ware te leven met degenen die leven volgens dezelfde beginselen als gij. (8) Nu ziet gij daarentegen hoe groot uw afmattende arbeid is te midden van die wanklank der samenleving, zoodat gij moet zeggen : « Kom toch snel, o dood, opdat ik niet te eeniger tijd mijzelf vergete. »

4. — Wie zondigt, zondigt tegen zichzelven. Wie onrecht doet, doet zichzelf onrecht door zich slecht te maken.

5. — Dikwijls zondigt hij die niets doet, niet alleen degene die iets doet.

6. — Het vermogen om op het oogenblik zelf de indrukken te onderscheiden volstaat, het volstaat op het oogenblik zelf de daad ten bate van het algemeen welzijn te stellen, en op het oogenblik zelf dankbaar te zijn voor al wat er geschiedt tengevolge van innerlijke oorzaken.

7. — Zijn indrukken uitwisschen, zijn begeerten bedwingen, zijn verlangens uitdooven, zijn hegemonikon zelfstandig laten zijn.

8. — Onder de redelooze wezens is er één enkele redelooze ziel uitgedeeld — onder de redelijke wezens één enkele verstandelijke ziel, (2) zooals er ook een enkele aarde is voor alles wat de aarde bewoont, zooals wij in één enkel licht zien, en één enkele lucht inademen, wij, dat is al wat zien kan en met een levensbeginsel bedeeld is.

9. — Al wat bedeeld is met iets wat het met anderen gemeen heeft, spoedt zich naar hetgeen met hem verwant is. (2) Al wat van de aarde is bestaat op aarde. Al wat vloeibaar is, tracht samen te vloeien ; zoo ook wat de lucht betreft, vandaar dat men zelfs geweld moet gebruiken om het te verhinderen. (3) Wegens het element van het vuur laait het vuur zoo hoog op en verlangt zoo zeer zich met al het vuur dat zich hier bevindt te verbinden, dat alle materie die ook maar eenigszins droog is — gemakkelijk ontvlamt omdat er maar weinig in vermengd is wat het ontbranden verhindert. (4) En al wat deel heeft + aan de verstandelijke natuur haast zich ook, en wel meer nog naar hetgeen er mee verwant is. (5) Immers naarmate het verhevener is boven andere naturen is het ook beter in staat zich te vermengen en samen te vloeien met zijns gelijke. (6) Spoedig toch vond men bij de redelooze wezens zwermen en kudden, men zag ze hun jongen grootbrengen, zelfs bestond er onder hen, ik zou bijna zeggen, werkelijke liefde. Want hier ontwaarde men reeds redelooze zielen, en in deze hoogere wezens een drang naar samenleving dien men bij planten, steen of hout niet vond. (7) Bij de redelijke wezens zag men staatkundige gemeenschappen, familieleven, vergaderingen en in oorlogen verdragen en wapenstilstand. (8) Bij de wezens die nog verhevener en zelfs van elkaar verwijderd zijn, bestaat er toch een zekere eenheid, zooals bij de sterren. (9) Want de gezamenlijke opgang tot iets verheveners kan zelfs in de wezens die van elkaar verwijderd zijn, onderlinge verstandhouding bewerken. (10) Doch zie wat nu op het oogenblik geschiedt. Alleen de verstandelijke wezens zijn het die de genegenheid voor elkaar verwaarloozen, en

niet denken aan een samenleving ; alleen daar is het dat men niet in elkaar overvloeit. (11) Doch al ontvlucht men elkaar, steeds wordt men toch weer samengebracht. Want de natuur heeft de overhand. Indien gij er acht op slaat, zult gij wel begrijpen wat ik zeg. (12) Veeleer zou men een stoffelijk wezen ontwaren dat in geenerlei betrekking staat met een ander stoffelijk wezen, dan een mensch afgescheiden van den mensch.

10. — Zoowel de mensch als God en het heelal draagt vrucht. Ieder draagt vrucht in eigen jaargetijde. (2) Al gebruikt de gewoonte het woord « vruchtdragen » ook meestal voor den wijnstok en dergelijke, dat hindert niet. (3) De rede nu draagt zoowel een gemeenschappelijke als eigen vrucht, en daaruit ontstaat al dat andere dat van denzelfden aard is als de rede.

11. — Indien het in uw macht staat, breng hem dan door uw onderrichting tot andere gedachten — zoo niet, denk er dan aan dat juist voor zulke gevallen u welwillendheid is toebedeeld. (2) Zelfs de goden zijn welwillend tegenover zulke menschen. In sommige opzichten helpen zij hen zelfs — zoo als bij het verkrijgen van gezondheid, rijkdom en roem ; zoo goed zijn zij. Dat staat ook in uw macht. Of zeg me, wie verhindert u dat ?

12. — Zwoeg niet als een rampzalige, noch als iemand die medelijden of bewondering verlangt, verlang slechts één enkel ding, u te bewegen en stand te houden zooals de maatschappelijke rede dat verlangt.

13. — Vandaag ben ik uit alle verwarring gestapt — of liever, ik heb alle verwarring naar buiten geworpen. Want niet daarbuiten, doch binnen huisde zij, in mijne inbeelding.

14. — Dat alles is heel gewoon geworden door de ervaring, kortstondig wat de tijd betreft, vuil wat de materie betreft. (2) En alles is op het oogenblik zooals ten tijde van degenen die wij begroeven.

15. — Die dingen staan op zichzelf, en buiten de deur, terwijl ze niets over zichzelf weten, en niets over zichzelf kunnen aantoonen. Wat brengt ons dan op de hoogte ervan ? Ons hegemonikon.

16. — Niet in de potentie, maar in de act van een redelijk, maatschappelijk wezen is het goed en het kwaad gelegen, zooals ook voor hem de deugd en boosheid niet gelegen zijn in de potentie maar in de act.

17. — Voor een steen die omhoog geworpen wordt is het geen kwaad naar beneden te vallen, zoomin als het een goed is naar boven te worden geworpen.

18. — Dring binnen tot in hun hegemonikon en zie wat voor rechters gij vreest, en welk oordeel zij vellen over zichzelf.

19. — Alles is in verandering begrepen, en gij zelf verandert voortdurend, en in zekeren zin zijt gij bezig te niet te gaan, gij en het heelal.

20. — De zonde van een ander moet men bij dien ander laten rusten.

21. — Het ophouden van een werking of van een streving, het einde, of als het ware de dood van een veronderstelling, is geen kwaad. (2) Doorloop eens de verschillende leeftijden, zooals de kinderjaren, de jongelingsjaren, de bloeitijd van het leven, den ouderdom ; ook daar overal verandering en dood. Is dat soms vreeselijk ? (3) Doorloop daarna het leven dat gij leiddet bij uw grootvader, vervolgens bij uw moeder, dan bij uw vader, en wanneer gij ook daar veel verandering en einde vindt, moet gij uzelf afvragen : Is dat soms vreeselijk ? (4) Zoo zal ook het volledig einde, de volkomen rust en verandering van uw leven niets vreeselijks zijn.

22. — Snel naar uw eigen hegemonikon, en naar dat van het heelal en van uw naasten. (2) Naar uw eigen hegemonikon opdat gij het zoudt maken tot een rechtvaardig verstand — naar dat van het heelal om u in herinnering te brengen waarvan gij een deel uitmaakt — naar dat van uwen naasten opdat gij zoudt weten of hij onwetend of verstandig is, en tege-

lijkertijd er rekening mee zoudt houden dat hij uw bloedverwant is.

23. — Laat, evenals gijzelf een aanvulling zijt van de maatschappij, ook elk uwer daden een aanvulling zijn van het maatschappelijk leven. (2) Elk uwer daden immers die geen betrekking heeft hetzij van dichtbij, hetzij van verre, op het maatschappelijk doel, brengt uw leven in verwarring en laat u niet toe een eenheid te zijn, en is zelf oproerig evenals iemand die onder het volk een deel om zich zelf verzamelt, het van zoo verheven eenheid afscheurend.

24. — Kindertwist en kinderspel, levensbeginsels die lijken dragen zoodat al wat met dit doodenrijk in verband staat een nog grootere werkelijkheid voor ons wordt.

25. — Bezie de hoedanigheid van de oorzaak en beschouw haar van de stof ontdaan, omlijn dan vervolgens den tijd gedurende welke ten hoogste een dergelijke oorzaak kan stand houden.

26. — Gij hebt duizende rampen te verduren gehad, omdat het u niet volstond dat uw hegemonikon datgene deed waartoe het was geschapen. Nu is het genoeg.

27. — Wanneer anderen u berispen of haten, of dergelijke gevoelens laten blijken, keer u dan tot hun armzalige ziel, treed er binnen en zie wat voor menschen het zijn. (2) Gij zult zien dat gij er u niet moet over verontrusten dat zij zulk een meening over u hebben. Gij moet hun echter goedgezind zijn. Van nature immers zijn het uw vrienden. (3) En de goden komen hun op allerlei wijze te hulp, door droomen, orakels, en juist aangaande de dingen waarnaar zij streven.

28. — Dat zijn de steeds weerkeerende dingen van het heelal, boven, beneden, van eeuwigheid tot eeuwigheid. (2) En toch, de redeneerende ziel van het heelal heeft het oog gericht op elk voorwerp afzonderlijk. Indien dit zoo is, aanvaard dan hetgeen zij beoogde. Of wel heeft zij alles tegelijkertijd beoogd, en is het andere er een gevolg van, + en in zekeren zin + zijn er atomen of ondeelbaarheden, (3) kortom : ofwel is er een God, en alles is goed, ofwel alles gaat bij toeval, zorg gij dan maar, niet bij toeval uw weg te gaan.

(4) Binnenkort zal de aarde ons bedekken, vervolgens zal zij zelf veranderen, en haar nieuwe gestalte zal tot in het oneindige veranderen, en de daaropvolgende gestalten weer opnieuw tot in het oneindige. (5) Hij die de golven dier overgangen en veranderingen beschouwt, zal weldra een minachting gevoelen voor al wat sterfelijk is.

29. — De oorzaak van het heelal is een groote stroom. Die voert alles mee. (2) Hoe belachelijk zijn al die kleine politiekerig aangelegde menschjes, die zich naar zij meenen zoo wijsgeerig gedragen ; vol slijm zijn zij. (3) Wat nu, o mensch ? Doe wat uw natuur vraagt. (4) Hebt gij de gelegenheid, zet u dan aan den arbeid, en zie niet om, of iemand het ook zal bemerken. (5) Verwacht geen staat van Plato, het zij u genoeg, al vordert gij ook maar een zeer klein weinigje, overweeg er den goeden uitslag van, al is die ook nog zoo klein. (6) Immers wie zal er hun principen veranderen ? En wat vindt men, indien die principen niet veranderen, wel anders dan de slavernij van degenen die al zuchtende den schijn aannemen van te gehoorzamen ? (7) Welaan dan, lees hen nu ook Alexander en Philippus en Demetrius van Phalera voor, zij zullen dan wel inzien of die begrepen wat de gemeenschappelijke natuur verlangde, en of zij zichzelf opvoedden. Speelden zij slechts comedie, dan heeft niemand mij veroordeeld hen na te volgen. (8) Het werk der wijsbegeerte is eenvoudig en bescheiden. Haal me niet over tot hoovaardige manieren.

30. — Van uit den hooge neerzien op duizende van kudden en duizende van ceremoniën en allerhande scheepvaart bij storm en windstilte, op het verschil tusschen degenen die geboren worden, samen opgroeien, sterven. (2) Overweeg vervolgens het leven dat oudtijds door anderen geleefd werd en dat na u zal geleefd worden, en dat nu onder de Barbaren geleefd wordt. En hoevelen er niet eens uw naam kennen, hoevelen u zeer snel vergeten en hoevelen die nu misschien u prijzen en u binnen zeer korten tijd zullen uitschelden. En dat de herinnering niets waard is, noch de roem, noch al het andere.

31. — Onlijdelijkheid wat betreft de gebeurtenissen die een uitwendige oorzaak hebben, gerechtigheid bij de daden waar-

van gij de oorzaak zijt. (2) Dat is de streving en de handeling wier doel gelegen is in de daden die het algemeene welzijn beoogen, omdat het overeenkomstig de natuur is.

32. — De dingen die u hinderen, kunt gij van veel overtolligs ontdoen, daar zij geheel en al in uw veronderstelling gelegen zijn en gij zoudt een breed veld voor u openen, wanneer gij in gedachte gansch het heelal zoudt omvatten en geheel de eeuwigheid zoudt overwegen en acht slaan op de zeer snelle verandering die er plaats grijpt in elk ding afzonderlijk, en overwegen hoe kort het leven is vanaf de geboorte tot de ontbinding, welk een afgrond er bestaat voor uw geboorte zoowel als een even groote oneindigheid na uw ontbinding.

33. — Alles, wat gij ook maar ziet, zal zeer snel te niet gaan, en degenen die toezien hoe het te niet gaat, zullen ook zelf zeer snel te niet gaan. (2) En wie op zeer hoogen leeftijd sterft zal er hetzelfde aan toe zijn als hij die vóór zijn tijd stierf.

34. — Welk hegemonikon zij hebben, en waarvoor zij zich beijveren, en welke redenen zij hebben om u te beminnen en te vreezen. Verbeeld u dat gij hun zieltjes naakt voor u hebt liggen. (2) Wat vermetele gedachte dat zij u zouden schaden door u te beschimpen, of u nuttig zijn door u te verheffen.

35. — Verlies is niets anders als verandering. In die verandering nu schept de natuur van het heelal, overeenkomstig welke alles op zoo schoone wijze ontstaat,[72] van eeuwigheid in gelijke gestalte ontstond en al het andere in gelijke gestalte ontstaan zal, behagen. (2) Wat beweert gij nu toch dat alles op een verkeerde wijze ontstond, dat alles altijd slecht zal zijn en er bij zulke goden geen enkel vermogen te vinden is dat eens wat orde kan brengen — dat integendeel het heelal veroordeeld is onophoudelijk door rampen te worden geteisterd ?

[72] φύσις, καθ' ἣν πάντα καλῶς γίνεται. Lezing van de handschriften. Schenkl wijzigt καλῶς in καθῶς. Er is geen enkele reden deze les te veranderen ; καλῶς staat hier in tegenstelling met het eenige regels verdere κακῶς ἔσται.

36. — Hoe minderwaardig is de materie die aan alles ten grondslag ligt, water, stof, beenderen, vuilnis, of wel : een hard worden van de aarde : marmer, bezinksel, goud en zilver ; haar, een kleed, bloed ; purper, en zoo meer. (2) En het levensbeginsel is ook iets dergelijks, een verandering van het eene element in het andere.

37. — Genoeg met dit rampzalig leven, dat gemor en apenspel. (2) Wat verontrust gij u ? Wat nieuws steekt er in dat alles ? Wat brengt u buiten uzelf ? Wat is er de oorzaak van ? Overweeg die. De materie ervan ? Overweeg die. Behalve oorzaak en materie is er niets. (3) Maar keer u tot de goden en word eindelijk eens eenvoudiger en beter.

(4) Het is hetzelfde die zaken te beschouwen gedurende honderd of gedurende drie jaar.

38. — Indien hij gezondigd heeft, laat het kwaad dan daar bij hem. Maar misschien heeft hij niet gezondigd.

39. — Ofwel vanuit één enkele verstandelijke bron vloeien alle gebeurtenissen toe als aan een enkel lichaam, en geen der ledematen moet zich beklagen over hetgeen het geheel overkomt, ofwel er zijn atomen en geschiedt er niets anders als vermengen en uiteenvallen. (2) Wat verontrust u dus ? Zeg tot uw hegemonikon : gij zijt dood, gij zijt te niet gegaan, een huichelaar zijt gij, een kuddebeest, met het vee graast gij op de weide.

40. — Ofwel de goden zijn onmachtig of ze kunnen iets. (2) Indien zij niets kunnen, waarom bidt gij dan ? Indien zij wel wat kunnen, waarom bidt gij dan niet liever dat zij u zouden schenken niet te vreezen voor een dier onbeteekenende dingen, noch ze te begeeren, noch ze te betreuren, liever dan te bidden om het al of niet verkrijgen ervan ? (3) Indien zij den menschen te hulp komen, kunnen zij in elk geval ook daarin te hulp komen. (4) Maar misschien zult gij zeggen : « de goden hebben dat in mijn eigen macht gegeven ». (5) Is het dan niet beter bij de dingen die in uw eigen macht liggen van uw vrijheid gebruik te maken, liever dan slaafs en neerslachtig te verduren hetgeen niet in uw macht ligt ? Bovendien, wie zegt u dat de goden niet ook hulp verleenen bij hetgeen in onze

macht ligt ? (6) Begin dus om zulke dingen te bidden en gij zult zien. (7) Iemand bidt : « Laat mij toch bij die vrouw slapen. » Gij : « Laat mij toch niet begeeren bij die vrouw te slapen » ; (8) een ander : « laat mij daarvan verlost worden ». (9) Een ander : : « laat mij mijn kindje niet verliezen », gij : « laat mij niet bevreesd zijn mijn kindje te verliezen ». (10) Kortom, bid op deze wijze, en zie wat er geschiedt.

41. — Epicurus zegt [73] : « Toen ik ziek was liepen mijne gesprekken niet over mijn lichaamslijden, en met degenen die mij bezochten sprak ik niet over zulke dingen. Maar ik voltooide mijn studies over de natuur die ik reeds eerder had aangevat, en vooral hield ik mij bezig met die vraag, hoe de redeneerende menschenziel, niettegenstaande zij deel heeft aan zekere bewegingen die in het lichaam gevestigd zijn, toch onbewogen waakt over eigen goed, en ik liet de geneesheeren niet toe zich te verheffen alsof zij iets bijzonders deden, maar het leven verliep goed en schoon. » (2) Gij nu moet in een ziekte, indien gij soms ziek zijt, en in elke andere omstandigheid dezelfde gedachten koesteren als hij. Immers niet af te wijken van de wijsbegeerte, welke gevallen zich ook voordoen, en niet te zwetsen met menschen die niet op de hoogte zijn, en met hen die de natuur bestudeeren, is een voorschrift van alle secten..... en al zijn aandacht te vestigen op hetgeen op dit oogenblik zelf moet gedaan worden en op het werktuig waarmede men werkt.

42. — Wanneer gij aanstoot neemt aan iemands onbeschaamdheid, vraag u dan onmiddellijk af : is het wel mogelijk dat er op aarde geen onbeschaamde lieden zouden zijn ? Dat is niet mogelijk. (2) Eisch dus niet het onmogelijke. Want hij die u pijn deed is immers een van die onbeschaamden die er noodzakelijk in het heelal moeten zijn. (3) Houd dit zelfde princiep gereed bij dengene die tot alles in staat is, bij den trouwelooze, bij eenieder, die wat voor zonden ook bedrijft. (4) Want op het oogenblik zelf dat gij de onmogelijk-

[73] Epicurus' *fragment* 191, Usener. De eenige plaats waar deze woorden bewaard zijn.

heid inziet dat zulk een soort van menschen niet zou bestaan, zult gij welwillender tegenover ieder afzonderlijk gestemd zijn. (5) Zeer goed is het ook onmiddellijk te bedenken welke deugd de natuur den mensch schonk tegenover dat bepaalde gebrek. Immers schonk zij hem als het ware een tegengif : tegenover wreedheid zachtmoedigheid, tegenover andere gebreken andere hoedanigheden. (6) Kortom, het staat in uw macht den afgedwaalde terecht te wijzen. Want al wie zondigt, wijkt af van zijn doel, en verdwaalt. (7) En gij, wat schade leedt gij door zijn boosheid? Immers, gij zult niemand dergenen op wie gij toornt, aantreffen die iets van zulk een aard kan doen, dat uw redeneerende menschenziel er minder op wordt. En dat is toch maar het eenige waarin voor u het kwaad en het schadelijke gelegen is. (8) Wat geschiedde er dan voor slechts of kwaads wanneer een onbeschaafde een daad stelde van een onbeschaafde ? Zie toe of gij uzelf niet veeleer moet verwijten dat gij niet voorzaagt dat zoo iemand zulk een fout zou moeten begaan. (9) Uit uw rede ontvingt gij het middel om op te merken dat het waarschijnlijk is dat een dergelijk iemand een dergelijke daad zou stellen, toch ontgaat u dat, en zijt gij verbaasd dat hij zondigde. (10) Vooral moet gij tot uzelven inkeeren wanneer gij hem trouweloosheid of ondankbaarheid verwijt. (11) Duidelijk blijkt dan dat de fout bij u ligt, hetzij omdat gij van iemand met zulk een gezindheid verwacht hebt dat hij trouw zou blijven, hetzij omdat gij hem niet zonder voorbehoud een dienst bewezen hebt, alsof gij niet onmiddellijk geheel de vrucht uit uw daad zelf genoten hadt. (12) Immers wat verlangt gij nog meer, nadat gij iemand een weldaad hebt bewezen ? Volstaat het u niet dat gij gehandeld hebt overeenkomstig uw natuur, en verlangt gij een belooning daarvoor ? Alsof het oog iets in ruil vroeg omdat het zag, of de voeten omdat zij gingen. (13) Zooals die ledematen daartoe zijn geschapen, zooals zij overeenkomstig hun aanleg werkend hun doel bereiken, heeft ook de mensch die geschapen is om wèl te doen, gedaan waartoe hij geschapen is, en bereikt hij zijn doel, wanneer hij een weldaad bewijst of een ander helpt bij iets wat in zichzelf onverschillig is.

BOEK 10.

MIJN ziel, zult gij wel ooit goed en eenvoudig, en één en onomsluierd zijn, duidelijker zichtbaar dan het u omringend lichaam ? Zult gij wel ooit genieten van een gesteltenis die geneigd is tot liefhebben ? (2) zult gij wel ooit geheel vol zijn, zonder behoeften en zonder nog méér te begeeren, niet verlangend naar bezielde of onbezielde wezens, naar zingenot ? Evenmin naar tijd om nog langer te genieten, noch naar plaats of land of goed klimaat of een welgeregelde maatschappij ? (3) Zult gij wel ooit tevreden zijn met den huidigen toestand, u verheugen over alles wat u omringt, uzelf overtuigen dat al wat u omringt u van de goden toekomt, en dat alles goed is voor u en goed zal zijn wat hun dierbaar is en wat zij verlangen te geven tot welzijn van dat volmaakte wezen, dat goede, rechtvaardige, schoone wezen dat alles voortbrengt, vereenigd houdt en omsluit, dat al wat te niet gaat opneemt om het te gebruiken tot een schepping van andere daarop gelijkende wezens ? (4) Zult gij het wel ooit zoo ver brengen aldus met goden en menschen te leven dat gij niet op hen toornt en dat niemand een ongunstige meening over u koestert ?

2. — Onderzoek wat uw natuur van u eischt als waart gij door die natuur alleen bestuurd ; doe vervolgens wat zij van u vraagt en doe het tevreden — opdat uwe natuur door welke

gij een levend wezen zijt niet minder goed gesteld zij. (2) Vraag u vervolgens af wat uwe natuur, door welke gij een levend wezen zijt, vraagt, en aanvaard dat alles, opdat uwe natuur door welke gij een redelijk wezen zijt, niet minder goed gesteld zij. (3) Het redelijke echter valt onmiddellijk samen met het maatschappelijke. Wanneer gij u aan deze voorschriften houdt, zult gij niet vermetel handelen.

3. — Al wat er gebeurt, gebeurt of wel zóó, dat gij het van nature kunt dragen, of wel zóó dat gij het van nature niet kunt dragen. (2) Overkomt u iets wat gij van nature kunt dragen, wees dan niet ontevreden maar draag het daar gij er van nature toe in staat zijt. Zijt gij er echter van nature niet toe in staat, wees dan niet ontevreden — want het zal zoowel aan zichzelf als aan u een einde maken. (3) Denk er echter aan dat het u van nature mogelijk is alles, waarover gij uzelf de meening kunt vormen dat het dragelijk is of uit te houden, — te dragen door u bewust te worden dat het uw voordeel of plicht is zulks te doen.

4. — Vergist hij zich, dan moet gij hem vriendelijk terechtwijzen en hem zijn vergissing aantoonen. (2) Zijt gij daartoe niet in staat, beschuldig dan uzelf — of zelfs uzelven niet.

5. — Al wat u overkomt, is u van eeuwigheid af voorbestemd. En het samenweefsel der oorzaken heeft van eeuwigheid af aan uwe zelfstandigheid samengesponnen met deze gebeurtenis.

6. — Of atomen, of natuur. Laat ons eerst vaststellen dat ik deel uitmaak van het heelal dat door de natuur bestuurd wordt. Vervolgens, dat ik nauw verbonden ben met de verwante deelen. (2) Immers, indien ik daaraan denk, zal ik, daar ik een deel ben, ontevreden zijn over niets wat mij vanuit het heelal wordt toebedeeld. (3) Voor het deel toch is niets schadelijk wat nuttig is voor het geheel. Want het geheel heeft niets wat hem niet nuttig is. Alle naturen toch hebben dat gemeen, maar de natuur van het heelal heeft bovendien het voorrecht door geen enkele oorzaak van buiten gedwongen te worden iets voort te brengen dat haar zelf schadelijk is. (4) Door dus te overwegen dat ik een deel van dat geheel

ben, zal ik tevreden zijn met al wat mij overkomt. (5) Daar ik echter in nauwe betrekking sta met de mij verwante deelen, zal ik niets doen wat tegen het belang van de gemeenschap is, veeleer zal ik het welzijn mijner verwanten beoogen en al mijn streven richten op wat voor de gemeenschap voordeelig is, en mij van het tegenovergestelde onthouden. (6) Wanneer men dit bereikt, kan het wel niet anders of het leven zal goed verloopen zooals ook, naar men zien kan, het leven van een burger zich voortbeweegt van de eene daad op de andere, die nuttig is voor zijn medeburgers — en die zich verheugt over al wat de stad hem toedeelt, goed verloopt.

7. — De deelen van het geheel, zoovelen er van nature in het heelal begrepen zijn, moeten noodzakelijk te gronde gaan. Met dit « te gronde gaan » is verandering bedoeld. (2) Ware dit voor die deelen van nature een kwaad, dan zou het heelal niet goed bestuurd worden. Die deelen loopen immers op verandering uit en zijn elk op een afzonderlijke wijze bestemd om te niet te gaan. (3) Of wel is dus de natuur van zin geweest haar eigen deelen kwaad te berokkenen en ze zoo voort te brengen dat ze in het kwaad konden vallen, of wel is het haar ontgaan dat zulke dingen geschieden. Zoowel het een als het ander is onwaarschijnlijk. (4) Hoe belachelijk is het echter, de natuur er buiten te willen houden, en alles te verklaren uit het feit dat die deelen nu eenmaal zoo ontstaan zijn, eenerzijds te beweren dat die deelen van het heelal ontstaan zijn om te veranderen, en anderzijds er zich over te verbazen als over iets wat tegen de natuur geschiedt, of er over te toornen, te meer daar het een ontbinding geldt in die elementen waaruit elk deel is samengesteld. (5) Immers is er ofwel een uiteenvallen van de elementen waaruit die deelen zijn samengesteld, ofwel een verandering van hetgeen massief was in aarde, van wat ijl was in lucht, zoodat ook die deelen worden opgenomen in de rede van het heelal, onverschillig of de wereld periodiek wordt verbrand of door een eeuwig voortdurende ruiling wordt vernieuwd. (6) Denk dus niet dat wat massief of wat ijl is, datgene is wat van af de eerste schepping bestaat. (7) Want al wat men van gisteren of eergisteren ontving, is samengestroomd uit wat voedsel en ingeadem-

de lucht. (8) Datgene nu wat gij later hebt opgenomen verandert, niet wat uw moeder heeft voortgebracht. (9) Gesteld nu dat gij geheel vervlochten zijt met uwen persoonlijken aard, dan is dat nog geen beletsel voor hetgeen wij nu zegden.

8. — Wanneer gij uzelven die namen gegeven hebt van goed, bescheiden, waar, verstandig, eensgezind, verheven, zorg er dan voor nooit van naam te moeten veranderen, en keer zoo gij die namen kwaamt te verliezen, er zoo snel mogelijk weer toe terug. (2) Denk er aan dat dat « verstandig » voor u die nauwkeurig-onderscheidende oplettendheid moet beduiden bij elk voorval. « Eensgezind » : het vrijwillig aanvaarden van hetgeen door de gemeenschappelijke natuur toebedeeld wordt. « Verheven » : het verheven zijn van uw verstand zoowel boven de lichte als boven de hevige aandoeningen van uw lichaam, en boven den roem, den dood en dergelijke. (3) Indien gij uzelf nu houdt aan die namen, zonder u moeite te geven door anderen zoo genoemd te worden, zult gij een ander mensch zijn en een ander leven binnentreden. (4) Zoo iemand immers te zijn als gij tot nu toe waart, en door zulk een leven te worden gekweld en bevuild, is al te zeer eigen aan een onbeschaafd persoon die zich aan het leven vastklampt, aan iemand die gelijkt op de halfdoode diervechters die vol wonden en bloed smeeken toch nog tot den volgenden dag te worden bewaard om in denzelfden toestand nog eens voor dezelfde klauwen en beten te worden voorgeworpen. (5) Scheep u dus in op die enkele namen. Kunt gij daarbij blijven, blijf er dan als iemand die naar een of ander eiland der gelukzaligen is overgeplaatst. Bemerkt gij dat gij gaat vallen en u zelven niet meer meester kunt blijven, trek u dan onverschrokken terug naar een klein plekje waar gij u weer meester zult worden, of verlaat dit leven voor goed, doch zonder te toornen, eenvoudig, vrij, bescheiden, na tenminste deze ééne daad, namelijk op deze wijze heen te gaan, in uw leven te hebben gesteld. (6) Om u deze namen in het geheugen te prenten zal het u zeer goed helpen aan de goden te denken en te overwegen dat deze niet verlangen gevleid te worden, doch dat alle redelijke wezens op hen gelijken, dat de vijg de taak vervult van een vijg, de hond die van een hond, de bij die van een bij, de mensch die van een mensch.

9. — Comedie, oorlog, hartstocht, angst, slavernij, zullen dag voor dag in u die heilige principen uitwisschen die gij buiten de natuur om als indrukken hebt opgenomen, en laat verglijden. (2) Alles immers zoudt gij op zulk een wijze moeten beschouwen en doen, dat gij tegelijkertijd uw werkkracht tot volmaaktheid kondt brengen en uw beschouwing doen werkzaam zijn, en bovendien de wetenschap die gij uit werken en beschouwen opdoet, kost wat kost bewaren, ongemerkt, doch niet verborgen. (3) Wanneer toch zult gij genieten van eenvoud ? Wanneer van ernst, wanneer van de kennis omtrent elk voorwerp, wat het is naar zijn wezenheid, welke plaats het inneemt in het heelal, hoelang het van nature bestaan zal, waaruit het is samengesteld, aan wie het kan te beurt vallen, wie het kunnen geven en ontnemen ?

10. — Een spin verheft er zich op een vlieg te hebben gevangen, een ander een haas, een ander in zijn net een sardien, een ander wilde zwijnen, een ander beren, een ander Sarmaten.[74] (2) Zijn dat nu niet allen roovers, wanneer men hun principen beschouwt?

11. — Verwerf u een juiste methode om te zien hoe het een in het ander verandert, en houd u dan voortdurend aan die methode en oefen u bijzonder op dit punt. Niets is er immers dat den mensch een zoo ruimen blik kan geven. (2) Hij heeft zich van zijn lichaam ontdaan en nadat hij heeft ingezien dat hij binnen enkele oogenblikken alles zal moeten verlaten en heengaan van de menschen, steunt hij bij de daden die hij zelf verricht op de gerechtigheid en bij het overige wat hem overkomt op de natuur van het heelal. (3) Wat men hem ook zegt, van hem denkt of tegen hem doet, het zal zijn geest niet raken, daar deze twee regels hem volstaan : zelf op rechtvaardige wijze volbrengen wat hem op dit oogenblik zelf te doen staat, en beminnen wat hem wordt toebedeeld ; en alle stoornis en inspanning verwijdert hij. (4) Niets anders verlangt hij als den rechten weg die door de wet heen leidt te bewandelen, en God, die dien rechten weg gaat, te volgen.

[74] De Sarmaten. Een Germaansche volksstam waartegen Marcus Aurelius bijna doorloopend te strijden had.

12. — Wat behoefte hebt gij nog aan veronderstellingen indien gij op het oogenblik zelf zien kunt wat er moet gedaan worden, en indien gij het niet ziet, uw daad kunt uitstellen en de beste raadgevers raadplegen, of, indien er andere dingen zijn die u dat verhinderen, kunt voortgaan overeenkomstig de gelegenheden die zich voordoen, terwijl gij berekent hoe u het best te houden aan wat u rechtvaardig schijnt ? Hierin te gelukken is wel van het allergrootste belang, omdat ook onze mislukking alleen in dit punt kan gelegen zijn. (2) Doch hij die door alles heen de rede volgt is kalm, en terzelfdertijd vlug ; opgeruimd en terzelfdertijd ingetogen.

13. — Zoodra men uit zijn slaap ontwaakt moet men zich afvragen : zal het u onverschillig zijn, indien door een ander tot stand wordt gebracht wat recht is en schoon ? Het zal mij onverschillig zijn. Gij hebt toch niet vergeten wat voor menschen degenen die zich, anderen prijzend of berispend, zoo verheffen, zijn in bed, aan tafel, wat ze doen, wat ze ontvluchten, wat ze nastreven, wat ze stelen, wat ze rooven, wel niet met de handen en voeten, doch met dat deel van zich zelven dat het eerbiedwaardigst is en waardoor, indien men het wil, trouw, bescheidenheid, waarheid, wet en goede demon ontstaat ?

14. — De beschaafde en bescheiden mensch zegt tot de natuur die alles geeft en ontneemt : « geef wat gij wilt, ontneem wat gij wilt. » (2) Hij zegt dat niet op overmoedige wijze, doch haar ten volle gehoorzamend en beminnend.

15. — Weinig tijd is u nog overgelaten. (2) Leef als op een berg. Het maakt immers niets geen verschil of men nu hier of daar leeft, indien men maar overal leeft in het heelal als in een staat. (3) Geef den menschen een waarachtigen mensch te zien en te bestudeeren, een mensch die leeft overeenkomstig de natuur. (4) Dulden zij hem niet, dat zij hem dan dooden. Immers dat is beter dan zoo te leven.

16. — Het gaat er niet om over de hoedanigheden van een goeden mensch te redetwisten, doch een goede mensch te zijn.

17. — De voortdurende indruk van geheel de eeuwigheid en geheel de substantie, van het feit dat alles stuk voor stuk wat substantie betreft hetzelfde is als een vijgepit, wat den duur betreft als een zwenk van een drilboor.

18. — Bedenk bij al wat u onder de zintuigen valt dat het reeds in zijn ontbindingsproces, in verandering is begrepen, als ware het reeds rottend en uiteenvallend, of wel bedenk dat alles is ontstaan om eens te sterven.

19. — Wat voor menschen het zijn wanneer zij eten, slapen, zich paren, hun behoefte doen, en het overige. (2) Voorts, wanneer zij zich verheffen, een hoogen toon aanslaan, toornen, of wel van uit den hooge uitvaren. (3) En van hoevelen waren zij kort geleden nog de slaaf, en wel om welke redenen. En binnenkort, in welken staat zullen zij verkeeren.

20. — Voor elkeen is nuttig wat de natuur van het heelal voor elkeen brengt, en het is nuttig op het oogenblik zelf dat zij het brengt.

21. — Het land bemint den regen, [75] ook de eerbiedwaardige ether bemint hem. De liefde van het heelal bestaat er in uit te werken wat komen moet. Ik zeg dus tot het heelal : mijn liefde valt met de uwe samen. Zegt men zoo ook niet op dezelfde wijze dat iets φιλεῖ (bemint — hier in den zin van « pleegt ») te gebeuren ?

22. — Ofwel gij leeft hier en zijt er reeds aan gewend, ofwel gij trekt weg, en dat doet gij omdat gij het zelf zoo wilt, ofwel sterft gij, en uw taak is volbracht. Daar valt niets buiten. Wees dus goedsmoeds.

[75] Euripides, *fragment.* 890 (Nauck) :

ἐρᾷ δ' ὁ σεμνὸς οὐρανὸς πληρούμενος
ὄμβρου πεσεῖν εἰς γαῖαν Ἀφροδίτης ὕπο
ὅταν δὲ συμμιχθῆτον ἐς ταὐτὸν δύο,
φύουσιν ἡμῖν πάντα καὶ τρέφουσ' ἅμα,
δι' ὧν βρότειον ζῇ τε καὶ θάλλει γένος.

23. — Laat het u steeds duidelijk zijn dat het land overal hetzelfde is, en dat alles daar op den bergtop hetzelfde is als op het zeestrand of waar gij ook maar wilt. (2) Bij Plato [76] ook zult gij hetzelfde vinden: « zich insluitende op een berg, » zegt hij, « en zijn blatende kudde melken. »

24. — Welke beteekenis heeft mijn hegemonikon voor mij, en tot hoedanig hegemonikon maak ik het mij en waartoe gebruik ik het op dit oogenblik ? Is het niet van verstand ontbloot, niet onafhankelijk en losgescheurd van de gemeenschap en vermengd met het lichaam zoodat het tegelijk daarmee zich wendt en keert ?

25. — Wie zijn meester ontvlucht is een ontloopen slaaf. De wet nu is de meester, en hij die tegen de wet handelt de ontloopen slaaf. (2) Tegelijkertijd weigert hij die toornt of vreest, iets te zijn of te worden van wat beschikt is door hetgeen het heelal bestuurt — de wet namelijk die uitdeelt wat aan allen toekomt. (3) Wie dus bang is of treurt of toornt is een ontloopen slaaf.

26. — Nadat men het zaad in den moederschoot heeft laten vallen trekt men zich terug, vervolgens neemt een andere oorzaak het werk over en voltooit het kind : zulk een kind, uit zulk een grondstof. (2) Men geeft het daarna zijn voedsel door het keelgat, en een andere oorzaak die het werk overneemt, bewerkt bij het kind het zinnelijk ken- en streefvermogen, in één woord het leven en de kracht en zoo veel andere en zoo verheven zaken. (3) Beschouw deze dingen die in zoo diepe verborgenheid plaats grijpen en het vermogen dat ze bewerkt op dezelfde wijze als wij ook het vermogen beschouwen waardoor de voorwerpen worden neergedrukt of opgeheven, niet met oogen, maar daardoor niet minder duidelijk.

[76] Plato, *Theaetetus*, 174 DE (Wohlrab) : τύραννόν τε γὰρ ἢ βασιλέα ἐγκωμιαζόμενον ἕνα τῶν νομέων, οἷον συβώτην ἢ ποιμένα ἤ τινα βουκόλον ἡγεῖται ἀκούειν εὐδαιμονιζόμενον πολὺ βδάλλοντα· δυσκολώτερον δ' ἐκείνων ζῷον καὶ ἐπιβουλότερον ποιμαίνειν τε καὶ βδάλλειν αὐτούς, ἄγροικον δὲ καὶ ἀπαίδευτον ὑπὸ ἀσχολίας οὐδὲν ἧττον τῶν νομέων τὸν τοιοῦτον ἀναγκαῖον γίγνεσθαι, σηκὸν ἐν ὄρει τὸ τεῖχος περιβεβλημένον.
Marcus Aurelius citeert Plato hier dus onjuist.

27. — Overweeg onophoudelijk hoe al wat op dit oogenblik is ontstaan, ook vroeger is ontstaan. En overweeg dat zij nog ontstaan zullen. (2) En stel u heel de drama's en dergelijke scènes voor oogen zooals gij ze uit eigen ervaring kent of uit de beschrijving der ouderen — het geheele hof van Hadrianus, bijvoorbeeld, het geheele hof van Philippus, het geheele hof van Alexander, van Cresus. Dat alles was van hetzelfde soort, alleen door anderen gespeeld.

28. — Bedenk dan nog dat al wie treurt of ontevreden is over wat er ook maar geschiedt, gelijkt op een varkentje dat schopt en gilt, terwijl men het offert. (2) Hij die in stilte, alleen op zijn bed, onze ellende beweent, gelijkt daarop. En overweeg dat het slechts aan een redelijk wezen gegeven is zich vrijwillig te schikken naar de gebeurtenissen. Zich daarnaar te schikken nu is eenvoudigweg noodzakelijk voor allen.

29. — Bij elke daad afzonderlijk, bij wat gij ook doet, moet gij u opmerkzaam afvragen of de dood iets vreeselijks is, omdat hij u van die daad zal ontrieven.

30. — Ergert gij u over iemands misslag, verwissel dan onmiddellijk van plaats, en denk wat voor dergelijke misslagen gij zelf begaat. Bijvoorbeeld wanneer gij geld als een goed beschouwt, of genot, of wat roem of iets dergelijks. (2) Dat overwegend en tegelijkertijd u te binnen brengend dat hij tot dien misslag gedwongen werd, zult gij wel spoedig uw toorn vergeten. Wat kan hij wel anders doen ? Of, indien het mogelijk is, neem dan de oorzaak die hem ertoe dwingt, weg.

31. — Wanneer gij Saturon [77] ziet, denk dan aan Socraticus, of aan Entyches of aan Hymen, en ziet gij Euphrates, denk dan aan Eutychius of Silvanus, ziet gij Alciphron, denk dan

[77] *Saturon,* een onbekende.
Euphrates, een Egyptisch wijsgeer.
Eutychius, een grammaticus, leeraar van Marcus Aurelius.
Alciphron, een wijsgeer van Magnesia.
Tropaeophorus, een onbekende.
Criton, een vertrouwde van Socrates.
Severus, zie Boek 1, 14.

aan Tropaeophorus, ziet gij Xenophon denk dan aan Kriton of Severus en u tot uzelf wendend, denk dan aan een der Keizers. En zoo moet gij doen bij elken persoon. (2) Laat verder die gedachte in u opkomen : Waar zijn zij nu ? Nergens, ofwel ergens, ik weet niet waar. (3) Zoo zult gij voortdurend zien dat al wat met den mensch in betrekking staat, rook is, een niets, vooral wanneer gij daarenboven nog overweegt, dat wat eenmaal veranderd is, in eeuwigheid niet meer zal bestaan. (4) Waarom spant gij u zoo in ? Waarom is het u niet genoeg dit korte deel van uw leven door te brengen zooals het past ? (5) Welk een goede stof tot handelen en welk beginsel ontvlucht gij ? Immers, wat is dat alles wel anders als een oefening voor den geest, die nauwkeurig en overeenkomstig de natuur de voorvallen in dit leven beschouwt ? (6) Volhard dus, totdat gij u die gedachten geheel eigen gemaakt hebt, evenals ook een sterke maag zich alles eigen maakt, en een laaiend vuur al wat men er in werpt omzet in vlam en gloed.

32. — Niemand zegge naar waarheid van u dat gij niet eenvoudig noch goed zijt, laat echter alwie zich zulke gedachten over u vormt, liegen. (2) Dat ligt geheel en al in uw macht. Wie immers verhindert u goed te zijn en eenvoudig ? Gij behoeft slechts het oordeel over u uit te spreken dat gij niet langer moogt leven indien gij niet goed en eenvoudig zijt. Immers indien gij niet goed en eenvoudig zijt, wil de rede niet dat gij langer leeft.

33. — Wat is het redelijkst dat bij zulk een materie kan gedaan worden ? Wat het ook zij, het is mogelijk dat te doen of te zeggen, en beeld u niet in, dat men u daarin verhindert.

(2) Gij zult niet eerder ophouden met klagen eer bij u de plaats die bij wellustelingen het genot inneemt, wordt ingenomen door de vreugde de materie die gij ontmoet of u wordt toebedeeld te maken tot iets wat met de menschelijke natuur overeenkomt. Immers al wat men in zijn macht heeft te bewerken overeenkomstig zijn eigen natuur, moet men als genot beschouwen. En die macht heeft men overal. (3) Aan een cylinder is het wel niet steeds gegeven volgens eigen beweging voortgedreven te worden, evenmin aan het water noch aan andere dingen, die onder het beheer staan van de natuur of

van de redelooze ziel. Veel immers is er dat hun dit verhindert en in den weg staat. (4) Het verstand echter en de rede kunnen door alles wat hun in den weg komt heen hun weg banen, overeenkomstig hun aanleg en hun wil. (5) Wanneer gij u verdiept in dit voordeel waardoor de rede zich naar alle richtingen kan bewegen, naar boven zooals het vuur, naar beneden zooals een steen, langs een helling zooals een cylinder, verlang dan niets méér. (6) De overige hinderpalen immers tellen maar voor dit nietswaardig lichaam, voor dat lijk, en zij fnuiken noch schaden de rede ook maar eenigszins, tenzij die rede het zichzelf zou inbeelden en er aan toegeven. Anders zou immers degene die met die hinderpalen in aanraking kwam onmiddellijk te lijden hebben. (7) Doch wat nu de anders aangelegde wezens betreft, kan het niet anders of zij moeten, wat kwaad hun ook overkomt, achteruit gaan door dat te lijden. De mensch daarentegen, ik moet het wel zeggen, wordt in dit geval beter en prijzenswaardiger, indien hij een goed gebruik weet te maken van hetgeen hem overkomt. (8) In één woord, denk er aan, dat iemand die van nature burger is, niet wordt geschaad door hetgeen den staat niet schaadt, en niets schaadt den staat wat de wet niet schaadt. Geen enkel nu van die zoogenaamde ongelukken schaadt de wet. Hetgeen echter de wet niet schaadt, schaadt noch den staat, noch den burger.

34. — Voor hem die door de waarachtige principen is gebeten is zelfs een kort en onverschillig woord genoeg hem er aan te herinneren dat hij zonder verdriet en vrees moet zijn. (2) Zoo bijvoorbeeld :

> De wind stort de bladeren uit over de aarde,
> Zoo is het geslacht der menschen. [78]

(3) Kleine blaadjes zijn ook uwe kinderen, kleine blaadjes zij die u op « geloofwaardige » wijze toejuichen en u verheffen,

[78] Homerus, *Ilias*, VI, 147-149 :

> Φύλλα τὰ μέν τ'ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δὲ θ'ὕλη
> τηλεθόωσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρη ·
> ὣς ἀνδρῶν γενεὴ ἣ μὲν φύει, ἣ δ' ἀπολήγει.

of zij die omgekeerd u vervloeken of wel heimelijk beschimpen of bespotten, blaadjes ook degenen die uw roem bij het nageslacht overdragen.

(4) Want dat alles
is in de lente ontstaan. [79]

De wind heeft het daarna naar beneden geworpen. En kort daarop groeit er een andere materie voor in de plaats. (5) Kortstondigheid immers is aan alles gemeen. Gij echter ontvlucht en streeft naar alles alsof het eeuwig zou duren. (6) Nog een oogenblik en gij zult de oogen sluiten, en hem die u heeft uitgedragen, zal weldra een ander beweenen.

35. — Een gezond oog moet alles zien wat er te zien is, en mag niet zeggen : « ik wil groen zien ». Dat is namelijk het geval bij oogziekten. (2) En een gezond oor en een gezonde reuk moeten geschikt zijn voor al wat er te hooren en te ruiken valt. (3) Een gezonde maag ook moet zich tegenover alle voedsel verhouden als een molensteen tot datgene waartoe zij vervaardigd is om het te malen. (4) Zoo nu moet ook de gezond-redeneerende menschenziel bereid zijn tot alles wat haar overkomt. Want de ziel die zegt : « red mijne kindertjes » en « laten allen mij prijzen, wat ik ook doe », is een oog dat naar groen vraagt, of tanden die zachte kost verlangen.

36. — Niemand is zoo gelukkig dat rond zijn doodsbed er zich niet eenigen verheugen over den ramp die hem overkomt. « Degelijk was hij en verstandig ». Op het laatste oogenblik zal men iemand binnensmonds hooren mompelen : (2) « Die schoolmeester zal ons nu toch eens met rust laten ; hij maakte het ons wel zoo moeilijk niet, maar ik bemerkte toch dat hij in stilte ons veroordeelde ». (3) Zoo spreken zij dus van een degelijken mensch. Bij ons echter vindt men zooveel andere redenen waarom er velen wenschen van ons verlost te zijn. (4) Gij zult dat wel bemerken wanneer gij sterft, en uw sterven zal gemakkelijker worden, indien gij bedenkt : nu neem ik afscheid van dit leven, waaruit zelfs mijn lotgenooten voor

[79] ἔαρος δ' ἐπιγίνεται ὥρη, boven aangehaald : *Ilias*, VI, 148.

welke ik zooveel gestreden heb, gebeden heb, overwogen heb, verlangen dat ik zou heengaan, daar zij door mijn dood een of ander voordeel hopen te verkrijgen. (5) Hoe zou iemand dan nog begeeren het leven langer te verduren ? (6) Verlaat hen daarom toch niet minder goed gezind, doch houd u aan uw eigen karakter en blijf hun genegen en liefderijke vriend, echter niet alsof men u van hen moest losscheuren, doch zoo als bij iemand die een zachten dood sterft, het levensbeginsel zich gemakkelijk losmaakt van het lichaam, moet het bij u zijn wanneer gij uw vrienden verlaat. Want ook met hen heeft de natuur u verbonden en vereenigd. (7) « Nu echter maakt zij er mij van los ». Dus word ik losgemaakt van mijne vrienden — ik moet niet worden weggesleurd — het gaat heel kalm in zijn werk. Immers ook dat is een der dingen overeenkomstig de natuur.

37. — Gewen er u aan bij elke daad die iemand stelt, u zooveel mogelijk af te vragen : wat beoogt hij met die daad ? Begin echter bij uzelf ; bestudeer uzelf het eerst.

38. — Denk er aan dat wat ons als marionetten beweegt, datgene is wat binnen ons ligt verscholen. Dat is redekunst, dat is leven, dat is, indien men het zeggen moet, de mensch. (2) Beeld u toch nooit in, dat het dat vat is wat u omhult, die orgaantjes die er rondom u gevormd zijn. (3) Die beteekenen maar hetzelfde als bijvoorbeeld een bijl, met dat verschil alleen, dat die orgaantjes tegelijk met ons geboren zijn. Niets van dat alles nu heeft, zonder de oorzaak die het kan doen bewegen en ophouden, meer nut voor ons dan het spoeltje voor de weefster, de pen voor den schrijver, de zweep voor den voerman.

BOEK 11.

WAT eigen is aan de redelijke ziel. Zij beschouwt zich zelf, steeds ontleedt zij zich zelf, zij maakt zich zelf tot hetgeen zij verlangt, de vrucht die zij draagt oogst zij zelf (de vruchten bij de planten en wat met die vrucht overeenkomt bij levende wezens daarentegen oogsten anderen), zij bereikt haar eigen doel onverschillig waar de grens van het leven ook gesteld is. (2) En dat gaat met haar niet als met een dans of een mimische voorstelling, waar geheel de zaak mislukt wanneer er iets ontbreekt. Doch in elke omstandigheid en wanneer ook men haar aantreft, volbrengt zij volledig en op volmaakte wijze hetgeen zij zich heeft voorgesteld, zoodat zij kan zeggen : ik heb het mijne verkregen. (3) Bovendien doorkruist zij het heelal, de ledige ruimte rondom, en de inrichting daarvan, zij strekt zich uit tot de oneindigheid der eeuwigheid, zij omvat de periodieke wedergeboorte van het heelal en overweegt al beschouwende dat onze nakomelingen niets nieuwers zullen zien, noch ons voorgeslacht iets belangrijkers meemaakte, doch dat, indien een veertigjarige ook maar een beetje verstand heeft, hij in zekeren zin al wat ooit ontstond of ontstaan zal, gezien heeft, daar alles gelijk is van gestalte. (4) Eigen is het aan de redelijke ziel den evenmensch te beminnen, alsook waar te zijn en vol eergevoel, en niets te stellen boven zich zelf, welke eigenschappen zij gemeen heeft met de wet. (5) Zoo is er dus geen enkel verschil tusschen de rechte rede en de rede van gerechtigheid.

2. — Minachting zult gij koesteren voor een verrukkenden zang, een dans, een worstelspel, wanneer gij die welluidende wijs in afzonderlijke tonen ontleedt, en u bij elken toon afvraagt, of het nu die toon wel is die u meesleept. Gij zoudt dat niet gaarne bekennen. Iets dergelijks moet gij doen bij elke beweging of houding van den dans. En wederom hetzelfde bij het worstelspel. (2) Kortom, denk er aan alles, behalve de deugd en wat daaruit voortvloeit, afzonderlijk te nemen en door de ontleding ervan zoover te komen dat gij het veracht, en pas dat gedurende uw leven toe.

3. — Hoe schoon is de ziel, die wanneer zij zich reeds moet losmaken van het lichaam, daartoe bereid is, hetzij dat zij zal uitdooven, uiteenvallen of wel blijven bestaan. (2) Deze bereidvaardigheid komt voort uit eigen oordeel, niet eenvoudig weg uit verzet zooals bij de Christenen ; doch welberekend, vol eergevoel zonder comedie moet gij sterven, zoodat gij ook anderen kunt overtuigen.

4. — Ik heb iets verricht tot het algemeen welzijn ? Dus heb ik er zelf voordeel bij. Stel u dit steeds voor oogen, en houd er nooit mee op.

5. — Wat is uw ambacht ? Goed te zijn. Hoe kunt gij uw ambacht goed uitwerken, tenzij door middel van uw studie deels over de natuur van het heelal, deels over den eigen aanleg van den mensch ?

6. — Allereerst werden er tragedies opgevoerd die tot doel hadden den mensch er aan te herinneren dat de gebeurtenissen die men voorstelde in werkelijkheid zoo gebeuren, en dat men over hetgeen bij een tooneelstuk boeide niet moet toornen, zou het plaats grijpen op een wijder tooneel. Zij doen inzien dat die dingen zoo moeten geschieden, en dat zelfs degenen die « O Citheron »[80] roepen, ze kunnen verdragen. (2) Bovendien zijn sommige gezegden van die tragediedichters

[80] Soph. *Oedip. rex,* 1391-1393 (Dindorf-Wekler) :
Ἰὼ Κιθαιρών, τί μ' ἐδέχου ; τί μ' οὐ λαβὼν
ἔκτεινας εὐθύς, ὡς ἔδειξα μήποτε
ἐμαυτὸν ἀνθρώποισιν ἔνθεν ἢ γεγώς ;

zeer nuttig, zooals bijvoorbeeld dit woord: « Indien mijn kinderen en ik den goden niet ter harte gaan heeft dit ook zijn reden », en ook : « op de dingen moet men zich niet toornig maken », «het leven oogsten als een volle korenaar » en dergelijke gezegden. (3) Na de tragedie bracht de oudere comedie een vrijmoedigheid van spreken waar opvoedende kracht van uitging, terwijl zij door die openhartigheid zelf ons zeer geschikt herinnerde aan bescheidenheid. Met hetzelfde doel nam Diogenes dat van de comedie over. (4) Wat beoogde daarnaast de nieuwere of later de nieuwste comedie anders als genot, voor het meerendeel ten minste, of het genoegen dat men smaakt bij een eigenaardige en nauwkeurige nabootsing ? Dat er ook door hen wel wat nuttigs is gezegd, zal men niet ontkennen. Welk doel echter beoogde geheel die richting van dichtkunst en dramaturgie ?

7. — Hoe duidelijk blijkt het, dat geen enkele andere levensomstandigheid zoo zeer geschikt is om u aan de wijsbegeerte over te geven dan juist deze waarin gij u nu bevindt.

8. — Het is niet mogelijk een tak af te snijden van een tak daarnaast zonder hem af te snijden van de geheele plant. (2) Zoo ook is een mensch die zich losscheurt van een enkelen mensch afgesneden van geheel de gemeenschap. (3) Het was een ander die de tak afsneed, de mensch echter zondert zich zelf af van zijn evenmensch door hem te haten en zich van hem af te keeren. En hij bemerkt niet dat hij zich tegelijkertijd heeft afgesneden van geheel de gemeenschap. (4) Hier zien wij echter een geschenk van Zeus die de gemeenschap heeft ingericht. Immers is het ons mogelijk weer met onzen naaste te vergroeien en opnieuw een aanvullend deel te worden van het geheel. (5) Wanneer men zich echter herhaaldelijk op die wijze losscheurt is het zeer moeilijk, juist omdat men zich verwijderd heeft, zich weer te vereenigen en op zijn plaats terug te keeren. (6) Kortom, de tak die van den beginne met den boom is opgegroeid en diens levensbeginsel deelde, is geheel wat anders als de tak die, nadat hij was afgekapt, weer opnieuw werd geënt, wat de tuinlieden er ook van zeggen. Wel een zelfde plant vormen, dezelfde principen echter niet deelen.

9. — Laat degenen die u, terwijl gij voortschrijdt volgens de rechte rede, in den weg staan, zonder in staat te zijn u van uw degelijke handelwijze af te brengen, u evenmin afbrengen van uw welwillendheid jegens hen. Doch houd uzelf ook evenzeer aan deze beide punten, niet alleen aan een onwankelbaar oordeel en daad, doch tevens aan zachtmoedigheid jegens degenen die u dat willen verhinderen of u op een andere wijze ontevreden trachten te maken. (2) Immers zou het zwakheid zijn wanneer gij op hen toorndet of uw daad opgaaft en u vol vrees terugtrokt. Want twee soorten van menschen zijn er die hun post verlaten, degenen die angstig vluchten en degenen die zich vervreemden van hen die naar de natuur hun bloedverwanten en vrienden zijn.

10. — Er is geen enkele natuur die moet onderdoen voor de schoone kunsten. Immers de schoone kunsten bootsen de natuur na. (2) Indien dat waar is, dan kan de natuur die van alle naturen de volmaakste is en het best geschikt alle overige naturen in zich te omvatten, zeker niet achterstaan bij de vernuftigste techniek. (3) Alle kunsten toch werken het mindere uit terwille van het meerdere. Zoo doet ook de gemeenschappelijke natuur. (4) Daaruit dus is voorzeker de gerechtigheid ontstaan waaruit alle andere deugden ontstonden. Want op de gerechtigheid slaan wij geen acht indien wij ons gevoelen aangetrokken tot onverschillige dingen, indien men ons gemakkelijk bedriegt, indien wij ons laten meesleepen en onstandvastig zijn.

11. — + De zaken die u, wanneer gij ze nastreeft of ontvlucht verontrusten, genaken u uit zichzelf niet, doch in zekeren zin zijt gij het zelf die tot hen moet gaan. Laat uw oordeel over die dingen toch rusten, dan zullen zij wel onbewegelijk blijven staan, en laat niemand van u bemerken dat gij ze nastreeft of ontvlucht.

12. — De zielesfeer blijft zichzelf gelijk wanneer zij zich naar niets uitstrekt, evenmin zich inwendig samentrekt, noch + zich uitstort, noch ineenzinkt, maar schittert door een licht waardoor zij de waarheid van alle dingen, en de waarheid in zich zelve ziet.

13. — Iemand veracht mij ? Dat is zijn zaak. Mijn zaak is het, te zorgen dat niemand iets hoort of ziet van mij dat die verachting verdient. (2) Hij haat mij ? Dat is zijn zaak. Ik zal echter welwillend en goed zijn voor allen, en bereid zijn hem in het bijzonder aan te toonen waarin hij verkeerd doet, niet om hem te beschimpen, evenmin om er mee te pronken hoe verdraagzaam ik ben ; doch op een behoorlijke wijze, zoodat hij er zijn voordeel kan mee doen. Zooals die groote Phocion [81] het deed, tenminste indien zijn handelwijze niet geveinsd was. (3) Want inwendig moet gij zoo gesteld zijn, en den goden een mensch toonen die over niets toornt, en alles kan verdragen. (4) Wat voor kwaad is er toch voor u in gelegen, indien gij nu zelf doet wat er met uw natuur overeenkomt en gij aanneemt wat op dit oogenblik van pas komt voor de natuur van het heelal — als iemand die zich inspant op welke wijze ook nuttig te worden voor de gemeenschap ?

14. — Terwijl zij elkander minachten, trachten zij elkander te behagen, terwijl zij elkander willen overtreffen, kruipen zij elkander te voet.

15. — Hoe laag en bedriegelijk te zeggen : « Ik heb mij voorgenomen oprecht met u om te gaan ». (2) Wat doet gij, man ? Zoo iets moet gij van te voren niet zeggen. (3) Dat zal op het oogenblik zelf wel blijken. Dat moet op uw gelaat geschreven staan, uw stem moet dat onmiddellijk vertolken, evenals iemand die liefheeft onmiddellijk alles afleest van het gelaat van degenen die hij bemint. (4) Om het met een enkel woord te zeggen : Hij die eenvoudig en goed is, moet zijn als iemand die een zweetlucht bij zich draagt, zoodat degenen die er dichtbij staan, het willens nillens gewaar worden zoodra hij nadert ; het streven naar oprechtheid is als een scherpe

[81] Phocion. *Musonius Rufus,* p. 55, ed. Hense :

Φωκίων δὲ ὁ χρηστός, τῆς γυναικὸς αὐτοῦ προπηλακισθείσης πρός τινος, τοσοῦτον ἐδέησεν ἐγκαλεῖν τῷ προπηλακίσαντι, ὥστε ἐπεὶ δείσας ἐκεῖνος προσῆλθέ τι καὶ συγγνώμην ἔχειν ἠξίου τὸν Φωκίωνα, φάσκων ἠγνοηκέναι ὅτι ἦν ἐκείνου γυνή, εἰς ἣν ἐπλημμέλει· "ἀλλὰ ἥ γε ἐμὴ γυνὴ οὐδὲν' ἔφη " ὑπὸ σοῦ πέπονθεν, ἑτέρα δέ τις ἴσως· ὥστε οὐδὲ χρὴ ἐμοὶ σὲ ἀπολογεῖσθαι".

dolk. (5) Niets schandelijker dan wolvenliefde. Vlucht dat meest van al. (6) Wie goed, eenvoudig en vriendelijk is, heeft dat in zijn eigen oogen en verbergt het niet.

16. — Op verheven wijze zijn leven doorbrengen. De macht zelf daartoe is in de ziel gelegen indien men onverschillig is voor onverschillige zaken. (2) Onverschillig zal men er voor zijn wanneer men ze alleen beschouwt in hun onderdeelen en in hun geheel, terwijl men bedenkt dat niets daarvan ons een gedachte over zichzelf kan opdringen, dat niets daarvan tot ons komt, maar dat zij onbewogen staan, terwijl integendeel wij het zijn, die daarover ons oordeel vormen, en in staat zijn ze al of niet in onze ziel te griffen, en, mochten ze soms ergens verscholen liggen, ze onmiddellijk uit te wisschen. Bedenk dat al die voorzorgen maar van korten duur zullen zijn, en dat binnenkort het leven gedaan is. (3) Wat hindert het u indien dat zoo is ? Zijn die onverschillige zaken overeenkomstig de natuur, verheug er u dan over en doe er uw voordeel mee. Zijn ze tegen de natuur, zoek dan wat overeenkomstig uw eigen natuur is, en spoed u daarheen, al ware het ook iets onaanzienlijks. Want bij elkeen die naar zijn eigen goed streeft ziet men veel door de vingers.

17. — Vanwaar is elk ding voortgekomen, uit welke elementen bestaat het, waarin verandert het, hoe zal de verandering plaats grijpen, en hoe komt het dat het niets te lijden heeft.

18. — Ten eerste moet ik bedenken hoe mijn verhouding is tot hen, en dat wij terwille van elkander geschapen zijn, en dat ik zelf volgens een bijzondere beschikking aan hun hoofd ben gesteld, zooals een bok aan het hoofd van een kudde kleinvee, of een stier van een kudde grootvee. (2) Ik klim nog hooger op en zeg : indien er geen atomen bestaan, dan is het de natuur die alles bestuurt. Is dat waar, dan is het mindere geschapen voor het meerdere en het meerdere voor elkander. (3) Bedenk ten tweede, hoe zij zich gedragen aan tafel, in bed, enz. Maar bovenal welke principen zij als de hun noodzakelijke beschouwen en met welk een hoogmoed zij die principen uitwerken. (4) Ten derde, dat men op hen niet moet toornen, wanneer zij dat terecht doen ; doen zij het ten on-

rechte, dan blijkt het duidelijk dat het geschiedt tegen hun wil, en wel door hun onwetendheid. (5) Want het is tegen haren wil dat elke ziel wordt beroofd zoowel van de waarheid als van het vermogen zich tegenover alles te gedragen zooals het behoort. (6) Immers zouden zij het wel kwalijk nemen, moesten zij hooren dat anderen hen uitmaken voor onrechtvaardig, ondankbaar, aanmatigend, in één woord, voor misdadig. (7) Ten vierde, dat gij ook zelf veel misdoet en zelf ook zoo iemand zijt, en dat gij, ook indien gij u van sommige hunner zonden onthoudt, toch de drijfveer daartoe in u draagt, al is het dat gij door lafheid, eerzucht, of een dergelijk kwaad diezelfde zonden vermijdt. (8) Ten vijfde dat gij niet met zekerheid kunt weten of zij zondigen, want veel geschiedt volgens een vasten stelregel. (9) Kortom, er is veel dat men moet weten, eer men nauwkeurig een oordeel mag vellen over andermans daden. (10) Ten zesde dat gij, wanneer gij u zeer toornig maakt of ontevreden zijt, vergeet dat het menschenleven van zeer korten duur is, en dat wij allen binnenkort liggen uitgestrekt. (11) Ten zevende dat het niet hun daden zijn die ons hinderen, die immers zijn gelegen in hun hegemonikon, maar dat het onze eigen inbeelding is. (12) Doe dus die inbeelding weg, neem u voor geen oordeel te vellen alsof het zich hier handelde om een kwaad, en uw toorn houdt op. (13) Hoe kunt gij uw inbeelding weg doen ? Door te overwegen dat er niets schandelijks geschied is. Immers, indien er behalve het schandelijke nog ander kwaad bestond, dan zoudt ook gij noodzakelijkerwijze veel misdoen, een dief zijn, iemand tot alles in staat. (14) Ten achtste dat toorn en verdriet over deze gebeurtenissen veel zwaarder te dragen zijn dan hetgeen waarover wij toornen en treuren. (15) Ten negende dat de naastenliefde onwrikbaar staat wanneer zij natuurlijk is, zonder slapheid of veinzerij. (16) Wat zou immers de allervermetelste mensch u wel kunnen doen indien gij volhardt in uw liefderijke gezindheid jegens hem, en hem bij gelegenheid zachtmoedig berispt, en hem op het oogenblik zelf terwijl hij tegen u misdoet, terechtwijst. « Neen, mijn kind, tot iets anders zijn wij geschapen. Mij schaadt gij niet, uzelven schaadt gij, mijn kind ». (17) Dat moet gij hem vriendelijk onder het oog brengen, en toonen dat het ook in het al-

gemeen zoo niet is, dat de bijen zoo ook niet handelen, evenmin de andere dieren die in kudden leven. (18) Dat moet gij niet bitsig zeggen, ook niet uit zucht tot berispen, maar liefderijk, uit een gemoed dat niet gekwetst is ; niet als een schoolmeester, niet met het doel dat iemand u hooren of bewonderen zou, maar spreek tot hem alleen, zelfs al stonden er anderen rondom. (19) Prent u deze negen hoofdpunten diep in uw geheugen als waren het geschenken die gij van de muzen ontvangen hadt, en begin nu toch eindelijk, zoolang gij nog leeft, eens mensch te zijn. (20) Wees echter wel op uw hoede, hen zoomin te vleien als op hen te toornen, want het een zoo wel als het ander is in strijd met 't algemeene welzijn, en schaadt. (21) Bedenk ook onder uw vlagen van toorn, dat niet het zich kwaad maken mannelijk is, maar dat zachtmoedigheid en vriendelijkheid nog menschelijker en mannelijker zijn, en dat zachtmoedigen en vriendelijken over een sterkte, een spierkracht en dapperheid beschikken die de toornige en ontevredene moet missen. (22) Hoe meer zijn gesteltenis nadert tot onlijdelijkheid, hoe meer macht heeft hij. (23) Zooals de smart eigen is aan de zwakken, zoo ook de toorn. Treurende en toornige menschen immers worden gekwetst, en moeten het onderspit delven. (24) Indien gij wilt, neem dan nog als tiende geschenk van den aanvoerder der muzen dit principe aan : Het is dwaasheid niet te willen aanvaarden dat de boozen misdoen. Dat is het onmogelijke verlangen. (25) Zich erin schikken dat ze tegen de anderen misdoen, maar tevreden zijn dat ze niet zondigen tegen u is onbarmhartig en tyranniek.

19. — Tegen vier + zijnswijzen van het hegemonikon moet men voortdurend op zijn hoede zijn, en ze uitwisschen zoodra men ze gewaar wordt, bij al wat er gebeurt zeggende : deze indruk is overbodig, die andere is in staat de gemeenschap te ontbinden, dit is iets wat gij niet uit uzelf wilt zeggen. Immers hetgeen gij wilt zeggen, terwijl het niet uw eigen is, moet gij beschouwen als iets tegenstrijdigs. (2) De vierde zijnswijze is die overeenkomstig welke gij u moet verwijten dat uw daad de daad is van iemand wiens goddelijk deel is overwonnen en ten onder gebracht door dat onaanzienlijk en sterfelijk deel van uw lichaam en de grove idealen ervan.

20. — Uw levensbeginsel en alle vuurdeelen daarmede vermengd, gehoorzamen, hoewel ze van nature geneigd zijn op te stijgen, toch aan de orde van het heelal, en laten zich toch binnen die samenstelling in bedwang houden. (2) En al wat er in u van aarde is en van water, wat de neiging heeft naar beneden te zakken, staat toch opgericht, en bevindt zich in een houding die zijn natuurlijke houding niet is. (3) Zoo gehoorzamen dus de elementen zelf aan het heelal, om het even waar zij opgesteld zijn, en blijven er, al moeten zij zich geweld aandoen, totdat vanwege de natuur opnieuw een aanvangssein tot ontbinding gegeven wordt. (4) Is het niet verschrikkelijk te denken dat uw verstandelijk deel het eenige is in u, dat niet gehoorzaamt en mort over de hem toegewezen plaats ? Toch wordt hem niets opgelegd waardoor men hem geweld aandoet, men vraagt slechts wat overeenkomstig zijn natuur is. Dat deel echter kan geen stand houden, doch beweegt zich in tegenovergestelde richting. (5) Immers die beweging naar de kant van onrecht, uitspatting, toorn, verdriet, vrees, is niets anders als de beweging van iemand die zich afscheurt van de natuur. (6) Bovendien verlaat het hegemonikon zijn plaats wanneer het toornt over een of ander voorval. Want niet minder dan tot gerechtigheid, is hij geschapen tot vroomheid en godsvrucht. Ook die deugden immers behooren tot de gestalte van een goed ingerichte gemeenschap, en zijn nog veel eerbiedwaardiger dan de deugden van rechtvaardigheid.

21. — Hij die zich niet een en hetzelfde levensdoel voorstelt, kan zelf niet een en dezelfde zijn gedurende zijn leven. (2) Dit gezegde is echter niet voldoende, wanneer gij er niet aan toevoegt van welken aard dat doel is. (3) Want evenals de menschen er niet dezelfde opvatting op na houden over al wat de groote hoop ook maar eenigszins als goed beschouwt, terwijl zij het wel eens zijn omtrent sommige dingen die hun gezamenlijk aanbelangen, moet men zich steeds het gemeenschappelijke en maatschappelijke ten doel stellen. (4) Hij die al zijn strevingen op dat doel richt zal ook zijn daden overeenkomstig dat doel stellen, en zal daarom steeds dezelfde zijn.

22. — De bergmuis en de huismuis, en de vrees en verschrikte vlucht der eerste. [82]

23. — Socrates noemde al de principepen der groote menigte : schrikbeelden, spooksels om kinderen bang te maken. [83]

24. — De Lacedemoniërs plaatsten bij de theaterspelen de zitbanken der gastvrienden in de schaduw, zelf zetten zij zich onverschillig waar.

25. — Socrates zeide tot den zoon van Perdikkas [84] aangaande zijn weigering om bij hem te komen : « opdat ik mijzelven niet een vreeselijken ondergang bereide » ; dat wil zeggen : « opdat ik niet, nadat ik wat goeds heb ontvangen, niet in staat zou zijn het te vergelden ».

26. — In de geschriften der Ephesiërs staat deze stelregel : zich gedurig een der ouderen herinneren die de deugd beoefenden. [85]

27. — Een voorschrift der Pythagoreërs was vroeg in den morgen ten hemel te zien om zich te herinneren aan degenen die steeds volgens hun eigen loop hun eigen taak volbrengen, en te letten op hun orde, hun zuiverheid en naaktheid. (2) Immers niets is er wat de sterren omhult.

[82] Fabel van de huismuis en de veldmuis van Babrius (108). De huismuis leefde in overvloed en noodigde de arme veldmuis uit. Toen deze echter zag te midden van welke gevaren de huismuis haar rijken maaltijd moest verorberen, verkoos zij haar schamel bestaan op het veld boven den rijkdom in de stad.

[83] Epictetus, 2, 1, 15 : ὡς γὰρ τοῖς παιδίοις τὰ προσωπεῖα φαίνεται δεινὰ καὶ φοβερὰ δι' ἀπειρίαν, τοιοῦτόν τι καὶ ἡμεῖς πάσχομεν πρὸς τὰ πράγματα δι' οὐδὲν ἄλλο ἢ ὥσπερ καὶ τὰ παιδία πρὸς τὰς μορμολυκείας.

[84] Archelaus, de zoon van Perdikkas, die Socrates aan het hof van Macedonië trachtte te verbinden.

[85] Epicurus' *fragment* 210 (Usener) : « Aliquis vir bonus diligendus est ac semper ante oculos habendus, ut sic tamquam illo spectante vivamus et omnia tamquam illo vidente faciamus.

Seneca, *Epist.*, 11, 8 : jam clausulam epistola poscit. accipe, et quidem utilem ac salutarem quam te affigere animo volo : « aliquis... faciamus ». hoc, mi Lucili, Epicurus praecepit, custodem nobis et paedagogum dedit.

28. — Hoe Socrates zich omgordde met een vacht omdat Xantippe zijn kleed had weggenomen en daarna was uitgegaan. En wat Socrates zeide tot zijn vrienden die beschaamd waren en zich terugtrokken omdat zij hem zoo zagen toegetakeld.

29. — Gij zult niet eerder een meester zijn in het schrijven en lezen eer gij een leerling geweest zijt. Dat geldt nog veel meer voor het leven.

30. — Een geboren slaaf zijt gij, geen deel hebt gij aan de rede. [86]

31. — Mijn dapper gemoed lachte van vreugde. [87]

32. — Zij zullen de deugd smaden, zwaarwichtige woorden zwetsend. [88]

33. — Het is een daad van een dwaze, in den winter een vijg te zoeken. [89] Zoo doet degene die een kind verlangt terwijl het hem niet gegeven is.

[86] *Fragm. trag. graec.*, fragm. adespot. 304 (Nauck²) :

δοῦλος πέφυκας, οὗ μέτεστί σοι λόγου.

Marcus Aurelius leest οὐ. — Hetzelfde vers komt voor bij Philo Jud. 6, p. 453.

[87] Hom., *Od.*, 1, 413, letterlijke aanhaling.

[88] Hesiodus, *Werken en Dagen*, 186 (Rzach³) :

μέμψονται δ'ἄρα τοὶς χαλεποῖς βάζοντες ἔπεσσι
σχέτλιοι, οὐδὲ θεῶν ὄπιν εἰδότες.

[89] Zie Epictetus, 3, 24, 86-88 en 91-93 (Schenkl 1916) :

Ἐπὶ τοῦ παρόντος σοι δέδοται, οὐκ ἀναφαίρετον οὐδ' εἰς ἅπαν, ἀλλ' ὡς σῦκον, ὡς σταφυλή, τῇ τεταγμένῃ ὥρᾳ τοῦ ἔτους· ἂν δὲ χειμῶνος ἐπιποθῇς, μώρὸς εἶ. οὕτως κἂν τὸν υἱὸν ἢ τὸν φίλον τότε ποθῇς, ὅτε οὐ δέδοταί σοι, ἴσθι ὅτι χειμῶνος σῦκον ἐπιποθεῖς. Οἷον γάρ ἐστι χειμὼν πρὸς σῦκον, τοιοῦτόν ἐστι πᾶσα ἡ ἀπὸ τῶν ὅλων περίστασις πρὸς τὰ κατ' αὐτὴν ἀναιρούμενα. Καὶ λοιπὸν ἐν αὐτοῖς οἷς χαίρεις τινὶ, τὰς ἐναντίας φαντασίας σαυτῷ πρόσβαλλε. Τί κακόν ἐστι, μεταξὺ καταφιλοῦντα τὸ παιδίον, ἐπιψελλίζοντα λέγειν· « Αὔριον ἀποθανῇ »· τῷ φίλῳ ὡσαύτως « Αὔριον ἀποδημήσεις, ἢ σὺ, ἢ ἐγὼ, καὶ οὐκέτι ὀψόμεθα ἀλλήλους »;

Δύσφημον δέ μοι λέγεις ὄνομα φυσικοῦ τινὸς πράγματος σημαντικόν; λέγε, δύσφημον εἶναι καὶ τὸ θερισθῆναι τοὺς στάχυας· ἀπώλειαν γὰρ σημαίνει τῶν σταχύων· ἀλλ' οὐχὶ τοῦ κόσμου. Λέγε δύσφημον καὶ τὸ φυλλορροεῖν, καὶ τὸ ἰσχάδα γίνεσθαι ἀντὶ σύκου, καὶ ἀσταφίδας ἐκ

34. — Epictetus zegt dat men, terwijl men zijn kindje liefkoost bij zichzelf moet zeggen : « Wellicht zult gij morgen sterven ». Onheilspellende woorden. « Niet onheilspellend, » zegt hij, « maar een aanduiding van eenige werking der natuur. Of het moest onheilspellend zijn te zeggen dat men aren oogst ».

35. — Onrijpe druiven, druiven, rozijnen, alles veranderingen, niet in het niet-zijn maar in het nu-niet-zijn.

36. — Men is geen bandiet uit vrijen wil. Dit woord is van Epictetus. [90]

37. — Hij zeide [91] dat men de kunst moest verwerven die zich bezig houdt met het aannemen van de werkelijkheid der zinnelijke verschijnselen, en op de plaats over de strevingen zegt hij de behoedzamheid te bewaren, opdat die strevingen maar bij uitzondering zouden geschieden en nuttig zijn voor de gemeenschap, zich richtend naar de waarde van een zaak, en dat men eens en vooral ophoude verlangens te koesteren, en afkeer te gevoelen voor al wat niet in onze macht staat.

38. — Het handelt zich hier niet om een of ander toeval, doch om de vraag of we gek zijn of niet. [92]

39. — Socrates zeide : « Wat wilt gij ? Wilt gij een ziel hebben van redelijke of van redelooze wezens ? » « Van redelijke wezens ». « Van wat voor redelijke wezens ? Van gezonden of zieken ? » « Van gezonden ». «Waarom zoekt gij haar dan niet ? » «Omdat wij haar bezitten ». «Hoe komt het dan dat gij met elkander twist en het niet eens zijt ? »

σταφυλῆς. Πάντα γὰρ ταῦτα τῶν προτέρων εἰσὶν εἰς ἕτερα μεταβολαί· οὐκ ἀπώλεια, ἀλλὰ τεταγμένη τις οἰκονομία καὶ διοίκησις. Τοῦτ' ἔστιν ἀποδημία, καὶ μεταβολὴ μικρά· τοῦτο θάνατος, μεταβολὴ μείζων ἐκ τοῦ νῦν ὄντος οὐκ εἰς τὸ μὴ ὄν, ἀλλ' εἰς τὸ νῦν μὴ ὄν.

[90] Epictetus, 3, 22, 105, letterlijke aanhaling.

[91] Epictetus, *fragment* 27, Schenkl. De eenige plaats waar dit gezegde bewaard is.

[92] Epictetus, *fragment* 28, Schenkl. De eenige plaats waar dit fragment bewaard is.

BOEK 12.

ALL wat gij langs een omweg hoopt te bereiken kan u onmiddellijk geworden indien gij het uzelven niet ontzegt. (2) Dat is, indien gij al het verleden ter zijde laat, de toekomst toevertrouwt aan de Voorzienigheid en u slechts toelegt op het heden en dat wel op godvruchtige en rechtvaardige wijze. (3) Op godvruchtige wijze door te beminnen wat u wordt toebedeeld, want het is de natuur die u dit toebedeelde, en u zelf aan hetgeen er toebedeeld wordt. (4) Op rechtvaardige wijze door vrij en onomwonden de waarheid te spreken en te handelen overeenkomstig wet en billijkheid. Laat noch het kwaad, noch de meening, noch het woord van anderen u tegenhouden, en allerminst de gewaarwordingen van uw nietswaardig vleeschelijk omhulsel. Dat moet zelf maar toezien als het lijdt. (5) Indien gij nu onverschillig ook wanneer het oogenblik van uw uittocht aanbreekt, al het andere achterlaat en slechts uw hegemonikon en het goddelijke in u vereert, zonder vrees voor het einde van uw leven, maar wel met vrees dat gij nooit zoudt beginnen te leven overeenkomstig de natuur, zult gij iemand zijn der voortbrengende natuur waardig en niet langer een vreemdeling in uw vaderland, en u verbazen alsof de dagelijksche gebeurtenissen iets geheel onverwachts waren, terwijl gij u hecht aan alles en nog wat.

2. — God ziet elk hegemonikon ontbloot van zijn sterfelijk omhulsel en vuil. Want alleen door Zijn verstand en ook alleen aan dat deel wat uit Hemzelf is voortgekomen en als door een kanaal in dat omhulsel is gevloeid, hecht Hij zich.

(2) Indien ook gij er u aan kondt gewennen datzelfde te doen, zoudt gij u van veel ballast ontdoen. (3) Immers zal hij, die geen aandacht schenkt aan dat ellendig vleesch dat hem omhult, zich soms wel bezig houden met kleeding, huis, roem en al dat dergelijk gedoe, met al die theaterbenoodigdheden ?

3. — Drie elementen zijn er waaruit gij bestaat ; uit een armzalig lichaam, uit een levensbeginseltje en uit uw verstand. (2) De twee eersten behooren u toe voor zoover gij er zorg voor moet dragen, slechts het derde is uw onvervreemdbaar eigendom. (3) + Indien gij nu uit uzelf, dat is uit uw redeneerende menschenziel, verwijdert al wat anderen zeggen of doen, of al wat gij zelf eens deedt of zeidet, en al het toekomstige wat u in benauwdheid brengt en al wat van het u omringende lichaam of van dit levensbeginsel dat met u is samengegroeid niet van uwen wil afhangt en al wat die wervelwind die u omgeeft daar buiten u rondwentelt, zoodat uw verstandelijk vermogen ontdaan van hetgeen hem te zamen met de twee andere elementen werd toebedeeld, zuiver en onthecht op zichzelf bestaan kan, doende wat recht is, aanvaardende wat hem overkomt, sprekende wat waar is, indien gij, zeg ik, van dit hegemonikon verwijdert wat het door een te sterke genegenheid aankleeft, en al wat is voorbijgegaan en nog eens komen zal, en uzelf zult maken tot « kogelachtige sfeer, [93] die zich verblijdt over de rondom-heerschende eenzaamheid », zooals Empedocles zegt, en gij slechts bekommerd zijt, om datgene te leven wat gij leeft, dat wil zeggen, dit oogenblik zelf, dan zult gij wat er nog tot aan uwen dood overblijft onbekommerd en welgemoed doorbrengen, uw eigen demon gunstig stemmend.

4. — Dikwijls heb ik mij vol verbazing afgevraagd hoe het mogelijk is dat iemand wel zichzelven het meest bemint, maar toch zijn eigen meening over zichzelf lager stelt dan de meening van anderen daaromtrent. (2) Immers, zou een God of een verstandig leeraar iemand opleggen niets bij zichzelven te verlangen of te bedenken zonder dat terzelfder tijd met luider stem te verkondigen, dan zou hij dat zelfs nog geen en-

[93] Zie Boek 8, 41 (5).

kelen dag kunnen uithouden. (3) En terwijl dat zoo gesteld is, schamen wij ons meer voor hetgeen onze evenmensch van ons denkt, dan voor ons zelf.

5. — Hoe is het toch mogelijk dat de goden die alles zoo schoon en liefdevol voor de menschen hebben ingericht, alleen dit verwaarloosden, dat er een zeker aantal menschen, en wel zeer goede, de meesten alsof zij een verbond gesloten hadden met het goddelijke, die ook voor het meerendeel door hun godvruchtige en priesterlijke werken met het goddelijke vergroeid waren, na eenmaal gestorven te zijn, niet meer opnieuw ontstaan, doch geheel en al zijn uitgedoofd ? (2) Doch weet wel, dat, indien dit nu eenmaal zoo is, de goden het anders zouden hebben besloten, indien het anders had moeten zijn. (3) Immers, ware dat rechtvaardiger, dan zou dat ook mogelijk geweest zijn ; ware dat overeenkomstig de natuur, dan zou de natuur dat zoo gebracht hebben. (4) Uit het feit dat het echter niet zoo is, — indien het ten minste niet zoo is — moogt gij vol vertrouwen, en ten volle verzekerd zijn, dat het zoo niet moet wezen. (5) Want zelf ziet gij in, dat gij door dit na te vorschen, den goden een proces aandoet. Indien de goden echter niet zeer goed en rechtvaardig waren, zouden wij het niet wagen zoo met de goden te onderhandelen. (6) Zijn de goden nu zeer goed en rechtvaardig, dan zullen zij bij de inrichting van het heelal zeker niets op onrechtvaardige of onredelijke wijze verwaarloosd hebben.

6. — Gewen u ook aan al hetgeen gij op het eerste zicht zoudt opgeven. (2) Immers de linkerhand die door ongewoonte voor andere dingen van geen enkel nut is, houdt den teugel steviger vast dan de rechterhand. Want daaraan is zij gewend.

7. — Hoe men naar ziel en lichaam moet gesteld zijn wanneer men door den dood wordt overvallen. De kortstondigheid van het leven, de gapende eeuwigheid voor en achter u, zwakheid van geheel de stof.

8. — Men moet de oorzaken beschouwen ontbloot van hun omhulsel. En de strekking der daden. Wat pijn is. Wat genot;

wat dood ; wat roem ; wat de oorzaak is van zijn eigen kwelling. Hoe het zijn kan, dat niemand door een ander wordt tegengewerkt. Dat alles veronderstelling is.

9. — Bij het naleven van zijn principen moet men zich gedragen als een worstelaar, niet als een gladiator, de laatste neemt het zwaard dat hij heeft, op, en legt het neer, de eerste heeft steeds zijn vuist, en behoeft niets te doen als die te ballen.

10. — Zien naar de hoedanigheid der zaken, ze ontleden in stof, vorm en strekking.

11. — Het ligt in 's menschen macht niets anders te doen als te prijzen wat God wil, en al wat God hem toedeelt, aan te nemen.

12. — Voorts moet men zich nooit toornig maken noch op de natuur, noch op de goden. Zij immers doen niets verkeerd, noch vrijwillig, noch onvrijwillig. Evenmin op de menschen. Want die misdoen niet vrijwillig. Dus zich toornig maken op niemand.

13. — Hoe belachelijk en vreemd is hij die zich verwondert zelfs over al wat er in het leven kan voorvallen.

14. — Ofwel de noodzakelijkheid van hetgeen toebedeeld is, en een onvergankelijke orde, of een barmhartige voorzienigheid, of een mengsel van het eerste beste soort, zonder iemand die het bestuurt. (2) Indien er nu een onvergankelijke noodzakelijkheid bestaat, waarom weerstreeft gij dan ? (3) Indien er een voorzienigheid is die zich veroorlooft barmhartig te zijn, maak u zelf dan die hulp der goden waardig. (4) Indien er een gidslooze chaos bestaat, wees dan tevreden dat gij te midden van zulk een branding in uzelven een zeker hegemonikon bezit. (5) Gesteld toch dat die branding u wegsleurt, laat zij dan maar wegsleuren uw nietswaardig lichaam, uw levensbeginsel en het overige. Want uw verstand zal zij niet wegsleuren.

15. — Het licht der fakkel straalt tot zij uitdooft en verliest zijn gloed niet. Zal bij u echter de waarheid, de gerechtigheid en de voorzichtigheid uitdooven vóór den tijd ?

16. — Wanneer iemand den indruk op u maakte gezondigd te hebben, zeg dan : « Hij heeft zich zelf veroordeeld », en : « het is alsof hij zijn eigen gelaat verscheurde. »
(2) Bedenk dat hij die verlangen zou dat een booze niet zondigde, gelijk zou zijn aan iemand die niet wilde dat een vijgeboom sap zou voortbrengen in zijn vijgen, dat zuigelingen schreiden, het paard hinnikte, en voorts nog al wat eenmaal niet anders kan. Wat heeft hij, wiens gesteltenis zoo is toch wel te verduren ? Zijt gij zelf opgewekt, genees hem dan van die gesteltenis.

17. — Indien het niet betaamt, doe het dan niet. Indien dat de waarheid niet is, zeg het dan niet. (2) Want naar die twee moet gij streven.

18. — + Steeds het oog gericht houden op het geheel, u afvragen wat het is dat u dien indruk gaf, het ontvouwen door het te ontleden in oorzaak, stof, strekking en den tijd binnen welke het zal moeten ophouden te bestaan.

19. — Bemerk toch eindelijk eens, dat gij iets verheveners en goddelijkers draagt dan datgene in u wat de hartstochten veroorzaakt, en dat, om het met een enkel woord te zeggen, u als een marionet heen en weer beweegt. (2) Wat is mijn redeneerende menschenziel nu op dit oogenblik ? Is zij geen vrees, achterdocht, begeerlijkheid of iets dergelijks ?

20. — Ten eerste niets doen zonder reden of zonder strekking. (2) Ten tweede uwe handelwijze instellen op geen ander doel als op het algemeen welzijn.

21. — Bedenk dat gij binnenkort nergens meer iemand zult zijn, en dat evenmin iets van hetgeen gij nu ziet nog bestaan zal, noch iemand van degenen die nu leven. (2) Want alles is ontstaan om te veranderen en te keeren en teniet te gaan, opdat op zijn beurt iets anders zou ontstaan.

22. — Dat alles veronderstelling is, en dat die veronderstelling berust bij u. Neem dus, indien gij wilt, die veronderstelling weg, en als voor iemand die het voorgebergte is omgevaren, zal alles voor u windstilte worden en rust, en zeeboezem zonder golven.

23. — Een enkele, onbepaald welke werkkracht, die op het juiste oogenblik ophoudt, lijdt niets doordat zij ophoudt. Evenmin lijdt hij die die werkkracht tot zijn dood benuttigde doordat zij ophoudt. (2) Evenmin lijdt ook geheel de samenstelling welke nl. het leven is door het feit dat zij ophoudt, en evenmin is hij er slecht aan toe, die te gelegener tijd een eind maakt aan dit vlechtwerk. (3) Dat geschikte oogenblik en de grenzen stelt de natuur vast, soms wel de natuur van elk wezen afzonderlijk, zooals bij den ouderdom, doch in elk geval de natuur van het heelal, die terwijl hare deelen steeds veranderen, zelf jong en vol levenskracht blijft. (4) Schoon is steeds, en juist van pas wat nuttig is voor het heelal. (5) De stilstand van het leven is dus voor niemand een kwaad, omdat het niets schandelijks is, omdat het nl. buiten den vrijen wil omgaat en niet schaadt voor het algemeen welzijn. Integendeel, het is iets goeds, daar het voor het heelal gunstig en nuttig is, en ons zoo wordt geschonken. (6) Zoo immers wordt hij dien God draagt, gedragen, langs denzelfden weg als God, en door zijn verstand gevoerd tot het doel dat hij met God gemeen heeft.

24. — Deze drie punten moet gij steeds voor oogen hebben : wat uwe daden betreft, stel ze niet zonder doel, en niet op andere wijze als de gerechtigheid zelf ze zou uitwerken. Wat de voorvallen betreft, die zich van buiten af voordoen, bedenk dat ze of wel toevallig gebeuren of overeenkomstig de voorzienigheid, en dat men dus niet moet toornen op het toeval, en evenmin de voorzienigheid aanklagen. (2) Ten tweede moet gij bedenken van welken aard een ieder is vanaf het oogenblik van zijn ontvangenis totdat hem de ziel wordt ingegoten, en vanaf het oogenblik dat hem een ziel wordt ingegoten totdat hij die moet afgeven, vervolgens uit wat voor elementen hij is samengesteld, en in welke elementen hij zal ontbonden worden. (3) Overweeg ten derde, dat gij, indien gij plotseling op

een zeer hoog punt gesteld werdt en zoudt neerzien op al dat menschengedoe, en op hun slimheid, gij ze zeker zoudt verachten, doordat gij tegelijk de woning kondet beschouwen van degenen die het luchtruim en den aether bewonen. En dat gij, hoe dikwijls gij ook zoudt opgeheven worden, hetzelfde zult zien, dezelfde gedaante, dezelfde kortstondigheid. (4) En over zulke minderwaardigheden verheft men zich.

25. — Verwerp uw veronderstelling en gij zijt gered. Wie immers kan u toch wel verhinderen die te verwerpen ?

26. — Wanneer gij u op iemand toornig maakt, vergeet gij dat alles geschiedt overeenkomstig de natuur van het heelal, en dat die fout waarover gij toornig zijt, u niet aangaat, en dat daarenboven al wat er geschiedt, altijd zoo geschiedde, geschieden zal,en op dit oogenblik zelf overal geschiedt.(2)Gij vergeet ook hoe nauw de verwantschap van den mensch is met geheel het geslacht der menschen, geen gemeenschap van bloed of zaad maar van verstand. (3) Bovendien denkt gij er niet aan dat een ieders verstand een god [94] is en van de godheid uitvloeit, en dat niemand iets eigen heeft, doch dat ook zijn kind, zijn lichaam en zijn levensbeginsel zelf daaruit voortkomt. Dat alles veronderstelling is. Dat ieder slechts het tegenwoordige oogenblik beleeft, en het dat is wat hij verliest.

27. — Denk steeds aan degenen die zich over het een of ander te zeer opwinden, aan degenen die het toppunt bereikten van roem of last of vijandschap of van welke lotgevallen ook. En vraag u vervolgens af : « Waar is dat alles nu op dit oogenblik ? » Rook en asch, een sage, of geen sage meer. (2) Overweeg ook al dat andere zooals Fabius Catullinus [95] met zijn akker, Lusius Lupus met zijn tuinen, Stertinius in Bajae, Tiberius op Capri, Velius Rufus, kortom, heel dat streven hoogmoedig in iets uit te schitteren. En hoe goedkoop alles is

[94] Euripides, *fragment.* 1007 (Nauck 1912) :

ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν ἐστιν ἐν ἑκάστῳ θεός.

[95] *Fabius Catullinus,* veldheer onder Hadrianus. — Voor de overige namen, met uitzondering van keizer *Tiberius,* is de vereenzelviging onzeker.

wat zich daarop toelegt. En dat het met de wijsbegeerte beter overeenkomt ons tegenover het stoffelijke dat ons geschonken is, rechtvaardig en verstandig te gedragen, gehoorzaam aan de goden. (3) Want hij die hoogmoedig is over zijn eigen nederigheid is wel de lastigste van allen.

28. — Een antwoord aan degenen die mij vragen « waar ik de goden gezien heb, of hoe 't mij duidelijk geworden is dat zij bestaan daar ik ze zoo vereer »: Eerstens zijn ze wel zichtbaar voor onze oogen,[96] vervolgens : mijn ziel heb ik zeker niet gezien, en toch vereer ik haar. Zoo ook maak ik uit de macht der goden die ik telkens ervaar, op, dat ze bestaan, en ik vereer hen.

29. — De redding van het leven is : te bezien wat elk deel in zijn geheel is, wat zijn materie, en wat zijn oorzaak is. (2) Van ganscher harte te doen wat recht is, en te zeggen wat waar is. (3) Wat blijft u dan anders over dan van uw leven te genieten van de eene goede daad op de andere overgaande, zoodat er zelfs niet de kleinste tusschenruimte overblijft ?

30. — Er is slechts één enkel licht van de zon, al laat het zich door muren, bergen en duizende andere dingen scheiden. (2) Er is slechts één enkele gemeenschappelijke wezenheid, al laat zij zich op dezelfde wijze door duizenden van lichamen scheiden. (3) Er is slechts één enkel levensbeginsel, al laat het zich scheiden in duizende naturen die onbegrensd zijn. (4) Er is slechts één enkele verstandelijke ziel, al schijnt ook zij gescheiden te zijn. (5) Wat nu de andere deelen dezer genoemde dingen betreft, zooals levensbeginsel en hetgeen onder de zintuigen valt, die worden elkander niet gewaar en hebben geen betrekking met elkaar. Toch worden ook al deze deelen bijeengehouden door de overweging en door de zwaartekracht die ze alle naar hetzelfde punt trekt. (6) De redeneerende menschenziel daarentegen streeft naar de vereeniging met haars gelijken, waarbij zij zich aansluit, en deze gemeenschappelijke streving nu is niet gescheiden.

[96] Met de goden die zichtbaar zijn bedoelt Marcus Aurelius aarde, vuur, planeten, reeds door Plato als goden beschouwd. (Cf. *Timaeus*, 40 a-d.).

31. — Wat verlangt gij ? Langer te leven ? Is dat om zinnelijke waarnemingen op te doen ? Om te streven ? Om te groeien ? Om weer op te houden ? Om uwe stem te verheffen ? Na te denken ? Wat schijnt u van dit alles begeerenswaardig ? (2) Maar hebt gij eenmaal ingezien dat dit alles volkomen te minachten is, kom dan tot den laatsten trap en gehoorzaam aan de rede en aan God. Het strijdt echter tegen den eerbied voor God en de rede, te toornen omdat men door den dood van dit alles zal beroofd worden.

32. — Het hoeveelste deel van de onmetelijk en wijd gapende eeuwigheid is aan een ieder toebedeeld ? Want wat aan elkeen is toebedeeld zal zeer snel in de eeuwigheid verslonden worden. (2) Het hoeveelste deel van de geheele wezenheid ? Het hoeveelste deel van de algemeene ziel ? Op welk klein kluitje van geheel de aarde kruipt gij rond ? (3) Acht terwijl gij dat alles overweegt, niets voor grooter dan datgene te volbrengen waartoe uw natuur u aanzet, te ondergaan wat de gemeenschappelijke natuur u brengt.

33. — Hoe gedraagt zich uw hegemonikon ? Want daarin is alles gelegen. (2) Al het overige hangt al of niet af van uw vrijen wil, een lijk, wat rook.

34. — Een opwekking om den dood te verachten is de gedachte dat ook degenen die het genot beschouwden als een goed en de pijn als een kwaad, niettemin den dood verachtten.

35. — Voor hem die alleen als goed beschouwt wat te rechter tijd komt en voor wien het hetzelfde is of hij meer of minder daden gesteld heeft volgens de rechte rede, voor wien er geen verschil is of hij gedurende korteren of langeren tijd het heelal aanschouwt, is zelfs de dood niet vreeswekkend.

36. — Vriend, gij zijt een burger van dezen grooten staat. Wat voor verschil maakt het voor u of gij het zijt gedurende vijf of wel drie jaren ? Immers wat overeenkomstig de wet is, is voor ieder gelijk. (2) Wat voor vreeselijks is het dan indien u geen tyran, geen onrechtvaardige rechter uit de stad weg-

zendt, maar de natuur zelf, die er u ook heeft binnengevoerd? Het is hetzelfde alsof de praetor een speler die hij er bij gehuurd had, wegzond van het tooneel. (3) « Maar ik heb de vijf acten nog niet afgespeeld — slechts drie ». Dat zegt gij terecht. Doch in dit leven bestaat geheel dit drama maar uit drie acten. (4) Want slechts Hij stelt een eind aan uw leven die eerst de oorzaak was van uw samenstelling, en nu van uw ontbinding. Gij echter zijt noch van uw samenstelling, noch van uw ontbinding de oorzaak. Ga dus welgemoed heen. Want ook Hij die u heenzendt is welgemoed.

NAAMREGISTER.

Aesculapius, 49, 69.
Agrippa, 94.
Alciphron, 122.
Alexander, 23, 64, 89, 109, 122.
Alexander de Grammaticus, 8.
Alexander de Platoniker, 9.
Antoninus, 40, 65, 66, 70, 93.
Apollonius, 7, 13.
Archimedes, 70.
Areus, 94.
Atheners, 49, 81.
Athenodatus, 9.
Augustus, 40, 89, 94.

Bacchius, 7.
Benedicta, 14.
Brutus, 9.

Cadicianus, 44.
Caeso, 40.
Camillus, 40.
Cato, 40.
Catulus, 9.
Cecrops, 37.
Celer, 93.
Chabrias, 96.
Chaldeërs, 23.
Charax, 93.
Chrisippus, 69, 77.
Christenen, 128.
Cicero, 97.
Crates, 61.
Cresus, 122.

Demetrius, 93, 109.
Democritus, 23, 37, 79.
Diogenes, 89, 129.
Diognetus, 6.
Dion, 9.
Diotimus, 93, 96.
Domitius, 9.

Elbidius, 9.
Empedocles, 140.
Entyches, 122.
Ephesiërs, 136.
Epictetus, 7, 42, 77, 137, 138.
Epicurus, 85, 112.
Eudaimon, 93.
Eudoxus, 70.
Euphrates, 122.
Euripides, 80, 81, 82.
Eutychius, 122.

Fabius, 44.
Fabius Catullinus, 145.
Faustina, 93.
Fronto, 9.

Gaius, 89.
God, 19, 21, 25, 28, 30, 35, 51, 58, 60, 69, 75, 79, 81, 86, 87, 89, 95, 100, 106, 108, 118, 139, 140, 142, 144, 145, 147.
Grieken, 29.

Hadrianus, 93, 96.
Hipparchus, 70.
Hippocrates, 23.
Hymen, 122.

Julianus, 44.

Klotho, 40.
Kriton, 123.

Lacedemoniërs, 136.
Leo van Salamis, 86.
Leonnatus, 40.
Lepidus, 44.
Lucilla, 93.
Lusius Lupus, 145.

Maecenas, 94.
Marcianus, 6.
Maximus, 10, 13, 93.
Menander, 51.
Menippus, 71.
Monimus de Cyniker, 20.

Nero, 29.

Origanon, 70.

Pantheia, 96.
Perdikkas, 136.
Pergamus, 96.
Phalaris, 29.
Philippus, 109, 122.
Philistion, 70.
Phocion, 131.
Plato, 82, 121.
Pompejus, 23, 89.
Pythagoras, 70.
Pythagoreërs, 136.

Romein, 25, 29.
Rusticus, 7, 13.

Quaden, 14.

Saturon, 122.
Secunda, 93.
Severus, 9, 123.
Silvanus, 122.
Socrates, 12, 26, 70, 77, 86, 89, 136, 137, 138.
Socraticus, 122.
Stertinius, 145.
Stoïcijnen, 51.

Tandasius, 7.
Telauges, 86.
Theodatus, 14.
Theophrastes, 17.
Thraseas, 9.
Tiberius, 145.
Trajanus, 39.
Tropaeophorus, 123

Velius Rufus, 145.
Verus, 5, 93.
Vespasianus, 39.
Volesus, 40.

Xantippe, 137.
Xenocrates, 61.
Xenophon, 123.
Xestus, 8.

Zeus, 37, 48, 50, 55.

Athosberg, 67.
Azië, 67.
Citheron, 128.
Europa, 67.
Gaëta, 14.
Granua, 14.
Héliké, 43.
Herculanum, 43.
Lanuvium, 12.
Lorium, 12.
Olympus, 57.

Pompeï, 43, 94.
Rome, 70.
Sinoessa, 7.
Tusculum, 12.

ZAAKREGISTER.

Aandacht, 17, 39, 48, 92.
Aanleg, 62, 77, 83.
Aanraking (in-komen), 15.
Aanvoerder, 81.
Aanwijzing, 59.
Aarde, 24, 33, 36, 42, 60, 62, 82, 105.
Abces, 20.
Achterdocht, 24, 39.
Afgrond, 45.
Afgunst, 12.
Afkeer, 32.
Afkeuring, 10, 47.
Ambacht, 128.
Arbeid, 12, 45, 109.
Armoede, 18.
Atomen, 32, 64, 79, 82, 111, 115, 132.

Banneling, 39.
Bedriegers, 6, 15.
Bedrog, 89.
Begeerlijkheid, 18.
Begeerte, 18, 89, 94.
Belang, 28, 85.
Berouw, 89, 90, 100.
Beslommeringen, 31.
Bestuurder, 16.
Betrekking, 28, 29.
Beuzelarijen, 6, 40.
Beweging, 32.
Bewustzijn, 29.
Bezigheid, 27.
Blijdschap, 37.
Blijspeldichter, 52.
Bloed, 15, 24.
Bloedverwanten, 13, 28, 77.
Boosheid, 32, 73, 87.
Bron, 40, 85, 99.
Burcht, 98.
Burgers, 9, 28, 54.

Comedie, 26, 128, 129.
Constitutie, 34.
Consulaat, 39.
Contact, 53.
Cylinder, 123.

Daad, 48, 58, 75, 89.
Daden, 17, 25, 29, 42, 46, 66, 72.
Dank, 44, 48.
Deel, 16, 17, 24, 58, 75, 115.
Demon, 19, 21, 24, 26, 28, 50, 55, 76.
Denker, 71.
Deugd, 26, 28, 44, 48, 71, 128.
Dienaar, 24.
Doel, 17, 21, 49, 52, 57, 84, 92, 113, 127, 144.
Dood, 18, 21, 23, 34, 42, 43, 44, 56, 65, 71, 79, 80, 94, 101, 103, 107, 122, 126, 147.
Doodsbed, 43, 125.
Drift, 18, 19, 26.
Driften, 62, 84.
Drijfveer, 35, 133.
Droom, 21, 66.
Dwaling, 17, 88.

Edelmoedigheid, 28.
Eenheid, **75, 108.**
Eensgezindheid, 56.
Eenvoud, 28, 79.
Eenzaamheid, 26.
Eer, **60.**
Eerbied, 47, 67.
Eeredienst, 19, 26.
Eergevoel, **26,** 57.
Eeuwigheid, 19, 20, 32, 36, 55, 62, 67, 72, 75, 87, 120, 123, 127, 141, 147.
Eigenliefde, 17.
Einddoel, 36.
Einde, **29.**
Eindeloosheid, 55.
Element, **16,** 21, 33, 39, 47, 63, 79, 82, 92, 116, 132, 135, 140, 144.
Ether, 82.

Gave, 36.
Gebeurtenis, **22, 42,** 69, 75, **84, 90,** 111.
Geboorte, 34.
Gedachte, 27, 34, **53, 61.**
Gehoorzaamheid, 27, 50.
Geluk, 93.
Gelukzaligheid, 76.
Gematigdheid, 12.
Gemeenschap, **24,** 25, 28, 35, 47, 48, 53, **56,** 58, **74,** 85, 90, 116, 129, 134, 138, 145.
Gemoed, 17, 21.
Generaal, 70.
Genot, 18, **32, 50, 61,** 90, **103, 123.**
Gerechtigheid, **25, 32, 38, 71, 109,** 130, 144.
Geslacht, 33, 62, 79, 124.
Gesteltenis, 40, 51, 55, 59, **65, 70,** 98, 114.
Gevoelen, 27, 55.
Gevolgen, **48,** 56.
Geweten, 66.
Gewoonte, **24,** 76.
Gids, 21, **29,** 55.
Goddeloosheid, 102.
Goden, 11, 13, 16, 17, 18, **24,** 26, 29, 43, 47, 55, **56,** 57, 63, 64, **65,** 67, 68, 69, 76, 80, 83, 86, 87, **106, 108,** 110, 111, **114, 129, 131, 141, 142,** 146.
Godheid, 102.
Godin, 69.
Goede (het), 29, 35, 55.
Goedheid, 95.
Gunst, 48.

Harmonie, 49.
Hart, **24,** 30.
Heelal, **16,** 17, 18, 23, **28,** 32, **33,** 37, **38, 41, 43, 46, 49, 51,** 54, **67,** 69, 70, 72, 75, 76, 78, **86,** 87, **90,** 92, 99, **100, 102, 103, 106, 108, 109, 112,** 115, **116, 118, 121, 127, 135, 144.**
Hegemonikon, 15, 16, **24, 27, 41, 47,** 51, 55, **60, 67, 74, 76, 77, 78, 79,** 83, 84, 85, 89, 97, 98, 100, 101, 105, 107, 108, 110, 111, 121, 133, 134, 135, 139, 147.
Held, **40,** 70.
Hemel, 82.
Hof, 13, 53, 61, 90.
Hoop, 13, **29,** 86.
Hulp, 14.

IJver, 47.

Inbeelding, **19,** 133.
Indrukken, 24, 26, 29, 58, 73, 78, 88, 93.
Instrument, 68, 74.

Kalmte, 25, 32, 66, 79.
Karakter, 7, 13, **38, 66,** 71, 87.
Kenvermogen, **29,** 90, 96.

Koningschap, 9, 39.
Kortstondigheid, 141.
Kringloop, 19, 20.
Kunst, 31, 130.
Kwaad, 41, 56, 58, 69, 77, 107, 116.

Leven, 8, 17, 18, 23, 24, 28, 48, 57, 60, 62, 65, 71, 73, 80, 88, 94, 109, 117.
Levensbeginsel, 15, 21, 29, 32, 33, 42, 57, 76, 100, 103, 111, 126, 129, 135, 140, 142, 145, 146.
Levensdoel, 30, 135.
Levenskracht, 26, 144.
Levenskunst, 85, 87.
Levensrythme, 60.
Levensverrichting, 59.
Levensweg, 47.
Lichaam, 11, 14, 21, 26, 29, 36, 41, 45, 48, 49, 55, 57, 60, 65, 66, 76, 77, 79, 83, 84, 86, 95, 118, 124, 126, 128, 140, 141, 142, 145.
Lichaamsdeel, 95.
Licht, 105.
Liefde, 28, 120.
Lijdzaamheid, 32.
Lijk, 36, 61.
Lof, 25, 33, 90.
Lot, 25, 26, 30, 68.
Lucht, 42, 62.
Luchtruim, 36.

Maatschappelijke (het), 83, 135.
Marionet, 126.
Marionettenspel, 16, 29, 78.
Massa, 38, 51.
Materie, 31, 89, 90, 106, 111, 125, 146.
Medeburger, 33, 48, 63.
Medelijden, 19, 78.
Medemenschen, 71.
Medewerkers, 68.
Meening, 58, 64, 65, 66, 76.
Mensch, 24, 25, 31, 57, 63, 67, 70, 81, 89, 101, 119, 126, 129.
Menschenziel (redeneerende), 22, 25, 27, 32, 40, 53, 55, 63, 66, 73, 74, 79, 84, 85, 86, 95, 98, 99, 101, 103, 112, 113, 125, 140.
Minachting, 128.
Muschjes, 62.
Mysterie, 34.

Naam, 34, 57, 65, 117.
Naastenliefde, 8, 27, 133.
Nageslacht, 27, 63, 97.
Natuur (algemeene), 55.
Natuur (buiten de), 16.
Natuur (leven volgens de), 8, 14.
Natuur (van het goede), 15.
Natuur (gemeenschappelijke), 90, 98, 103, 109, 130, 147.
Natuur (van het heelal), 16, 17, 18, 41, 49, 50, 60, 74, 76, 77, 83, 87, 89, 98, 102, 103, 110, 115, 120, 128, 144, 145.
Natuur (van den mensch), 44, 88, 90.
Natuur (menschelijke), 25, 90.
Natuur (overeenkomstig de), 21, 28, 31, 41, 45, 47, 50, 87, 110, 113, 132, 139.
Natuur (in strijd met de), 34, 41.
Natuur (tegen de), 15, 67, 77, 116, 132.
Natuur (verstandelijke), 105.
Natuurwet, 28.
Niet (het), 52.
Noodlot, 82.
Noodzaak, 56.
Noodzakelijkheid, 25, 42, 142.
Nut, 25.

Omgang, 86.
Omgeving, 63.
Omhulsel, 141.

Omstandigheden, 25, 28, 33, 47, 50, 56, 60, 86.
Onafhankelijkheid, 28.
Onderdeel, 16, 28, 35.
Onderscheid, 68.
Onderscheidingsvermogen, 37.
Onderzoek, 26.
Onderzoekingen, 23.
Ongelijk, 34.
Onlijdelijkheid, 134.
Onrecht, 81.
Ontbinding, 21, 36, 51, 60, 135, 148.
Onverstand, 86.
Onwetendheid, 15, 18, 77.
Oog, 29, 125.
Oogenblik, 27, 65, 77, 89.
Oordeel, 26, 32, 72, 75, 86, 130.
Oorsprong, 57.
Oorzaak, 34, 37, 42, 49, 54, 68, 93, 148.
Opeenvolging, 42.
Opstijging, 62.
Opvoeders, 13.
Orde, 27, 32, 38.
Orgaan, 75.
Organen, 75.
Overweging, 75, 104.

Partikel, 15.
Pedagoog, 50.
Periode, 52, 57.
Plicht, 13, 46, 64, 65, 74, 75.
Plichten, 9.
Priester, 24.
Principe, 8, 16, 29, 35, 44, 50, 73, 78, 88, 91, 104, 112, 118, 124, 129, 132, 134, 142.

Rasgenoot, 28.
Recht, 30, 34, 57.
Rechtvaardigheid, 16, 71, 85.
Rede, 7, 15, 18, 26, 28, 33, 35, 36, 37, 39, 43, 50, 52, 55, 56, 59, 64, 72, 74, 78, 96, 98, 106, 119, 123, 124, 127, 130, 137, 147.
Rede (van het heelal), 56, 64.
Rede (maatschappelijke), 106.
Rede (overeenkomstig de), 66, 72, 75, 82.
Rede (wetgevende), 17.
Redekunst, 13, 52, 91.
Redelijkheid, 48.
Redeneering, 54.
Retraite, 32, 33.
Roem, 18, 25, 27, 66, 79, 88.
Rook, 56.
Rots, 44.
Rythme, 82.

Samenleving, 9, 28, 104.
Samenstelling, 34, 50, 148.
Samenweefsel, 42.
Schande, 80, 91.
Schoonheid, 23.
Sein, 25.
Slaaf, 39, 89, 120, 137.
Slagorde, 23.
Smart, 44, 85.
Soldaat, 74.
Spitsvondigheid, 25.
Staat, 11, 33, 109, 147.
Sterren, 69, 82, 136.
Stip, 33, 92.
Stof, 15, 52, 108.
Stoffelijke (het), 75.
Streefvermogen, 96.
Strevingen, 29, 88, 135, 138.
Strooming, 51, 62.
Studie(s), 13, 91.
Substantie, 36, 41, 68, 75, 78, 80, 90.
Syllogismen, 14, 88.

Taak, 24, 25, 28, 57, 59, 65, 74, 120.
Tegenwoordige (het), 20, 27, 67, 86.
Theater, 70.

Toekomst, 44.
Toestand, 62.
Toeval, 14, 21, 28, 108, 138, 144.
Toorn, 90, 122.
Traagheid, 48.
Tragediespeler, 27.
Treurspel, 27.
Trouw, 57, 113.
Tyran, 39, 43, 70.

Uitvaagsel, 39.
Uitvloeisel, 16.

Vaderland, 29.
Verandering, 16, 33, 35, 41, 42, 52, 76, 89, 107, 110, 116.
Verbintenis, 75.
Verdienste, 34, 56, 90.
Verdriet, 18, 124.
Vergetelheid, 40, 74, 93.
Verhandeling, 29.
Verhouding, 68.
Vermogen, 68, 87.
Vermogen (verstandelijk), 19, 100.
Veronderstelling, 20, 33, 79, 119, 142, 144.
Verstand, 24, 26, 29, 33, 41, 47, 61, 86, 96, 101, 124, 142.
Vertrouwen, 10, 28.
Verwarring, 30, 38, 47, 60, 89.
Vijgen, 23, 91, 143.
Voedsel, 23, 39, 76.
Volmaaktheid, 75, 118.
Voordeel, 53, 69, 83, 126.
Voorrecht, 43.
Voorschrift, 31, 32, 49.
Voorstellingen, 17, 24, 27, 34.
Voorstellingsvermogen, 27.
Voorwendsel, 48.
Voorwerp, 28.
Voorzienigheid, 16, 18, 32, 60, 103, 139, 142, 144.
Vordering, 47.
Vorm, 52.
Vrees, 76.
Vreugde, 16, 71.
Vriend(en), 8, 13, 126.
Vrucht, 37, 106.
Vuil, 15, 19.
Vuur, 31, 105.

Waarde, 28, 40, 62, 71, 74.
Waardigheid, 13, 16.
Waarheid, 9, 25, 28, 30, 35, 36, 57, 64, 71, 75.
Waarneming, 21, 41, 72, 96, 101.
Wanorde, 38.
Water, 23, 44.
Weg, 24, 54, 57.
Weldaad, 13, 87, 113.
Wellust, 18.
Welzijn, 13, 24, 25, 35, 40, 83, 91, 92, 95, 110, 114, 128, 134.
Wereld, 60, 116.
Wereldorde, 38, 103.
Werk, 46, 74.
Werkelijkheid, 23, 61, 138.
Werking, 58.
Werkkracht, 54, 91, 144.
Werktuigen, 28.
Werkzaamheid, 25, 71.
Wet, 33, 36, 121.
Wezen, 21, 25, 27, 29, 32, 42, 53, 54, 58, 75, 83, 84, 87, 89, 103, 105, 106, 114.
Wezenheid, 28, 54, 57, 86, 146.
Wierookkorrel, 35.
Wijnstok, 48, 63.
Wijsbegeerte, 6, 7, 11, 14, 21, 50, 61, 65, 88, 109, 112, 129, 146.
Wijsgeer, 18, 39, 43, 51, 70, 88.
Wijsheid, 25, 51, 53.
Wil, 32, 44, 60, 100.
Wilde dieren, 86.
Winst, 81.
Woord, 26, 74.

Woorden, 19, 26, 32, 79.
Worstelspel, 63.

Zachtmoedigheid, 5, 10, 28, 130, 134.
Zakenkennis, 22.
Zenuwweefsel, 15.
Ziekte, 7, 10, 13, 23, 43, 112.
Ziel, 13, 17, 20, 26, 32, 33, 36, 39, 41, 48, 51, 53, 55, 57, 58, 61, 65, 72, 80, 84, 93, 97, 99, 105, 124, 125, 127, 128, 132, 133, 144, 146, 147.
Zielesfeer, 130.
Zielevreugde, 86.
Zielsgesteltenis, 58, 86.
Zijnswijze, 134.
Zingenot, 26.
Zinnen, 57, 84.
Zintuigen, 19, 51, 59, 64, 78, 120.
Zon, 69, 100.
Zonde, 18, 38.
Zorg, 13, 25, 87.
Zwakheid, 130.
Zweer, 20.

Bijvoegsel van Philologische Studiën 1933.

St-Ludgardisschool

KATHOLIEK VLAAMSCH ONDERWIJSGESTICHT
VOOR MEISJES

INTERNAAT — EXTERNAAT

Gerardstraat, 18, Antwerpen

VOLLEDIGE HUMANIORA

MIDDELBAAR- LAGER- EN FRŒBELONDERWIJS

Antwerpsche Leen- en
Pandstellende Bank

P. WEYN & Co

Venn. Eenv. Comm.

Beheer : Placide Weyn - Gabriël Pieters

SPAARKAS - DISKONTO
HYPOTHEKEN
KREDIETOPENINGEN - KASBONS

Sommen van minstens 10.000 fr. worden rechtstreeks geplaatst op hypotheek of naam van geldschieters.

INTRESTEN VOLGENS TERMIJN.

1, St-Jacobs-Markt, Antwerpen

BEVEREN-WAAS (Tel. 48 Beveren-Waas)
CRUYBEKE (Tel. 134 Beveren-Waas)
ANTWERPEN, St-Jacobs-Markt, 1 (Tel. 562.96)
BURCHT - HAASDONCK - ST-NIKLAAS-WAAS
CALCKEN - MEERDONCK, enz.

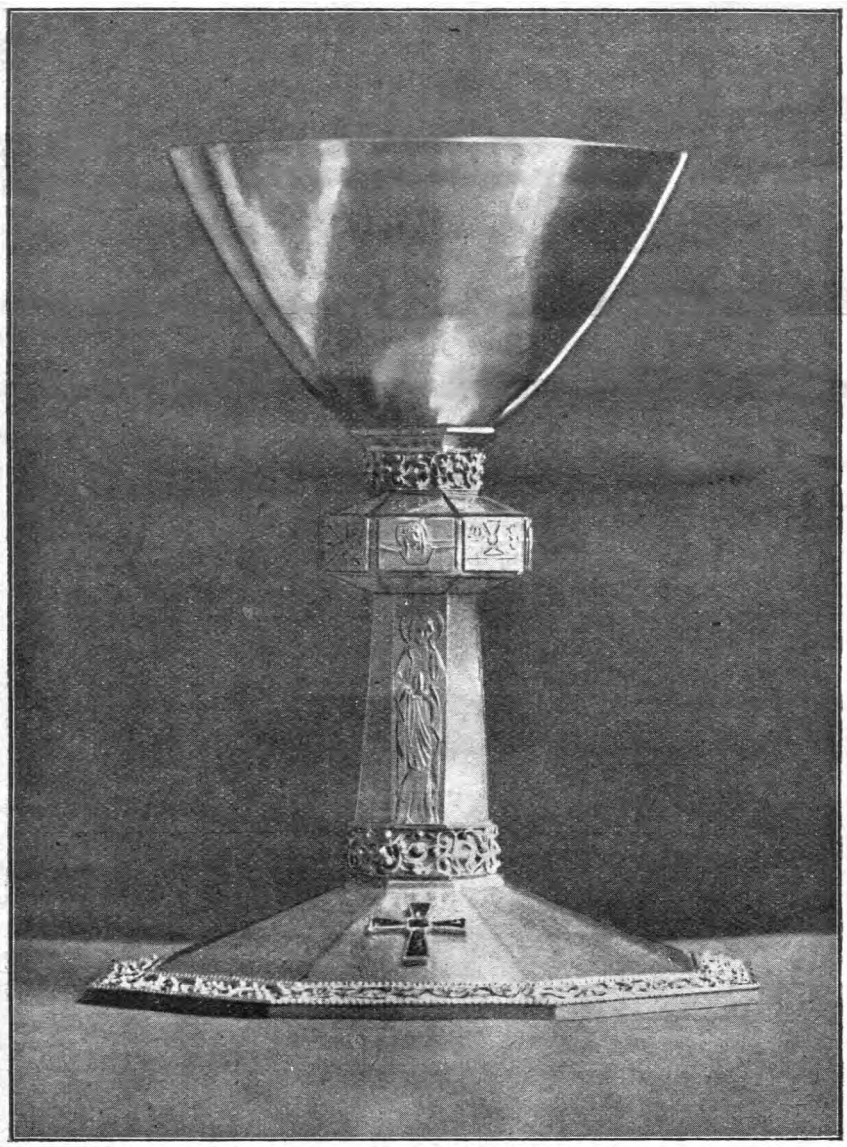

Kelk ontworpen en uitgevoerd door

T. VAN WALSTIJN

goudsmid

Naamsche vest, 186, LEUVEN

KERKELIJKE KUNST TEEKENINGEN OP AANVRAAG

GEWAARBORGD HANDWERK

P. C. R. : 76916.

Opvoedingsgesticht
HEILIG GRAF
Turnhout

LAGERE AFDEELING.
MIDDELBARE AFDEELING.
OUDE EN NIEUWE HUMANIORA : Toegang verleenende tot de Universiteit.
BEROEPSAFDEELING : Handel, dactylo, stenographie, linnennaad, snijkunst.
LAGERE NORMAALSCHOOL : Vorming van onderwijzeressen.
MIDDELBARE NORMAALSCHOOL : Vorming van regentessen, letterkundige en wetenschappelijke afdeeling.

NEDERLANDSCH : Voertaal van het onderwijs.
FRANSCH : Tweede taal. Wordt met bijzondere zorg onderwezen.
ENGELSCH, DUITSCH, DEENSCH (facultatieve talen).
BIJZONDERE LESSEN : Schilderkunst, drijven van leder en metaal, muziek, enz.

Alle vakken worden door gediplomeerde, bevoegde leerkrachten gegeven.

FRANSCHE AFDEELING : Luik, Generaal Bertrandstraat, 18.
ENGELSCHE AFDEELING : New-Hall, Chelmsford.
DUITSCHE AFDEELING : Baden-Baden, Romerplatz.

TEKSTEN EN VERHANDELINGENREEKS

Nummer 1. (Bijlage van den 1ᵉⁿ jg. van Philologische Studiën.)
CICERO'S PLEITREDE VOOR PUBLIUS SULLA vertaald en van een inleiding voorzien door Prof. Dʳ J. COCHEZ. Prijs : 10 fr.
De Latijnsche tekst dezer rede, met eene inleiding en een keur van critische aanmerkingen, is eveneens door Prof. Dʳ Cochez uitgegeven : M. TULLII CICERONIS ORATIO PRO SULLA. Prijs : 7 fr.

Nummer 2. (Bijlage van den 1ᵉⁿ jg.)
DYNAMISCHE VERSCHIJNSELEN IN DE OUDERE GRIEKSCHE POEZIE door Dʳ E. Van Laere. Prijs : 20 fr.

Nummer 3. (Bijlage van den 2ᵉⁿ jg.)
PLATOON'S PHAIDROS ALS STRIJDSCHRIFT, door Dʳ H. Kesters. Prijs : 15 fr.

Nummer 4. (Bijlage van den 3ᵉⁿ jg.)
AESCHYLUS' CHOEPHOREN EN DE BEIDE ELECTRA'S. Inleidende studie over Stijl- en Beeldenontwikkeling door Dʳ E. Van Laere. Prijs : 5 fr.

Nummers 5 en 6. (Bijlage van den 4ᵉⁿ jg.)
KEIZER MARCUS AURELIUS ANTONINUS AAN ZICH ZELVEN. Uit het Grieksch vertaald en met aanteekeningen voorzien door Dʳ A. van der Hegge Zijnen (Zr. M. Costanza, C.R.S.S. Turnhout). Prijs : 25 fr.

ALBUMREEKS

ALBUM PALAEOGRAPHICUM CODICUM GRAECORUM MINUSCULIS LITTERIS SAEC. IX ET X CERTO TEMPORE SCRIPTORUM. Accedunt quaedam exempla codicum saec. XI-XVI.
PALAEOGRAPHISCH ALBUM van GEDAGTEEKENDE GRIEKSCHE MINUSKELHANDSCHRIFTEN uit de IXᵉ en Xᵉ EEUW. Met enkele specimina van Handschriften uit de XIᵉ en XVIᵉ eeuw,
bewerkt door L. Th. Lefort en J. Cochez.
Afl. 1 : titelplaat, voorwoord en platen 1-16. (Bijlage van den 1ᵉⁿ jg.)
Afl. 2 en 3 : platen 17-32 en 33-48. (Bijlagen van den 2ᵉⁿjg.)
Prijs van afl. 1-3 : 65 fr.
Afl. 4 en 5 : platen 49-64 en 65-80 (bijlagen van den 3ᵉⁿ jg.) en
Afl. 6 : platen 81-96 (bijlage van den 4ᵉⁿ jg.) zijn ter pers.
De volledige overschrijving van den tekst der platen met verklarende aanmerkingen bij iedere plaat zal in 1933 verschijnen.

Verkrijgbaar te Leuven. — Beheer van Philologische Studiën.
Brabançonnestraat, 88
Postcheckrekening 111.468 (J. Cochez, Leuven).

Schrijf in als abonnent op *Philologische Studiën.* Zie de voorwaarden van inteekening op den 4ᵉⁿ jaargang pagina 2 van den omslag.